

Іван ЮЩУК

**КУРС ПРИСКОРЕНОГО
ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**КУРС УСКОРЕННОГО ОБУЧЕНИЯ
УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ**

30 занять

ББК 81.2УКР
Ю99

Пам'яті батька, великого працелюба, присвячую.
АВТОР

Ющук, Иван Филиппович.

Курс ускоренного обучения украинскому языку : 30 занятий /
И. Ф. Ющук ; ред. О. М. Ющук.

К.: Культурологічне МП "Боривітер", 1994. - 208 с.
ISBN 5-7707-0333-4.

В пособии доходчиво изложены основные особенности украинского языка в сопоставлении с русским. Предусмотрены различные упражнения, способствующие быстрому овладению украинским языком.

Рассчитано на слушателей курса украинского языка в воскресных школах, а также на тех, кто изучает украинский язык самостоятельно.

У посібнику доступно викладено основні особливості української мови в зіставленні з російською. Передбачено різні вправи, які мають сприяти швидкому оволодінню українською мовою.

Розраховано на слухачів курсу української мови в недільних школах, а також на тих, хто вивчає українську мову самостійно.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Украинский язык — один из древнейших языков мира. Когда известного русского историка В. Ключевского спросили: «Как разговаривали в Киевской Руси?» — он ответил: «Так, как сегодня разговаривают малороссы» (т. е. украинцы). Польский ученый-полиглот М. Красусский в работе «Древность малороссийского языка», изданной в 1880 г. в Одессе, писал: «Занимаясь долгое время сравнением арийских языков, я пришел к убеждению, что малороссийский (украинский. — *И. Ю.*) язык не только старше всех славянских, не исключая так называемого старославянского, но и санскритского, греческого, латинского и прочих арийских».

Украинский язык — один из самых богатых языков мира. В современном «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зарегистрировано около 250 тысяч слов. На украинском языке одинаково прекрасно звучат Библия и «Одиссея» Гомера, «Декамерон» Дж. Боккаччо и «Дон-Кихот» М. Сервантеса, «Евгений Онегин» А. Пушкина и «Пан Тадеуш» А. Мицкевича. На нем созданы свыше 200 тысяч народных песен, большая художественная литература, написаны тысячи научных работ. Первая в мире «Енциклопедія кібернетики» в 1973 году была создана и издана на украинском языке. Нет таких высоких чувств и таких глубоких мыслей, которых невозможно было бы передать на украинском языке.

Благодаря своему длительному развитию (он развивается не менее 3 тысяч лет), украинский язык имеет стройную, отшлифованную звуковую и четкую грамматическую системы. Он певуч (по благозвучности его сопоставляют с итальянским), выразителен, в нем почти нет исключений.

На украинском языке разговаривали во времена Киевской Руси. Его знание было обязательным в Запорожской Сечи. Сейчас он является официальным языком самого большого европейского государства (не считая России). Территория Украины составляет 604 тыс. км², в то время как Франции — 551 тыс. км², Испании — 505 тыс. км², Германии — приблизительно 360 тыс. км², Великобритании — 244 тыс. км². На украинском языке разговаривают более 40 млн. человек.

В Конституции Украины, принятой 28 июня 1996 года, записано: «Государственным языком в Украине является украинский язык». Это значит, что украинский язык является обязательным во всех государственных учреждениях, в армии, его знание обязательно для получения украинского гражданства.

Как быстро выучить украинский язык? Во-первых, нужно иметь большое желание выучить его. Во-вторых, необходимо проявить твердую настойчивость: заставить себя общаться на изучаемом языке, не боясь неизбежных вначале ошибок; некоторое время слушать радио- и телепередачи только на украинском языке, молча повторяя про себя сказанное диктором; читать газеты и книги преимущественно на украинском языке.

Помните: чем больше языков знает человек, тем шире его кругозор, богаче его душа.

Занятие 1. БУКВЫ

В украинском алфавите 33 буквы. Большинство их и по начертанию, и по значению такие же, как и русские. Отличаются только 10 букв (в таблице они выделены), причем 6 из них не имеют точных соответствий в русском языке (против них проставлены звездочки и ниже даны объяснения).

Украинские буквы	Русские соответствия	Украинские буквы	Русские соответствия
Аа	а	Нн	н
Бб	б	Оо	о
Вв	в	Пп	п
Гг	*	Рр	р
Ґґ	г	Сс	с
Дд	д	Тт	т
Ее	э	Уу	у
Єє	*	Фф	ф
Жж	ж	Хх	х
Зз	з	Цц	*
Ии	*	Чч	*
Іі	и	Шш	ш
Її	йи	Щщ	*
Йй	й	Ьь	ь
Кк	к	Юю	ю
Лл	л	Яя	я
Мм	м		

І. Буквы для обозначения гласных звуков

1. Буква **Іі** обозначает тот же звук, что и русская буква **и**. Согласные перед ней произносятся мягко или смягченно. Буква **Ии** передает звук, близкий к русскому звуку **ы**, но менее напряженный: при его произношении поднимается передняя часть языка. Согласные перед ней произносятся твердо.

Прочитайте вслух и запомните (знак ' в транскрипции возле согласных указывает на их мягкость, знак ' — на смягченность). Транскрипция производится везде русскими буквами.

рідний дім [р'ідный д'им] «родной дом»

сізий дим [с'ызый дым] «сизый дым»

високий ліс [высо́кий л'ис] «высокий лес»

хітрий лис [х'ытрый лыс] «хитрая лиса»

сірий кіт [с'ірый к'ит] «серая кошка»

сіній кит [с'ын'ий кыт] «синий кит»

2. Буква **Ее** всегда обозначает звук **э**. Согласные перед ней произносятся твердо. Буква **Єє** имеет то же значение, что и русская буква **е** в словах *ель, синее*. Согласные перед ней произносятся мягко.

Прочитайте вслух и запомните.

сінє мóre [сѣн'э мórэ] «синее море»

жѣтнє пóле [жѣтн'э пóлэ] «ржаное поле»

моє селó [мойэ сэлó] «мое село»

тѣплий день [тѣплый дэн'] «теплый день»

знáє менé [знáйэ мэнэ] «знает меня»

жде тебé [ждэ тэбэ] «ждет тебя»

3. Буква **Її** всегда обозначает два звука [йи] (начальный звук [й] произносится так же, как и в слове *я* [йа]).

Прочитайте вслух и запомните.

вóїни Укрáїни [вóйины укראйїны] «воины Украины»

урóки історії [урóкы истóр'ийи] «уроки истории»

їзда в поїзді [йизда в пóйизд'и] «езда в поезде»

їжа в їдáльні [ййжа в йидáл'н'и] «пища в столовой»

тієї нóчі [т'ийэйи нóч'и] «в ту ночь»

лист від неї [лыст в'ид нэйи] «письмо от нее»

4. Буквосочетания **йо, ъо** имеют то же значение, что и русская буква **ё**.

Прочитайте вслух и запомните.

знайóмий льóтчик [знайóмый л'óччык] «знакомый летчик»

гірськї каньйóн [h'ирс'кый кан'йóн] «горный каньон»

русявий йóржик [рус'áвый йóржык] «русый ежик» (о волосах)

шматóк льóду [шматóк л'óду] «кусок льда»

приніс йомú [прын'іс йомú] «принес ему»

II. Буквы для обозначения согласных звуков

1. Буква **Гг** во всех позициях (и в окончании **-ого** тоже) обозначает звонкий протяжный звук, парный глухому [х], — как в русских междометиях *гоп, ага*. В транскрипции этот звук обозначается буквой [h].

Прочитайте вслух и запомните.

гáрний гурт [háрный хурт] «хорошая компания»

густїй гай [хустый хай] «густая роща»

багáто гáласу [баháто хáласу] «много шума»

йогó багáж [йохó баháж] «его багаж»

дóброго рáнку! [дóброхо рáнку] «доброе утро!»

когó шукáєш? [кохó шукáйэш] «кого ищешь?»

2. До недавнего времени буквой **Гг** обозначался также взрывной звук [г], — как в русских словах *год, нога*. Теперь для этого используется буква **Гг**.

Прочитайте вслух и запомните.

залі́зні гра́ти [зал'ізн'и гра́ты] «железная решетка»

гні́т у ла́мпі [гн'ит у ла́мп'и] «фитиль в лампе»

війшли на га́нок [в'ійшлы на га́нок] «вышли на крыльцо»

гу́си гелгочу́ть [h'усы гелгочут'] «гуси гогочут»

гу́ля на ло́бі [гу́л'а на ло́б'и] «шишка на лбу»

гі́лка а́грису [h'ілка а́грису] «ветка крыжовника»

3. Буквы **Чч** и **Щщ** в отличие от таких же русских букв обозначают твердые звуки: первая — твердый [ч], вторая — два твердых [шч]. Только перед **і, я, ю** звук [ч] немного смягчается.

Прочитайте вслух и запомните.

чо́рний плащ [чо́рний плащч] «черный плащ»

черво́на щока́ [чэрво́на шчока́] «красная щека»

ще́дрий ве́чір [шчэ́дрий вэч'ир] «вечер под Новый год»

ча́шка ча́ю [ча́шка чайу] «чашка чая»

чи́ста пло́ща [чы́ста пло́шча] «чистая площадь»

що чита́єш? [шчо чыта́йэш] «что читаешь?»

4. Буква **Цц** в отличие от русской буквы **ц** может обозначать и твердый [ц], и мягкий [ц']. Причем перед **е, и** она произносится твердо, перед **ь, і, я, ю** — мягко.

Прочитайте вслух и запомните.

прац'ові́тий хло́пець [прац'ові́тый хло́пэц'] «трудолюбивый мальчик»

ціка́ва ця́цька [ц'ика́ва ц'а́ц'ка] «интересная игрушка»

цибу́ля в ю́щі [цыбу́л'а в йу́с'ц'і] «лук в супе»

ці́ла це́гла [ц'і́ла цэ́гла] «целый кирпич»

ця пра́ця [ц'а пра́ц'а] «этот труд»

праці́ює в цеху́ (прац'у́йє в цэху́) «работает в цехе»

5. Буквосочетания **Дж, дж** и **Дз, дз** обозначают обычно один слитный звук: первое — звук [дж] (как в слове *джаз*), второе — звук [дз] (как в слове *дзюдо*). Эти буквосочетания обозначают два звука только тогда, когда они возникают на стыке приставки и корня.

Прочитайте вслух и запомните.

джерчи́ть джерело́ [дз'урчи́т' джерэло́] «журчит источник»

сиджу́ на дзі́глику [сыджу́ на дзы́glyку] «сиду на табуретке»

джижча́ть бджо́ли [дзыжча́т' бджо́лы] «жужжат пчелы»

дзеленчи́ть дзвіно́к [дзелэнчы́т' дзв'ино́к] «звенит колокольчик»

віджа́тися від підло́ги [в'ид-жа́тыс'а в'ид п'идло́һы] «отжаться от пола»

підзе́мний хід [п'ид-зе́мный х'ид] «подземный ход»

6. Апостроф (’), употребляемый в украинском языке, по своей роли соответствует русскому разделительному ъ. Он показывает, что после твердого согласного звучит сонорный [й].

Прочитайте вслух и запомните.

п’ять м’ячі́в [пйат’ мйач’йв] «пять мячей»

об’єднаний з’їзд [обйєднаний зйизд] «объединенный съезд»

солов’ї́на сім’я́ [соловийі́на с’имйа́] «соловьиная семья»

запам’ята́й ім’я́ [запамйата́й имйа́] «запомни имя»

б’є́ пі́вніч [бйэ п’йвн’ич] «бьет полночь»

м’яке́ пі́р’я [мйакэ́ п’йрйа] «мягкие перья»

7. Согласные звуки, обозначенные удвоенными буквами, читаются немного дольше, чем обычно.

Прочитайте вслух и запомните.

ні́ччю на́вмання́ [н’йч’ч’у на́вман’н’а́] «ночью наугад»

підні́жжя горі́ [п’идн’йж’ж’а горы́] «подножие горы»

зати́шшя пе́ред бу́рею [зати́ш’ш’а пе́рэд бу́рэйу] «затишье перед бурей»

на узлі́ссі [на узл’йс’с’и] «на опушке леса»

добува́ння вугі́лля [добува́н’н’а ву́г’йл’л’а] «добыча угля»

со́нечне промі́ння [со́н’ачнэ пром’йн’н’а] «солнечные лучи»

ТРЕНИРОВОЧНЫЕ УПРАЖНЕНИЯ

1. Прочитайте вслух пословицы (прислів’я): сначала — в транскрипции, после — в обычном написании. Пословицы перепишите. Но в первую очередь (насамперед) выучите слова.

Словарь: **зм’усять** — заставят; **але́** — но; **праці́ює** — работает; **пра́ця** — труд; **шану́є** — уважает; **що́** — что; **ма́єш зроби́ти** — должен сделать; **ко́жна** — каждая; **коли́** — когда; **ї́** — ее; **ро́биш** — делаешь; **пташкі́** — птички; **пі́зні** — поздние; **кра́ще** — лучше; **хви́лі́на** — минута; **подві́р’я** — двор; **пан** — господин.

1. [Нэ вм’ййэш — навча́т’, нэ хочэш — зм’ус’ат’]. — Не вмієш — навчать, не хочеш — змусять.

2. [Бджола́ мала́, алé й та прац’у́йэ]. — Бджола мала, але й та працює.

3. [Хто прац’у́йэ, той пра́ц’у шану́йэ]. — Кто працює, той працю шанує.

4. [Шчо с’о́һо́д’н’и ма́йєш зроби́ти, нэ в’идклада́й на завтра]. — Що сьогодні маєш зробити, не відкладай на завтра.

5. [Уз’а́вс’а за плу́һ, нэ о́һла́дайс’а наза́д]. — Узявся за плуг, не оглядайся назад.

6. [Ко́жна робо́та лехка́, ко́лы йийі охочэ́ ро́быш]. — Кожна робота легка, коли її охоче робиш.

7. [Ра́н’н’и пташкі́ ро́су пйут’, а п’йз’н’и — сл’озы́ л’л’ут’]. — Ранні пташки росу п’ють, а пізні — сльози ллють.

8. [Кра́шчэ на п'ят' хвылы́н ран'і́шэ, н'іж на хвылы́ну п'із'н'і́шэ]. —
Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.

9. [На свої́м подв'і́р'їи и соба́ка пан]. — На своїм подвір'ї і собака пан.

2. Прочитайте вслух народную песню, четко проговаривая все звуки.

Словарь: **коза́к** — казак; **вкраї́на** — *тут*: страна, край; **робі́ти** —
делать; **ху́сти** — белье, холсты; **пра́ти** — стирать; **жі́то** — рожь; **аби́** —
лишь бы.

Козак од'їжджає,
Дівчинонька плаче:
«Куди їдеш, козаче?
Козаче-соболію,
Візьми мене із собою
На вкраїну далеку!»

[Коза́к одйижджа́йэ,
д'ивчы́нон'ка пла́чэ: «Куды́ ййдэш,
коза́чэ?
Коза́чэ-собо́л'у,
в'из'мі́ мэнэ́ из собо́йу
на вкрайі́ну далэ́ку!»]

«Дівчинонько мила,
Що ж будеш робити
На вкраїні далекій?» —
«Буду хусти прати,
Зеленого жита жати
На вкраїні далекій!»

«Д'ивчы́нон'ко мы́ла,
шчо ж бу́дэш робо́ты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий?»
«Бу́ду ху́сты пра́ты,
зелéноho жы́та жа́ты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий!»

«Дівчинонько мила,
Що ж будеш ти їсти
На вкраїні далекій?» —
«Сухарі з водою,
Аби, серце, з тобою
На вкраїні далекій!»

«Д'ивчы́нон'ко мы́ла,
шчо ж бу́дэш ты ййі́сты
на вкрайі́н'и далэ́к'ий?»
«Сухар'і́ з водо́йу,
абы́, сэ́рцэ, з тобо́йу
на вкрайі́н'и далэ́к'ий!»]

3. Выучите наизусть (напам'ять).

Словарь: **любі́ть** — любите; **годі́на** — час; **мить** — мгновение;
него́да — ненастье, невзгода.

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води.
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.

(В. Сосюра.)

[Л'уб'і́т' Украйі́ну, йак со́нцэ, л'уб'і́т',
йак в'і́тэ́р, и тра́вы, и во́ды.
В хо́ды́ну шчаслі́ву и в ра́дос'т'и мы́т',

л'уб'йт' у ходыну нэ́ходы].

4*. Запишите обычными буквами. Прочитайте вслух. (• К упражнениям, обозначенным звездочкой, в конце пособия даются ответы.)

Словарь: **Вітчизна** — Отчизна; **життя** — жизнь; **інша** — другая; **нема́** — нет; **працюва́ти** — трудиться.

[украї́на — мойа́ в'иччы́зна]. [з не́йу повйа́занэ всэ мойэ́ жит'т'а́]. [йийі́ шча́с'т'а — цэ́ й мойэ́ шча́с'т'а, йийі́ хо́рэ — цэ́ й мойэ́ хо́рэ]. [йншойи в'тчы́зны в мэ́нэ нэ́ма]. [йа́ буду прац'уваты́ дл'а́ нэ́йи, дл'а́ йийі́ добра, а цэ́ значы́т', шчо́ й дл'а́ сэ́бэ, дл'а́ сво́бб добра́].

Занятие 2. ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ

Гласных звуков в украинском языке 6: [а], [о], [у], [э], [ы], [и]. На письме они обозначаются 10 буквами: **а, о, у, е, и, і, я, ю, є, ї**.

I. Произношение гласных

1. Звуки [а], [о], [у], [и] как под ударением, так и в безударном положении произносятся одинаково четко. Аканья в украинском языке нет.

Прочитайте вголос (вслух), чі́тко промовляючи (проговаривая) голосні звуки.

розу́мна голова́ [розу́мна голо́ва] «умная голова»

коро́тка розмо́ва [коро́тка розмо́ва] «краткий разговор»

ціка́ва робо́та [ці́кава робо́та] «интересная работа»

обо́в'язок ко́жного [обо́вйазок ко́жно́го] «обязанность каждого»

ті́сяча дорі́г [ты́с'ача дор'і́г] «тысяча дорог»

хоро́ша пого́да [хоро́ша пого́да] «хорошая погода»

2. Смешиваются в произношении только безударные [э] и [ы]. Но в абсолютном конце слова и они произносятся четко.

Прочитайте вголос, правильно промовляючи звуки [э] і [ы].

зеле́не по́ле [зе́лэ́нэ по́лэ] «зеленое поле»

прибе́режні ло́зи [пры́бэ́рэ́жні ло́зы] «прибрежные лозы»

нелегка́ перепра́ва [не́лэ́лэ́хка́ пэ́рэ́пра́ва] «нелегкая переправа»

дере́ва шелестя́ть [де́рэ́ва ше́лэ́с'т'а́т'] «деревья шелестят»

клено́вий листо́к [кле́но́вий лы́сто́к] «кленовый лист»

степова́ да́леч [сте́пова́ да́лэ́ч] «степная даль»

II. Чередование и выпадение гласных

1. Самым распространенным в украинском языке является чередование [о], [э] (буквы **о, е**) в открытом слоге с [и] (буква **і**) в закрытом слоге.

Прочитайте вголос, звертаючи увагу на чергування (чередования) голосних.

з ро́ку в рік «из года в год»

з бо́ю в бій «из боя в бой»

з бо́ку на бі́к «с боку на бок»

раді́сть без ра́дості «радость без радости»

без семі́ сім «без семи семь»

з о́сені в о́сінь «из осени в осень»

2. После шипящих **ж, ш, ч, щ** гласный [э] чередуется с [о].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ожені́вся нежонáтий «женился неженатый»

повечéряв звéчора «поужинал вечером»

чо́рна чернéтка «черный черновик»

чоті́ри четве́ргі «четыре четверга»

3. В некоторых словах после **р** и **л** гласный [о] чередуется с [ы].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кров — **кривáвий** «кровавый»

гро́му (*грім*) — **гримі́ть** «гремит»

дрож — **дрижа́ти** «дрожать»

гло́тка — **глитáти** «глотать»

4. В украинском языке, как и в русском, имеются беглые гласные [о] и [э] (*сон* — *сну*, *день* — *дня*). Но в некоторых односложных словах и в существительных на **-інь** эти гласные в украинском языке, в отличие от русского, не выпадают.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

лев — **ле́ва** «льва»

льон — **льо́ну** «льна»

лоб — **ло́ба** «лба»

рот — **ро́та** «рта»

лід — **льо́ду** «льда»

рів — **ро́ву** «рва»

«струи»

ко́рінь — **ко́рення** «корня»

ре́мінь — **ре́меня** «ремня»

ка́мінь — **ка́меня** «камня»

кре́мінь — **кре́меня** «кремня»

ще́бінь — **ще́беню** «щебенки»

стру́мінь — **стру́меня**

III. Ударение

1. Ударение в украинском языке, как и в русском, разноместное и подвижное. Но, в отличие от русского, в украинском языке оно заметно слабее. При этом ударения в созвучных украинских и русских словах не всегда совпадают.

Прочитайте вголос, правильно роблячи наголос (ударение).

спі́на «спина»
пі́на «пена»
при́ятель «приятель»
по́друга «подруга»
ота́ман «атаман»
сто́ляр «столяр»

про́стір «простор»
кімна́та «комната»
ві́льха «ольха»
дро́ва «дрова»
кропива́ «крапива»
осока́ «осока»

2. Ударения в обоих языках различаются во многих именах прилагательных.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вузькі́й «узкий»
в'язкі́й «вязкий»
їдкі́й «едкий»
зіркі́й «зоркий»
легкі́й «легкий»
липкі́й «липкий»
мали́й «малый»
низкі́й «низкий»
нові́й «новый»
перехі́дний «переходный»
пі́сний «постный»
тяжкі́й «тяжкий»
черстві́й «черствый»

пі́тний «потный»
рі́зкий «резкий»
слабі́й «слабый»
ста́рий «старый»
сті́йкий «стойкий»
сті́чний «сточный»
стра́шний «страшный»
тверді́й «твердый»
ті́сний «тесный»
товсті́й «толстый»
тонкі́й «тонкий»
чі́ткий «четкий»
шкі́льний «школьный»

3. Иногда с помощью ударения различаются значения слов.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

при́клад «пример»
ви́года «польза»
за́хват «восторг»
лі́карський «врачебный»
похі́дний «походный»
скла́дний «складный»

прикля́д «приклад»
виго́да «удобство»
захва́т «захват»
ліка́рський «лекарственный»
похі́дний «производный»
складні́й «сложный»

4. В многосложных словах украинского языка имеются не очень сильные побочные ударения, которые появляются через один, реже через два слога от главного ударения.

Прочитайте вголос і запам'ятайте (побічні наголоси позначені курсивом).

прове́сті прибира́ння «произвести уборку»
ви́тріпати кі́лими «выбить ковры»
заме́сті коридо́р «подмести коридор»
во́гкою ганчі́ркою «влажной тряпкой»
прові́трити примі́щення «проветрить помещение» .

поміняти білізну «поменять белье»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ (УПРАЖНЕНИЯ)

1. Прочитайте вголос, правильно промовляючи голосні звуки.

Словник: **чарувáтися** — пленяться; **вї́плеканий** — взлелеянный; **злюто́вуючий** — соединяющий; **ду́жчий** — сильнее; **скарб** — сокровище; **ко́ли** — когда; **хоч** — хотя; **де́щиця** — малость; **утра́тити** — потерять; **дбайлі́вий** — заботливый; **госпо́дар** — хозяин.

Не можна ходіти по рідній землі, не чаруючись вїплеканою наро́дом у ві́ках рідною мо́вою. Вїплеканою, подаро́ваною нам на ві́кі ві́чні, щоб бере́гли, щоб лелі́яли, щоб розвива́ли да́лі.

Слова́ можуть об'є́днувати і роз'є́днувати, але́ злюто́вуюча, об'є́днуюча ї́хня сі́ла в сто крат ду́жча. В наро́ду нема́є ска́рбу бі́льшого, як його́ мова́. І ко́ли є загро́за хоч де́щицю втра́тити з того́ ска́рбу, нас пройма́є триво́га. Як ма́тір за рідну дити́ну, як дбайлі́вого госпо́даря за чі́стий лан. (Ю. Мушкетик.)

2. Прочитайте вголос прислів'я (пословицы), звертаючи увагу на чергування (обращая внимание на чередование) голосних. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **чу́ти** — слышно; **поро́жній** — пустой; **гу́ркіт** — грохот; **найгі́рше** — самое плохое; **найголосні́ше** — громче всех; **нема́** — нет; **бага́то** — много; **дощ** — дождь; **не все́** — не всякий раз; **як** — когда; **мур** — каменная стена.

1. Чу́ти поро́жній ві́з по гу́ркоту ко́ліс. 2. Найгі́рше ко́лесо у во́зі найголосні́ше скри́пить. 3. Є хлі́б — со́лі нема́, є сі́ль — хлі́ба нема́. 4. Бага́то гро́му — ма́ло до́щу. 5. Грі́м б'є у ви́соке де́рево. 6. Не все́ дощ іде́, як гримі́ть. 7. Чи в ка́мінь голово́ю, чи ка́менем у го́лову. 8. Ло́бом му́ру не проб'є́ш.

3*. Перепишіть, вставляючи букви, які чергуються (чередуются) з і.

гість — г..стя

ле́бідь — леб..дя

поті́к — пот..ку

хмі́ль — хм..лю

ніч — н..чі

ячмі́нь — ячм..ню

на́стрій — настр..ю

ведмі́дь — ведм..дя

бі́к — б..ку

пі́ч — п..чі

кі́т — к..та́

по́сті́ль — пост..лі́

4*. Перепишіть українські назви місяців, дописуючи біля них форму родового відмінка (родительного падежа) за зразком (по образцу).

сі́чень «январь» — сі́чня

лі́пень «июль» — ...

лю́тий «февраль» — лю́того

се́рпень «август» — ...

бе́резень «март» — ...

ве́ресень «сентябрь» — ...

кві́тень «апрель» — ...

жо́втень «октябрь» — ...

тра́вень «май» — ...

листопа́д «ноябрь» — листопа́да

5. Прочитайте вголос афоризми, правильно промовляючи звуки. Афоризми перепишіть і вивчіть напам'ять.

Словник: **поганий** — плохой; **засоби** — средства; **мета** — цель; **жодна** — ни одна; **виправдати** — оправдать; **негідні** — негодные; **досягнення** — достижения; **скоєна** — совершенная; **відносно** — относительно; **особа** — отдельный человек; **загроза** — угроза; **найвішуканіший** — самый изысканный; **задоволення** — удовольствие; **полягає** — состоит; **робіти** — делать; **приємність** — приятность; **іншим** — другим; **життя** — жизнь; **бути** — быть; **перетворите** — превратите.

1. Погані засоби годяться тільки для поганої мети. (*М. Чернишевський.*)
 2. Жодна мета не настільки висока, щоб виправдати негідні засоби для її досягнення. (*А. Ейнштейн.*) 3. Несправедливість, скоєна відносно однієї особи, є загрозою для всіх. (*Ш. Монтеск'є.*) 4. Найвішуканіше задоволення полягає в тому, щоб робити приємність іншим. (*Ж. Лабрюєр.*) 5. Життя саме по собі — ні добро, ні зло: воно однаково може бути і добром, і злом, залежно від того, на що ви самі перетворите його. (*М. Монтень.*)

6. Прочитайте виразно вірш, перекажіть його зміст (содержание). Першу строфу вивчіть напам'ять.

Словник: **питати** — спрашивать; **нащо** — зачем; **бажати** — желать; **які** — какие; **колі б** — если бы; **стид** — позор.

Одін у дру́гого пита́єм:

Нащо́ нас ма́ти привела́?

Чи для добра́? Чи то для зла́?

Нащо́ живемо́? Чого́ бажа́єм?

І, не дозна́вшись, умира́єм,

А покида́ємо діла́...

Які́ ж мене́, мій Бо́же мільй,

Діла́ осудя́ть на землі́?

Коли́ б ті діти́ не росли́,

Тебе́, свято́го, не гніви́ли,

Що́ у нево́лі наро́дили́сь

І стид на те́бе понеслі́.

(*Т. Шевченко.*)

Комментарий к тексту. В украинском языке глагол в первом лице множественного числа имеет обычно форму с конечным **-мо**: *пита́ємо, живемо́, бажа́ємо, покида́ємо*. Только в разговорной речи и в поэзии допустима также укороченная форма: *пита́єм, живемо́, бажа́єм, покида́єм*.

7. Прочитайте народну усмішку (доброжелательная шутка) й запам'ятайте.

Словник: **двійка** — неудовлетворительная оценка; **виправити** — исправить; **ніяк** — никак; **залишати** — оставлять.

— Сіну, коли ж ти двійку виправиш?

— Та ніяк учитель журналу в класі не залишає... От тільки залишить — так і виправлю.

8. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **восені** — осенью; **натрапити** — наткнуться; **трощити** — трескать, уплетать; **по саме нікуди** — сколько влезло; **жérти** — жрать; **пéлька** — глотка, хайло; **звичайно** — по своему обыкновению; **знічів'я** — от нечего делать; **кібець** — кобчик; **побáчити** — увидеть; **неввічливість** — невежливость; **псуєш** — портишь; **нехай** — пусть; **потрібні** — нужны; **дурний** — глупый; **роззуй очі** — посмотри внимательно; **піка** — морда; **годувати** — кормить; **тjáмтити** — понимать.

Свиня і кібець

Свиня восені забрелá в ліс. Там вона́ натрапи́ла на жолуді́ й почала́ тро́щити. Налóпалась по саме́ нікуди́, іще́ б жéрла, та вже в пéлку не лі́зла. Вона́ тоді́ звалі́лась на бі́к і засну́ла там же, під дубом. Як тільки́ ви́спалась, підня́лась і зви́чайно знічів'я́ почала́ рі́лом рі́ти зе́млю бі́ля дуба́, попі́дрива́ла всі́ корінці́. На дубі́ на ту по́ру сиді́в кібець; побáчивши неві́чливість сви́ні, сказа́в їй:

— Безтолко́ва ти твар, що́ ти ро́биш, наві́що ти псує́ш корінці́ дуба́? Він же мо́же захі́рити і засо́хне.

— А що́ мені́ до то́го, нехай со́хне, я не жалі́ю, мені́ потрі́бні жолуді́, бо од них я жи́рію.

— Дурна́ ти скоті́на, не дарма́ тебе́ свине́ю велича́ють, ти роззуй́ очі, підні́ми вго́ру пі́ку і побáчиш, що́ жолуді́ на дубі́ росту́ть. Як він засо́хне, так і жолуді́в то́бі не бу́де. Пам'ята́й, що́ дуб тебе́ году́є, а не ти його́. Ти то́го й не тjáмиш, що́ без дуба́ ти з го́лоду здо́хнеш.

Комментарий к тексту. 1. Для названия действия «есть, кушать» обычно употребляется глагол *їсти* (*їм, їси, їсть, їмо, їсте, їдять*). Но в вульгарной речи используются глаголы *трі́скати, лóпати, жéрти, тро́щити*. 2. Слова *пі́сок, мо́рда* — обычные названия передней части головы животного, но воспринимаются как вульгаризмы, когда речь идет о человеческом лице. Слово же *пі́ка* употребляется только для названия человеческого лица и всегда звучит вульгарно.

9*. Перекладіть (переведите) на українську мову. Переклад запишіть.

Осенью свинья налопалась желудей и заснула под дубом. Как только выпалась, она от нечего делать начала рыть землю возле дуба, все корешки подрывала. На дубе в то время сидел кобчик. Увидев невежливость свиньи, он сказал:

— Что ты делаешь? Зачем портишь корешки? Дуб может засохнуть.
— Пусть сохнет. Мне нужны желуди, а не дуб.
— А ты подними вверх свое рыло и увидишь, что желуди на дубе растут. Дуб тебя кормит.

Розмова (разговор)

Словник: **неділя** — воскресенье; **приби́рання** — уборка; **тіждень** — неделя; **тре́ба** — нужно; **чекáти** — ждать.

— Який сьогодні день?
— Сьогодні понеділок.
О́тже, вчора була неділя, за́втра бу́де вівто́рок, післяза́втра — середа́.
— А там переживемо́ ще четве́р та п'ятницю, і бу́де субо́та.
— Не люблю́ суботи́, в субо́ту генерáльне приби́рання.
— Але́ ввече́рі підемо на конце́рт.
— То ще цілий тіждень тре́ба чекáти того́ конце́рту.

Занятие 3. СОГЛАСНЫЕ

Согласных звуков в украинском языке 32.

I. Классификация согласных

По участию голоса и шума в их образовании согласные бывают (для простоты парные мягкие **д', т', з', с', ц', л', н'** здесь не учитываются):

а) сонорные (голос преобладает над шумом): **м, в, н, л, р, й** (запомнить их можно в словосочетании «**ми винили рій**»);

б) звонкие (шум преобладает над голосом; у них имеются парные глухие звуки): **б, д, һ, ж, г, дз, дж, з** (запомнить их можно в словосочетании «**буде гоже гедзю у джазі**»);

в) глухие (образуются только с помощью шума): **с, ц, к, ф, п, т, х, ч, ш** (запомнить их можно в словосочетании «**усе це кафе «Птах і чаша»**»).

По месту преграды на пути выдыхаемого воздуха согласные бывают:

а) губные: **м, в, п, б, ф** («**мавпа Буф**»);

б) зубные твердые: **д, т, з, с, ц, л, н** («**де ти з'їси ці лини**»);

в) зубные мягкие: **д', т', з', с', ц', л', н'**;

г) нёбные: **р, р', й, ш, ч, ж, дж** («**Рой, ще їжджу**»)

д) заднеротовые: **х, г, һ, к** («**хуга гука**»).

По характерному шуму различаются согласные:

а) шипящие: **ш, ч, ж, дж** («**ще їжджу**»);

б) свистящие твердые: **с, ц, з, дз** («**сче їдзу**»);

в) свистящие мягкие: **с', ц', з', дз'**.

От способа образования согласных зависит их произношение и правописание.

II. Произношение согласных

1. Сонорные согласные произносятся всегда четко. Сонорный [в] никогда не уподобляется глухому [ф]. В конце слов и перед согласными он звучит как краткий полугласный [ʏ].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустрі́в друзі́в [зустр'іʏ друз'іʏ] «встретил друзей»

давно́ помі́тив [даʏно́ пом'ітыʏ] «давно заметил»

сиді́в на ла́вці [сыд'іʏ на лаʏц'и] «сидел на скамейке»

говорі́в про любо́в [поворыʏ про л'убоʏ] «говорил о любви»

зо́всім забу́в [зоʏс'им забуʏ] «совсем забыл»

підгото́вка до зимі́влі [п'идготоʏка до зим'іʏл'и] «подготовка к зимовке»

2. Звонкие согласные даже в конце слов и перед глухими произносятся звонко. Исключение составляет звук [h], который звучит как [x] в пяти словах: *легкий* [лэхкый], *вогкий* [вохкый] «влажный», *ні́гті* [н'іхт'и] «ногти», *кі́гті* [к'іхт'и] «кóгті», *дьо́гтю* [д'охт'у] «дегтя» и производных.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

солóдкий як мед [солóдкий йак мэд] «сладкий как мед»

чарі́вна ка́зка [чар'иʏна казка] «волшебная сказка»

солда́тська ка́ска [солда́ц'ка ка́ска] «содатская каска»

випа́дкова кни́жка [випа́дкова кны́жка] «случайная книжка»

лі́жко попра́в [л'іжко попраʏ] «кровать поправь»

вихо́дь на за́рядку [выхо́д' на зар'а́дку] «выходи на зарядку»

кро́к уперéд [кро́к упэ́рэд] «шаг вперед»

3. У приставках **роз-** и **без-** пишется и обычно произносится з. Приставка з-, которая соответствует русской приставке с-, переходит в с- только перед согласными **к, ф, п, т, х** («кафе «Птах»»).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розбі́ти «разбить»

розда́ти «раздать»

розтягті́ «растянуть»

розсі́пати «рассыпать»

безфо́рмний «бесформенный»

безстра́шний «бесстрашный»

збі́ти «сбить»

зда́ти «сдать»

стягті́ «стянуть»

зсі́пати «ссыпать»

сформува́ти «сформировать»

зші́ти «сшить»

4. Глухие согласные перед звонкими звучат как звонкие. Ниже названы почти все слова с такими согласными.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

боро́тьба́ [бород'ба́] «борьба»

моло́тьба́ [молод'ба́] «молотьба»

лічба́ [л'иджба'] «счет»
про́сьба [про́з'ба] «просьба»
Вели́кдень [вэлы́гдэн'] «Пасха»
повсякде́нний [поўс'агдэ́нний] «повседневный»
ая́кже [айа́гже] «разумеется»
якби́ [йагбы́] «если бы»
о́тже [о́дже] «итак»
о́сьде [о́з'дэ] «вот здесь»
рюкза́к [р'угза́к] «рюкзак»
вокза́л [вогза́л] «вокзал»
футбо́л [фудбо́л] «футбол»
екза́мен [эгза́мэн] «экзамен»

5. Мягкими в любом положении бывают только зубные согласные («де ти з'їси ці лини»). Другие согласные могут смягчаться лишь перед гласными. В конце слов и перед согласными они всегда звучат твердо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вого́нь «огонь»
вісь «ось»
кіне́ць «конец»
візьмі́ «возьми»
їда́льня «столовая»
во́сьмий «восьмой»

кров «кровь»
степ «степь»
гіркий «горький»
відрі́жте «отрежьте»
слю́сар «слесарь»
слю́саря «слесаря»

III. Долгие согласные

1. Кроме обычных согласных, в украинском языке имеются также долгие согласные. Они возникают при словообразовании на стыке частей слова (приставки и корня, корня и суффикса и пр.).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

оббі́вка «обивка»
ві́ддаль «расстояние»
безза́хисний «беззащитный»
розрі́сся «разросся»
військкомáт «военкомат»

тума́нний «туманный»
щодо́нний «ежедневный»
щодо́нник «дневник»
роззбро́їти «разоружить»
ввезті́ «ввезти»

2. Кроме того, долгий согласный [нн] выступает в суффиксах **-а́нн(ий)**, **-е́нн(ий)**, которые указывают либо на высокую степень признака, либо на старославянское происхождение прилагательного. Таких прилагательных немного.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

страше́нна спе́ка «ужасный зной»
здорове́нний плац «большущий плац»

нескінчénний шлях «бесконечная дорога»
невблагáнный урагáн «неумолимый ураган»
благословéнный край «благословенная страна»
свящénний обов'язок «священный долг»

3. Удлиняются мягкие зубные («де ти з'їси ці лини») и шипящие («ще їжджу») между двумя гласными там, где в русском языке обычно стоят **-ье, -ья, -ью, -ьи, -ие**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

здобúти знáння «получить знания»
провóдити зánяття «проводить занятия»
стаття́ статúту «статья устава»
користувáтися маззю́ «пользоваться мазью»
пробирáтися бездоріжжя́м «пробираться по бездорожью»
знайóме обліччя «знакомое лицо»

4. Но если такой согласный стоит не между двумя гласными, то он не удлиняется.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

на твоє щáстя «на твоё счастье»
вважáю чéстю «считаю за честь»
з вели́кою ра́дістю «с большой радостью»
наприкінці́ зánятъ «в конце занятий»
багáто знайóмих облі́ч «много знакомых лиц»
Запорі́жжя і Пово́лжя «Запорожье и Поволжье»

5. Буквосочетания **-ться, -шся** в глаголах обозначают долгие мягкие согласные — соответственно [ц'ц'а] и [с'с'а].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

мені́ здаéться [мэн'й здайэц'ц'а] «мне кажется»
як доведéться [йак доведэц'ц'а] «как придется»
це стосúється нас [цэ стосуйэц'ц'а нас] «это касается нас»
ти поми́ляєшся [ты помыл'айэс'с'а] «ты ошибаешься»
до́вго збирáєшся [доўго збырайэс'с'а] «долго собираешься»
і не огля́нешся [и нэ оһл'анэс'с'а] «и не успеешь оглянуться»

6. В заимствованных нарицательных словах буквы, как правило, не удваиваются: *каса* «касса», *клас* «класс», *група* «группа», *стелаж* «стеллаж», *перон* «перрон». Однако в собственных названиях и производных от них словах удвоение букв сохраняется: *Голландія, голландський, Брюссель, брюссéлець, Бонн, Андорра*.

IV. Чередование согласных

1. Наиболее распространенными в украинском языке являются чередования:

- а) [h] — [з] — [ж] (*нога́* — *нозі́* «ноге» — *ніженька*);
- б) [к] — [ц] — [ч] (*рука́* — *руці́* «руке» — *рученька*);
- в) [х] — [с] — [ш] (*вуха́* — *у вусі́* — *вушенько*);
- г) [г] — [дз] — [дж] (*Мамали́га* — *Мамлі́дзі* — *Мамали́джин*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дорóга — **в дорóзі** — **дорі́жка**

ріг «рог, угол» — **на рóзі** — **ріжо́к**

соба́ка — **соба́ці** — **собач́ка**

о́ко «глаз» — **в о́ці** «в глазу» — **о́чі** «глаза»

черепа́ха — **на черепа́сі** — **черепа́шка**

рух «движение» — **в ру́сі** — **ру́шити** «тронуться»

2. В глаголах, кроме того, происходят чередования:

- а) [д] — [дж] (*ходи́ти* — *ходжу́*);
- б) [зд] — [ждж] (*і́здити* — *і́жджу́*);
- в) [т] — [ч] (*леті́ти* — *лечу́*);
- г) [ст] — [шч] (*пригості́ти* — *пригощу́*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

води́ти — **воджу́** **маші́ну** «вожу машину»

возі́ти — **вожу́** **хлі́б** «вожу хлеб»

горди́тися — **горджу́сь** **цим** «горжусь этим»

поперéдити — **поперéджую** **тебе** «предупреждаю тебя»

ра́дити — **ра́джу** **почека́ти** «советую обождать»

ви́їзд — **ви́їжджа́ємо** **в по́ле** «выежаем в поле»

за́хист — **захи́щений** «защищенный»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос, правильно вимовляючи приголосні звуки.

Словник: **навко́ло** — вокруг; **ді́вча** — девушка; **сві́т** — мир; **зі́йде** — взойдет; **промі́ння** — лучи; **коха́ння** — любовь; **світа́ння** — рассвет; **поблі́днути** — побледнеть.

Впали роси на покоси,
Засвітилися навколо,
Там дівча ходило босе,
Білу ніжку проколало.

[Упа́лы ро́сы на покóсы,
зас'в'иты́лыс'а наўко́ло.
Там д'иўча́ ходы́ло бо́сэ,
б'і́лу н'і́жку проколóло.

Згинуть роси, як над світом
Зійде сонечко багряне,

Зһынут' ро́сы, йак над с'в'і́том
з'ийдэ со́нэчко баһр'анэ,

Крапля крові самоцвітом
У його промінні стане.

крапл'а крові самоц'в'ітом
у йоhо пром'ін'н'и стáнэ.

Білі роси — то кохання,
Що живé лиш до світання,
Кров, що в сонці не поблідла,—
бл'ідла,—

Б'іл'и рóсы — то кохáн'н'а,
шчо жывé лыш до с'в'итáн'н'а,
Кроў, шчо ў сóн'ц'и нэ по

То любов правдива й світла.

то л'убоў праўдыва й с'в'ітла.]

(Д. Павличко.)

2*. Перепишіть прислів'я, вставляючи в префіксах (в приставках) пропущені букви з або с.

Словник: **ва́жче** — тяжелее; **пі́де** — пойдет; **як** — как; **побра́лися** — поженились; **пізна́лися** — узнали друг друга; **о́чі** — глаза.

1. Лéгко ..казáти, та ва́жче ..в'язáти. 2. Ро..кажі дру́гу — пі́де по крúгу. 3. Як тут говорі́ти, коли́ не даю́ть і ро́та| ро..крі́ти. 4. Не зна́лися — побра́лися, пізна́лися — ро..ста́лися. 5. ..ми́лувався Бог над ра́ком та ..за́ду о́чі дав.

3*. Перепишіть прислів'я, де треба (где нужно), подвоюючи в словах букви, що позначають м'які приголосні.

Словник: **закорóтке** — слишком короткое; **гі́рше** — хуже; **пра́ця** — работа, труд; **пуття́** — прок, толк. ;

1. Жит..я́ закорóтке для щáст..я, а задóвге для терпін..я. 2., Безчéст..я гі́рше від смéрті. 3. Малéнька пра́ця крáща за велі́ке безді́л..я.. 4. Пит..я́ не доводі́ть до пут..я́. 5. Дóбре ді́ло робі́ з радíст..ю.

4*. Запозичені (заимствованные) слова, подані в російському написанні, запишіть українською мовою.

1. Туннель, рессора, балласт, клемма, металл, антенна, колонна. 2. Магеллан, Дарданеллы, Иссык-Куль, Аккра, Брюссель, Бонн.

5. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на чергування приголосних. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **затяжі́ть** — отяготит; **залі́зо** — железо; **блищи́ть** — блестит; **почу́в** — тут: почувствовал; **лопа́тка** — молодой стручок гороха; **свекру́ха** — свекровь; **догоджáти** — угождать.

1. Хлі́б у дорóзі не затяжі́ть. 2. Чолові́к зна́є, коли́ виї́жджа́є, алé не зна́є, коли́ поверне́ться. 3. Не тільки́ що, а й залі́зо з'ї́жджує́ться. 4. Не все, що блищи́ть, зо́лото. 5. Голóдній кúрці́ про́со на дúмці. 6. Почу́в лопа́тки в горóсі. 7. Навча́й мене́, моя́ ма́ти, як свекру́сі догоджа́ти.

6*. Запишіть прислів'я звичайними (обычными) буквами. Прочитайте вголос.

Словник: **міцний**—крепкий; **людіна** — человек.

1. [дэ́рэво м'ицнэ́ кор'ін'н'ам, а л'уді́на — бат'к'иу́шчынойу]. 2. [за р'іднойу зэмлэйу й у нэ́б'и скучно́]. 3. [йагбы́ на кон'і́ п'ич и йа на пэч'і́ — ото́ буў бы коза́к].

7. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **колі́** — когда; **відчува́єш** — чувствуешь; **задово́лення** — удовлетворение; **сумлі́ння** — совесть; **єди́ний** — единственный; **дуже** — очень; **залиша́тися** — оставаться; **пра́гнути** — стремиться к; **мина́ти** — проходить; **хто** — кто; **теж** — тоже.

1. Коли́ роби́ш добро́, сам відчува́єш яке́сь ра́дісне задово́лення й зако́нну го́рдість лю́дини з чі́стим сумлі́нням. (*М. Монтень.*) 2. Коли́ егої́стичне ща́стя є єди́ною мето́ю житт́я, житт́я дуже́ ско́ро залиша́ється без меті́. (*Р. Роллан.*) 3. Че́сна й безче́сна лю́дина пізнаю́ться не ті́льки по то́му, що вони́ ро́блять, а й по то́му, чо́го вони́ пра́гнуть. (*Демокріт.*) 4. Усе́ мина́є, але́ любо́в пі́сля всьо́го зоста́ється. (*Г. Сковорода.*) 5. Хто́ сам не лю́бить ніко́го, то́го, зда́ється мені́, теж ніхто́ не лю́бить. (*Демокріт.*)

8. Прочитайте вголос народну усмішку й перекажіть її зміст українською мовою.

Словник: **знайо́мий** — знакомый; **запиша́тися** — возгордиться; **панові́тий** — спесивый; **яко́сь** — как-то; **ру́ндук** — крыльцо; **хто́сь** — кто-то; **погукну́ти** — подозвать; **не́біж** — племянник; **мерщі́й** — быстрее; **спита́тися** — спросить; **хлопе́ць** — парень, паренек; **мі́ття** — быстро; **тре́ба** — нужно; **пан** — господин; **ду́рень** — дурак.

ЗНАЙОМІ

Раз обра́ли собі́ лю́ди старшину́. От і запиша́вся нові́й старшина́; зробі́вся такий панові́тий, що й підступі́ти до ньо́го стра́шно. Сиді́ть яко́сь нові́й старшина́ на рундуці́ і ба́чить, що хто́сь і́де селом́. Погукну́в старшина́ на сво́го не́божа:

— Біжі́ мерщі́й та спита́йся, що́ воно́ за пті́ця така́ і́де че́рез моє́ село́.

Кі́нувся хлопе́ць мі́ття доганя́ти: біжі́ть та гукá на прої́жджого, щоб підожда́в. Ста́ло. Підбі́га хлопчик.

— Чо́го то́бі тре́ба? — пита́ прої́жджий.

— Та наш нові́й пан старшина́ звелі́в спита́ти, що́ ви за пті́ця така́ тут і́дете?

— Скажі́ сво́єму ново́му старшині́,— озва́вся прої́жджий,— що́ і ти ду́рень, і старшина́ ду́рень.

Верну́вся хлопе́ць. Старшина́ пита́:

— А що́?

— Та то якийсь знайо́мий.

— Як?

— Та так: і вас зна́є, і мене́ зна́є.

— Як же він зна́є?

— Та ка́зав, що й ви ду́рень, і я ду́рень.

Комментарий к тексту. В украинском языке в третьем лице единственного числа обычно употребляются формы с конечным *-є*: *гукає, підбігає, питає*. Но в разговорной речи (и в поэзии тоже) могут выступать и формы без *-є* (с конечным *-а*): *гука, підбіга, пита*.

9*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Люди избрали себе старшину. Новый старшина сделался таким спесивым, что и подступиться к нему страшно. Как-то сидит он на крыльце и видит, что кто-то едет селом. Подозвал своего племянника:

— Беги и спроси, что это за птица такая едет.

Подбегает паренек и говорит:

— Наш новый господин старшина велел спросить, что вы за птица такая тут едете?

— Скажи старшине, что и ты дурак, и он дурак,— отозвался проезжий.

Вернулся паренек. Старшина спрашивает:

— Так что?

— Он и вас знает, и меня знает.

— Как?

— Да сказал, что и вы дурак, и я дурак.

Розмова

Словник: **годі́на** — час; **хви́лі́на** — минута; **сні́дати** — завтракать; **відповідно** — соответственно; **пізні́ше** — позже; **рані́ше** — ранее; **час** — время; **вечéряти** — ужинать; **опі́вночі** — в полночь; **вдо́світа** — на рассвете; **вранці́** — утром; **працю́ється** — работает; **вдень** — днем; **дотрі́муватися** — придерживаться; **дру́гий** — второй.

— Котра́ го́ді́на?

— За ші́стна́дцять хви́лін двана́дцята.

— Ко́лі бу́де де́сять хви́лін по пе́ршій, ска́жеш мені́.

— На́віщо?

— Ба́чиш, я сьо́годні сів сні́дати де́сять хви́лін по во́сьмій, то й почи́нати оби́дати по́вінен відпо́відно на де́сять хви́лін пізні́ше.

— А чо́му не ра́ніше?

— На все по́вінен бу́ти сві́й то́чний час.

— А вечéряти ко́лі бу́деш?

— Увечéрі, о сьо́мій го́дині де́сять хви́лин.

— То й ляга́ти спа́ти бу́деш не опі́вночі, а на де́сять хви́лін пізні́ше?

— Я ляга́ю о пів на одина́дцату, зате́ встаю́ вдо́світа. Вранці́ краще працю́ється, ніж уде́нь.

— І тако́го режі́му ти дотрі́мує́ся ці́лий рік?

— По́ки що ли́ше дру́гий де́нь.

Заняття 4. ГРУППИ СОГЛАСНИХ

При образovanнi и змeнeннi слoв мoгyт вoзникaть нeудoбoпpoизнoсимe нaгpoмoжeння cоглaснeх. В тaкeх слyчaeх пpoиcхoдит yпoдoблeння, cлiяння или впaдeння cоглaснeх.

I. Уподобление согласных

1. Свистящие («сче їдзу») перед шипящими («ще їжджу») звучат как шипящие (в большинстве случаев это отображается и на письме; не отображается лишь в деепричастиях и приставках **роз-, без-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

брязкати—**бряжчати**

блиск «блеск» — **блищати**

пісок—**піщаний**

батьківський — **батьківщина**

одеський — **Одещина**

козацький — **козаччина**

но: **віріши** [в'і́р'ишшы]

приніси [прын'ішшы]

привізи [прыв'іжшы]

розчістити [рожчы́стыты]

розжувати [рожжувáты]

безшумний [бэжшумный]

2. Шипящие («ще їжджу») перед свистящими («сче їдзу») звучат как свистящие (на письме это не отображается).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кніжка — **у кніжці** [кн'ыз'ц'и]

стежка «тропа» — **на стежці** [стэз'ц'и]

дощка — **на дошці** [дос'ц'и]

пляшка «бутылка» — **у пляшці** [пл'ас'ц'и]

бочка — **у бочці** [боц'ц'и]

сорочка — **у сорочці** [сороц'ц'и]

3. Зубные д, т перед свистящими («сче їдзу») звучат как свистящие [дз], [ц], а перед шипящими («ще їжджу») — как шипящие [дж], [ч] (на письме это не отображается).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сусідка — **сусідці** [сус'ідз'ц'и]

люд — **людський** [л'удз'с'кый]

тітка «тетя» — **тітці** [т'іц'ц'и]

солдат — **солдатський** [солда́ц'кый]

вчить — **вчиться** [в'чы́ц'ц'а]

лігати — **льотчик** [л'о́ччык]

сусідка — **сусідчин** [сус'іджчын]

тітка — **тітчин** [т'і́ччын]

II. Слияние согласных

Сливаются два согласных в один свистящий звук при добавлении суффиксов **-ськ(ий)**, **-ств(о)**, а именно:

а) [h], [з], [ж] + [с] = [з] (*Буг — бузький, Сірогози — Сірогізький, Меджибіж — меджибізький, убо́гий — убо́зтво* «убожество»);

б) [к], [ц], [ч] + [с] = [ц] (*Кагарлик—кагарлицький, Вінниця — вінницький, Бахмач — бахмацький, коза́к — коза́цтво*);

в) [х], [с], [ш] + [с] = [с] (*Глеваха — глеваський, Кальміус — кальміуський, Сиваш — сиваський, товари́ш — товари́ство* «общество»);

г) [г], [дз], [дж] + [с] = [дз] (*Лодзь — лодзький, Добруджа — добрудзький*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Дрогóбич — дрогóбицький

молоде́ць — молодéцтво

Волновáха — волновáський

Таганро́г — таганро́зький

Симеі́з — симеі́зький

Запорі́жжя — запорі́зький

боягу́з «трус» — боягу́зтво «трусость»

Кременчу́к — кременчу́цький

Оде́са — одéський

Павлі́ш — павлі́ський

Доне́ць — доне́цький

пта́х — пта́ство «птицы»

товари́ш — товари́ство

III. Выпадение согласных

1. Если оказываются вместе три зубных согласных **стн**, **стл**, средний согласный **т** выпадает.

Прочитайте вголос і залам'ятайте.

честь — че́сний

уста́ — у́сний

піст «пост» — пісний

радість — раді́сний

за́хист — захисний

о́бласть — обласний

кі́лькість «количество» — кі́лькісний

які́сть «качество» —які́сний

ща́стя — щаслі́вий

корі́сть — безкорі́сливий

2. Кроме того, согласный выпадает в таких словах: *прої́зд — прої́зний, заї́зд — заї́зний, виї́зд — виї́зний* и под.; *ті́ждень «неделя» — ті́жня*,

тижне́вий; скáтерть — *скáтерка*; *черне́ць* «монах» — *ченця́*; *серде́ць* — *се́рце* «сердце».

Буква **т** пишеться, хоча не произноситься, в числительных *шістна́дцять* [ш'исна́дз'ц'ат'], *шістдеся́т* [ш'издес'ат'], *шістсо́т* [ш'иссо́т] і *п'ятдеся́т* [п'йадес'ат'], а також в словах, образованих від іноземних іменників на **ст** і **нт** з допомогою суфіксів **-н(ий)**, **-ськ(ий)**, **-ств(о)**, а саме: *контра́ст* — *контра́стний*, *форпо́ст* — *форпо́стний*, *тури́ст* — *тури́стський* [тури́с'кый], *студе́нт* — *студе́нтський* «студенческий», *аге́нт* — *аге́нтство* [а́ге́нство].

Випадення згласного **ни** в написанні, **ни** в произношенні не відбувається в словах *пестли́вий* «ласкательный», *кістля́вий*, *хвастну́ти*, *хвастли́вий*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

студе́нтський гурто́житок «студенческое общежитие»

аванга́рдистське мисте́цтво «авангардистское искусство»

ана́рхістські на́строї «анархистские настроения»

гіга́нтські споруди́ «гигантские сооружения»

безпора́дне дилета́нтство «беспомощное дилетантство»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Запишіть прислів'я звичайними буквами.

Словник: **погові́р** — сплетня; **запну́тися** — закрыться; **пелена́** — подол; **кішка** — кошка; **але́** — но.

1. [кра́шчэ чэ́сно ўме́рты, йак не́чэ́сно жы́ты]. 2. [хто те́рпе́ливый, той шчасли́вый]. 3. [хл'иб, с'ил', вода́ — коза́ц'ка йида́]. 4. [в'ид л'удз'с'ко́го по́ховору́ не́ запне́с'с'а пэ́лно́йу]. 5. [по́хрощу́е мы́шка к'ис'ц'и, але́ зда́ле́ка].

2* Запишіть словосполучення українською мовою, де треба, вставляючи букву **т**.

Захис..ні окуля́ри «защитные очки», тури́с..ська путі́вка, контра́с..не осві́тлення «контрастное освещение», рідкіс..ний примі́рник «редкостный экземпляр», ус..не повідо́млення «устное сообщение», шіс..на́дцять ро́ків «шестнадцать лет», облас..на́ нара́да «областное совещание».

3. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **обле́сливий** — льстивый; **пісний** — постный; **лі́пший** — лучше; **ю́шка** — суп; **краве́ць** — портной; **пи́льну́й** — смотри за; **ше́вство** — сапожное дело; **пі́зно** — поздно.

1. Степ та во́ля — коза́цька до́ля. 2. Солда́тський сон усі́ди соло́дкий. 3. Бережі́сь обле́сливого, як пота́йно́го соба́ки. 4. Свій борщ хоч пісний, та

ліпший, як чужа юшка. 5. Кравче, пильнуй своє кравецтво, а в шевство не мішайся. 6. Чесному всюди честь. 7. Краще пізно, як ніколи.

4. Перепишіть. У прикметниках (именах прилагательных) вставте пропущені букви: 1) з, 2) ц; 3) с.

1. Пра́га — пра́..ький, Ри́га — ри́..ький, Буг — бу́..ький, Абха́зія — абха́..ький, Запорі́жжя — запорі́..ький, Воро́неж — воро́не..ький. 2. Кага́рлік — кага́рлі..ький, Га́дяч — га́дя..ький, Овруч — о́вру..ький, Ло́хвиця — ло́хви..ький, Су́дак — су́да..ький, Ві́нниця — ві́нни..ький. 3. Черка́си — черка́..ький, това́риш — товарі́..ький, Сива́ш — сива́..ький, Лепе́тіха — лепе́ті...ький, чех — че́..ький.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

— Ваш син увесь час над книжкою спить, — каже вчитель батькові.

— Може бути. То в ньому талант дрімає.

6. Прочитайте вголос уривок (отривок) і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **колісь** — некогда; багатопверховий — многоэтажный; **пала́ц** — дворец; **зга́дувати** — вспоминать; **відчу́ття** — ощущение; **пам'ята́ти** — помнить; **будува́ти** — строить; **ву́злик** — узелок; **харчі** — еда; **крім** — кроме; **лозі́нка** — хворостинка; **якщо́** — если; **став** — пруд; **неося́жний** — необъятный; **повз** — мимо; **жа́ба** — лягушка; **га́вкати** — лаять; **ма́буť** — вероятно; **лють** — злость; **здивува́ння** — удивление; **схиля́ти** — склонять; **чимчикува́ти** — семенить.

Вона ще не стара — вона молодша від мене, оця глиняна, колись під соломою, а тепер під шифером хата. У війну, коли доводилось брати чужі столиці, в розкішних багатопверхових палацах я з ніжністю згадував її, маленьку нашу хату, як усі люди на землі згадують дитинство. З неї починалось відчуття Батьківщини, з любові до неї виростала моя любов до рідної землі, як з любові до батьків починається і любов до свого народу.

Прекрасно пам'ятаю, як її будували. В той сонячний день мені, чотирирічному, сестра дала біленький вузлик із харчами — віднести батькам на будівництво, аж на другий край села. Крім вузлика, сестра дала мені лозінку з дерева, навчила махати нею, якщо нападуть собаки, поцілувала й пустила: йди. І я пішов. Ішов берегом широкого ставу, який мені здався тоді неосяжним, повз чужі хати, повз верби, в тіні яких кумкали жаби.

Вибігали назустріч собаки з дворів, але гавкали на мене, мабуť, не від люті, а від здивування, бо, гавкнувши, одразу ж підіймали вуха і схиляли набік голови, наче хотіли спитати: «І куди воно, отакé малé, чимчикує?» (О.Сизоненко.)

Комментарий к тексту. В украинском языке сравнительная степень прилагательных (вищий ступінь прикметників) изменяется по родам, падежам, числам и употребляется с предлогами *від, за,* союзами *ніж, як:*

моло́дший від ме́не, молодшого від мене, молодший за мене, молодша за мене; молодий, ніж я.

7*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Я прекрасно помню, как строили нашу хату. Она еще не старая, она моложе меня. Из любви к ней вырастала моя любовь к родной земле. В войну, когда приходилось брать чужие столицы, я с нежностью вспоминал ее, вспоминал, как я, четырехлетний, нес родителям на строительство, на другой конец села, беленький узелок с едой. Кроме узелка, сестра дала мне хворостинку от собак. И я пошел. Широкий пруд, по берегу которого я шел, тогда казался мне необъятным. Навстречу выбегали собаки из дворов, но лаяли на меня не от злости, а от удивления, словно хотели спросить:

«И куда оно, такое малое, семенит?» С нее, этой глиняной хаты под соломой, начиналось мое ощущение Родины.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **щонóчі** — каждую ночь; **мі́цно** — крепко; **зазира́ти** — заглядывать; **чу́ти** — слышать; **усміха́тися** — улыбаться; **невимóвний** — невыразимый; **журба́** — печаль, грусть; **порожне́ча** — пустота; **нема́** — нет.

Ти приходи́ш до ме́не щонóчі
В ту хвили́ну, як мі́цно я сплю́,
Зазира́єш в запла́кані о́чі
І шепóчеш: не плач... я люблю́!...

Я слова́ твої́ чу́ю душе́ю
І крізь сон усміха́юсь тобі́,
Твої́ о́чі горя́ть наді мно́ю
В невимóвній, глибо́кій журбі́.

Відкрива́ю запла́кані о́чі...
Навкругі́ — порожне́ча німа́.
В тишині́ таємни́чої но́чі
Мого щáстя нема́ як нема́...

(Д. Загул.)

Розмова

Словник: **до вподо́би** — нравится; **задúха** — духота; **ма́йже** — почти; **спе́ка** — зной; **хма́ра** — туча, облако; **сльотá** — слякоть; **мжичка** — изморось; **калю́жа** — лужа; **наприкінці́** — в конце; **за́хват** — восторг; **бо** — потому что; **лапа́тий сніг** — снег хлопьями; **хуртові́на** — метель; **кучугу́ра** — сугроб; **о́желедь** — гололедица; **чи** — или; **лі́хо** — беда; **гру́бка** — печка; **як на ме́не** — что меня касается; **кри́га скре́сне** — лед тронется; **струмо́к** — ручей; **відлі́га** — оттепель; **бліскавка** — молния; **зли́ва** — ливень; **осóння** — солнцепек; **за́тінок** — тень; **незважа́ючи** — несмотря.

— І що сталося з погодою?

— А чим вона тобі не до вподоби?

— Осінь, а задуха, майже спека, як улітку.

— А ти хочеш, щоб небо заволоклось хмарами, йшов дощ, докучала сльота, мжичила мжичка, на дорозі стояли калюжі? По-моєму, наприкінці вересня вже щось таке було, і ти, як я пам'ятаю, не був у захваті.

— Ні, я люблю, коли землю встелить лапятий сніг, мете хуртовина, понаносить кучугури, мороз більше тридцяти градусів, ожеледь чи ще якісь ліхо — і ти не йдеш на роботу, сидиш біля теплої грубки та дивишся крізь вікно на цю красу.

— А все-таки, як на мене, приємніше, коли крига скресе, відшумлять струмки після відліги, пройде гроза з громом і блискавкою, злива змие землю — і ти загоряєш собі на осонні; повертаєш то один, то другий бік до сонця.

— То вже краще на пляжі, на березі моря, у затінку пальм... Але поки що: до праці, друзі, незважаючи на погоду.

Занятие 5. УКРАИНСКО-РУССКИЕ ЗВУКОВЫЕ СООТВЕТСТВИЯ

В украинском и русском языках имеется много общих слов, различаются они только некоторыми звуками. И в этих различиях наблюдаются определенные закономерности.

І. Украинские [ы], [и] и их русские соответствия

1. Украинский звук [ы] (буква **и**) почти всегда соотносится с русскими **и** или **ы**. Но в начале слова пишется только **і** (*істина*).

Прочитайте вголос українські слова, подумки зіставляючи (мысленно сопоставляя) їх з однаковими російськими.

І. Бик, бістрый, висота, висипка, дім, діня, дихання, ліко, лісий, риба, рінок, ситий, сич, тил, тин, тисяча. ІІ. Битва, видно, вино, витязь, діво, дікий, зима, кислий, ліпа, лисіця, мир, ніва, нитка, сильний, сирота, тихий, хитрий, широкий, щит, щипці.

2. Это соотношение не соблюдается в словах *грім'іти* «гремять», *дриж'ати* «дрожать», *крив'авий* «кровавый», *кріх'ітний* «крохотный», *криш'іти* «крошить», *трив'ога* «тревога», *чорнобр'ивий* «чернобровый», *блиск* «блеск», *глит'ати* «глотать», *ши'я* «шея», *ший* «шей», *бий* «бей», *лий* «лей», *мий* «мой», *брий* «брей», *вис* «воет».

3. Украинский звук [и] (буква **і**) почти всегда соотносится:

а) в заимствованных словах с русскими **о** или **е**;

б) в заимствованных — с русским **и**.

Прочитайте вголос українські слова, подумки зіставляючи їх з однаковими російськими.

І. Бі́дність, бі́лий, ві́рний, ві́ха, гі́ркий, гі́сть, ді́ло, кі́нець, кі́нь, клі́тка, лі́с, лі́то, мі́ст, ні́с, пі́р'я, по́тік, рі́чка, сі́но, ті́льки, чі́ткість, щі́тка. ІІ. Автомо́біль, бі́бліоте́ка, бі́ржа, ві́брація, вітамі́н, гіга́нт, де́віз, екіпа́ж, кані́стра, кіно́, лі́тр, міліме́тр, мілі́ція, ні́трати, орбі́та, пірамі́да, хімі́я, шкі́пер.

4. В заимствованных словах звук [ы] (буква **и**) в украинском языке регулярно выступает только после девяти букв **д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р** («де ти з'їси цю чашу жиру») перед последующими согласными, кроме [й].

Прочитайте вголос запозичені (заимствованные) слова, зверніть увагу на вживання в них букви **и**.

Динамі́к, диск, раді́ст (*но:* ра́діо), тир, апеті́т, магази́н, а́зимут, сире́на, систе́ма, таксі́ст (*но: таксі́*), циві́льний, цисте́рна, речита́тів, ши́на, ши́рма, режі́м, ритм, периско́п.

5. Как исключение, звук [ы] после других букв может выступать только в некоторых давно заимствованных словах или в словах, заимствованных из восточных языков.

Прочитайте вголос запозичені слова і поясніть, з чого видно, що це винятки (исключения).

Бинт, ві́мпел, гі́ря, графі́н, дя́кон, єпі́скоп, калмі́к, кизі́л, киргі́з, кинджáл, кипарі́с, кісе́т, кит, мигда́ль, мі́ля, митрополі́т, мирт, скипидáр, спирт, христия́нство, шпита́ль, я́рлік, Єгі́пет, Єрусали́м, Вифле́єм, Вавило́н.

6. В абсолютном конце незаимствованных и заимствованных слов:

а) после **г, к, х** обычно пишется буква **и** (*доро́ги, ру́ки, му́хи, навкругі́* «вокруг», *ті́льки, тро́хи* «немного», *по-украї́нськи*); буква **і** после **г, к, х** бывает только в именительном падеже множественного числа имен прилагательных (*дорогі́, широкі́, глухі́*) и в конце неизменяемых заимствованных слов (*хакі́, Гельсінкі́*);

б) после **ш, ч, ж, щ** («ще їжджу») обычно пишется буква **і** (*гру́ші, ключі́, ножі́, плаці́, тричі́* «трижды», *вночі́* «ночью»); буква **и** после **ш, ч, ж, щ** бывает только в глаголах (в повелительном наклонении: *пиши́, мовчи́, кажи́, положі́*; в деепричастиях: *ка́жучи, сказа́вши*) и в наречиях типа *по-во́вчи*.

Прочитайте вголос і поясніть написання **и** та **і** в кінці слів.

до́вгі доро́ги «долгие дороги»

висо́кі бу́ки «высокие буки»

тро́хи сухі́ «немного сухие»

покажі́ пейза́жі «покажи пейзажи»

ка́жучи двічі «говоря дважды»
підкоті́вши холóші «подкачал штанины»

II. Другие украинско-русские звуковые соответствия

1. В одинаковых словах украинского и русского языков не всегда совпадают **а** и **о**, а именно:

а) украинскому [а] соответствует русское [о] в словах: *бага́тий* «богатый», *бага́ч* «богач», *гаря́чий* «горячий», *гаря́чка* «горячка», *хазя́їн* «хозяин»;

б) украинскому [о] соответствует русское [а] в словах: *борсу́к* «барсук», *зоря́* «заря», *ко́жний* «каждый», *коза́к* «казак», *коми́ш* «камыш», *коти́ти* «катить», *коми́рка* «каморка», *корова́й* «каравай», *кропи́ва* «крапива», *крохма́ль* «крахмал», *ота́ман* «атаман», *поро́м* «паром», *ро́зум* «разум», *робо́та* «работа», *рости́* «расти», *слов'я́ни* «славяне»; а также в приставке **роз-**: *ро́зділ* «раздел», *розлива́ти* «разливать», *розби́тий* «разбитый» и под.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бага́тий хазя́їн «богатый хозяин»

по гаря́чих сліда́х «по горячим следам»

ні сві́т ні зоря́ «ни свет ни заря»

бра́тися до робо́ти «приниматься за работу»

навча́ти ро́зуму «учить уму-разуму»

ви́щий розря́д «высший разряд»

2. Украинскому [у] в русском языке иногда соответствует [о], а именно:

а) в словах: *я́блуня* «яблоня», *я́блуко* «яблоко», *сусі́д* «сосед», *супе́рник* «соперник», *ма́рмур* «мрамор», *пу́рхати* «порхать», *воруши́ти* «ворошить, шевелить»;

б) в суффиксах **-увати, -уват(ий)**: *зимува́ти* «зимовать», *торгува́ти* «торговать», *білува́тий* «беловатый», *сірува́тий* «сероватый».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

о́чне я́блуко «глазное яблоко»

пу́рхати з місця на місце «порхать с места на место»

любуба́тися красві́дом «любоваться ландшафтом»

рекомендува́ти на поса́ду «рекомендовать на должность»

вузькува́тий у плеча́х «узковатый в плечах»

малува́тий капелю́х «маловатая шляпа»

3. Украинским звуко сочетаниям **-оро-, -ере-, -оло-** в русском языке могут соответствовать звуко сочетания **-ра-, -ре-, -ля-, -ле-**: *охоро́на* «охрана», *прохоло́да* «прохлада», *хоро́брый* «храбрый», *прибере́жний* «прибрежный», *головни́й* «главный», *солóдкий* «сладкий», *полóн* «плен».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

охорóна кордóнів «охрана границ»
нагорóда за пóдвиг «награда за подвиг»
у нічнóму мóроці «во мраке ночи»
серéдня освiта «среднее образование»
перевiщити влáду «превыситъ власть»
володiти собóю «владеть собой»

4. Перед согласными и в конце слов украинскому [ў] (на письме **в**) в русском языке часто соответствует звук [л]: *вовк* «волк», *шовк* «шелк», *пóвний* «полный», *жóвтий* «желтый», *мовчáв* «молчал», *сказáв* «сказал».

Прочитайте вголос і запам'ятайте

сiньо-жóвтий прапор «сине-желтый флаг»
стовпi суспiльства «столбы общества»
ягоди шовкóвици «ягоды шелковицы»
тóвща водi «толща воды»
штовхнiв штáнгу «толкнул штангу»

5. В украинском языке в начале слов перед гласным нередко появляется приставной звук [в] или [h]: *вогóнь* «огонь», *вúхо* «ухо», *вiкно́* «окно», *вiспа* «оспа», *горiх* «орех», *гóстрий* «острый».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вогóнь i водá «огонь и вода»
вúха в'януть «уши вянут»
мотáти собi на вус «мотать себе на ус»
вузькá дорóга «узкая дорога»
бiти вiдбiй «бить отбой»
гóстрий бiль «острая боль»

III. Начальные звуки [у] — [в], [и] — [й]

Чтобы избежать стечения гласных (в первую очередь) или согласных, в украинском языке в начале слов могут чередоваться гласный [у] с согласным [в] и гласный [и] с согласным [й]. Поэтому то самое слово может начинаться то с гласного, то с согласного. Это касается и предлога *у*, который имеет вариант *в*, и союза *i*, который имеет вариант *й*.

Прочитайте вголос, знайдiть чергування **у—в**, **i—й** і з'ясуйте (уясните) його причини.

побáчив упéрше — бáчу впéрше «вижу впервые»
крóк уперéд — два крóки вперéд «два шага вперед»
зробiв усé — зробiли все «сделали все»
перейшóв у нáступ — перейшли в нáступ «перешли в наступление»
солдáт идé — солдáти йдуть «солдаты идут»

офіцер і солдат — солдат й офіцер

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

П..р'я, оп..вночі, поч..нати «начинать», стр..ляти, обл..ччя, пор..г, іржав..ти, в..ноград, ш..стсот, ош..йник, автомоб..ль, ймов..рність «вероятность», люб..ти, іст..на.

З перших букв записаних слів повинно скластися латинське прислів'я (**поволі** — медленно).

2. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

Щ..т, б..нóкль, ек..пáж, зен..т, áз..мут, п..лóт, с..стéма, еф..р, рац..óн, т..три, еп..зód, чемп..óн, ярл..к, єп..скоп, на́ц..я, ор..єнтір, практ..ка, юв..лэй, утоп..ст, р..кошét, м..льйóн, атлét..ка, ол..фа, ц..стérна, в..рус, ящ..к, оф..цёр, ювел..р.

З перших букв повинен скластися вислів Л. Толстого (**безперéчний** — бесспорный; **умóва** — условие; **є** — является; **пра́ця** — труд).

3. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленою буквою **i**, 2) зі вставленою буквою **и**.

О́ч.. «глаза», дощ.. «дожди», м'у́х.., книжк.., огля́дач.. «обозреватели», корóтк.. «краткие», опівно́ч.. «в полночь», корж.. «лепешки», дві́ч.. «дважды», сі́дяч.. «сидя», лі́ж.., сказавш.., ону́ч.. «портянки», навкруг.., сті́льк.., уно́ч.. «ночью», ні́ш.., бик..

У кожному слові підкресліть другу від початку (подчеркните вторую от начала) букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову голландського філософа XVII ст. Б.Спінози: *«Зна́ючи свої́ ва́ди, ми ба́чимо...»* (**ва́да** — порок; **ба́чимо** — видим; **уника́ти** — избегать; **пови́нні** — должны).

4. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на голосні [a] і [o]. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **ма́є** — имеет; **вда́ча** — характер; **очéй не порива́й** — рта не разевай.

1. То не коза́к, що ота́маном не ду́має бу́ти. 2. Кóжна голова́ свій ро́зум ма́є. 3. Вда́ча гаря́ча, а ро́зум ми́ші з'їли. 4. Без охóти нема́ робо́ти. 5. На чужі́й коро́вай очéй не порива́й.

5. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на голосний [y] Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **схо́ди** — ступеньки, лестница; **пильну́й** — будь внимательным; **влі́тку** — летом.

1. Яблуко від я́блуні недалéко па́дає. 2. Ко́лі мармурóвими схóдами ступа́єш, пильну́й, щоб не посковзну́тися. 3. Аб́и з́иму перезимува́ти, то влі́тку не бу́демо голодува́ти.

6. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на звукосполучення **-оро-, -ере-, -оло-**. Перепишіть прислів'я і запам'ятайте.

Словник: **по** — после; **багато** — много; **журітися** — печалиться; **нехай** — пусть; **обгороджувати** — ограждать; **огорожа** — ограда.

1. Солдатський сон всюди солодкий. 2. По війні хоробрих багато. 3. Не журися, козаче, нехай твій ворог плаче. 4. Не обгороджуй себе огорожею, а приятелями.

7. Прочитайте прислів'я вголос, звертаючи увагу на звук [у]. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **помівка** — разговор; **гречаний** — гречневый; **вовна** — овечья шерсть.

1. За вовка помівка, а заєць кобілу з'їв. 2. Вмієш казати, вмій і мовчати. 3. Наговорів сім мішків гречаної вовни, і всі неповні.

8. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **неможливо** — невозможно; **завжди** — всегда; **залишатися** — оставаться; **найщасливіший** — самый счастливый; **кількість** — количество; **отже** — следовательно; **чудовий** — чудесный; **якщо** — если; **справжній** — настоящий.

1. Неможливо завжди бути героєм, але завжди можна залишатися людиною. (Й.-В. Гете.) 2. Найщасливіша та людина, яка дає щастя найбільшій кількості людей. (Д. Дідро.) 3. Хто не живе для інших, той, отже, й для себе не живе. (Ю. Мушкетик.) 4. Яка чудова людина, якщо ця людина справжня. (Менандр.)

9. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **скаржитися** — жаловаться; **докір** — упрек; **здивуватися** — удивиться.

— Знову сьогодні вчителька скаржилася на тебе! — каже мати з докором своєму сину. А син здивувався:

— Як же це? Я ж бо сьогодні зовсім у школі не був.

10. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **повагом** — медленно; **заколісаний** — укачанный; **повільний** — медленный; **захід** — запад; **обрій** — горизонт; **серпневий** — августовский; **зіроньки** — звездочки; **місяць** — луна; **сріблястий** — серебристый; **сйиво** — сияние, свет; **трапитися** — встретиться; **зупинитися** — остановиться; **спросоння** — спросонок; **глянути** — посмотреть; **теж** — тоже; **штовх!** — толк!; **лишень** — только; **де** — где; **лишенько** — горюшко.

ЗАЇХАЛИ НА НЕБО

Їхали з Криму волами Дмитро з Іваном. Пóвен віз со́лі везлі. Вечорі́ло. Їхали по́вагом, не поспіша́ючи, і, заколи́сані пові́льною їздо́ю, задрі́мали. А со́нечко коті́лося-коті́лося на за́хід та й захова́лося за о́брієм.

Наста́ла те́пла серпне́ва ніч. Вісипали на не́бі зі́роньки, зійшо́в повнові́дий мі́сяць і залив усе́ навкру́г м'які́м срібля́стим ся́йвом. Чума́ки посну́ли вже, а во́лики йдуть собі́ та й іду́ть. Трапи́лася їм по доро́зі рі́чечка ши́рока, але не глибо́ка, а че́рез не́ї — мі́сток. Вузе́нький, лише́ оди́н віз прої́де. Зайшли́ волі́ на міст і зупини́лися.

Прокі́нувся Дмитро́ й нічо́го спросо́ння не розбе́ре: на не́бі зі́ркі сві́тяться, мі́сяць усміха́ється. Гля́нув уні́з — Бо́же мій! Уни́зу теж та́кі са́мі зі́ркі, мі́сяць, ще й жа́би кумка́ють. Дмитро́ штовх товари́ша під бі́к!

— Іва́не! Іва́не! А встава́й лише́нь, подиви́ся, де ми!

Прокі́нувся Іва́н, гля́нув — ли́шенько моє́!

— Дми́тре, це ж ми на не́бо заї́хали!

Комментарий к тексту. В украинском языке в конце глаголов может писаться **-ся** і **-сь**. Частица **-ся** пишется, когда следующее слово начинается на согласный, частица **-сь** — когда следующее слово начинается на гласный: *тра́пи́лася рі́чечка* — *тра́пи́лось о́зеро*; *коті́лося на за́хід* — *коті́лось уні́з*.

11*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Дмытро с Иваном ехали из Крыма. Соль везли. Ехали медленно и, укачанные ездой, задремали. На небе высыпали звездочки, полная луна взошла, все вокруг залила мягким серебристым светом. А волы идут и идут. По дороге им встретилась реченька широкая, но не глубокая. Зашли волы на мост и остановились.

Проснулся Дмытро, посмотрел: на небе звезды светят, луна улыбается, и внизу тоже звезды, луна, да еще лягушки квакают. Дмытро толк товарища под бок:

— Иван! Посмотри, где мы!

Проснулся Иван, посмотрел — горюшко мое!

— Это же мы на небо заехали!

12. Вивчіть напам'ять.

Словник: **мо́ва** — язык, речь; **коха́ння** — любовь.

Люби́ть Украї́ну у сні́ й наяву́,
вишне́ву свою́ Украї́ну,
красу́ її́, ві́чно живу́ і нову́,
і мо́ву її́ солов'ї́ну...

Люби́ть у труді́, у коха́нні, в бою́,
як пі́сню, що лі́не зоре́ю...
Всім се́рцем люби́ть Украї́ну свою́ —

і вічні ми будемо з нею!

(В. Сосюра.)

РОЗМОВА

Словник: **дякую** — благодарю; **гарáзд** — хорошо; **зáвжди** — всегда; **трóхи** — немного; **занедúжав** — занемог, **дружíна** — жена; до **побáчення** — до свидания; **пробáчте** — извините; **затрíмав** — задержал.

- Дóбрий день, шанóвний пáне!
- Дóброго здоров'я вам, добрóдію!
- Як ся ма́єте, як пожива́єте?
- Дякую, усé гарáзд, як зáвжди. А ви як? Щось давнó я вас не бáчив.
- Я був трóхи нездоровíй, занедúжав. Алé тепér почува́юся дóбре.
- Переда́йте приві́т од ме́не ва́шій сім'ї, дружíні. До побáчення, добрóдію!
- Бува́йте здорові, шанóвний пáне! Пробáчте, що затрíмав вас.

Занятие 6. АПОСТРОФ И МЯГКИЙ ЗНАК

Апостроф ставится только перед **я, ю, є, ї**, которые обозначают два звука [йа], [йу], [йэ], [йи]. Согласные перед апострофом всегда звучат твердо (как перед **ь**).

Мягкий знак ставится только после зубных **д, т, з, с, ц, л, н** («де ти з'їси ці лини») и после **р** только перед **о** (*трьох*). Согласные перед мягким знаком всегда звучат мягко.

І. Апостроф

1. Апостроф ставится там, где в русском языке употребляется разделительный **ь** (после приставок на согласный перед **я, ю, є, ї**): *від'їзд* «отъезд», *в'їдливий* «введливый», *під'язикóвий* «подъязычный», *об'єднáти* «объединить», *об'єм* «объем», *під'ярémний* «подъяремный», *роз'ясніти* «разъяснить», *ад'ютáнт* «адъютант», *ін'єкція* «инъекция», *об'єкт* «объект».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

об'єднáвчий з'їзд «объединительный съезд»

під'їзнá кóлія «подъездной путь»

з'ясóвувати стосúнки «выяснять отношения»

нерозпізнаний об'єкт «неопознанный объект»

під'язикóва кістка «подъязычная кость»

ад'ютáнт генерáла «адъютант генерала»

2. Апостроф ставится после губных («мавпа буф»), шипящих («ще їжджу»), заднеротовых («хуга гука») и **р** там, где в русском языке имеется разделительный **ь**: *в'юн* «вьюн», *бур'ян* «бурьян», *здоров'я* «здоровье»,

солов'їний «соловьиный», п'є «пьет», п'ють «пьют», комп'ютер «компьютер», миш'як «мышьяк», Х'юстон «Хьюстон».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

в'ючний кінь «вьючная лошадь»

міцне здоров'я «крепкое здоровье»

павіне пір'я «павлиньи перья»

б'є джерелом «бьет ключом»

швидкодіючий комп'ютер «быстродействующий компьютер»

з Нью-Йорка в Рейк'явік «из Нью-Йорка в Рейкьявик»

3. Только в незаимствованных словах апостроф ставится и там, где в русском языке нет разделительного **ь**, после губных, если они стоят в начале корня, после гласного или **р**. *м'яч* «мяч», *п'ять* «пять», *в'язка* «связка», *зв'язок* «связь», *пам'ять* «память», *рум'яний* «румяный», *сурм'яний* «сурьмяный»; но: *свято* «праздник», *духмяний* «душистый», *тьмяний* «тусклый» и под.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

служба зв'язку «служба связи»

подарунок на пам'ять «подарок на память»

пом'яті штані «измятые брюки»

дів'ять днів «девять дней»

свята справа «святое дело»

різдвяна ялінка «рождественская елка»

II. Мягкий знак

1. В конце слова буква **ь** ставится на слух, разумеется, только после зубных («де ти з'їси ці лини»). Причем после **ц** в конце слова буква **ь** ставится почти всегда (исключения: *плац*, *палац* «дворец», *матрац*, *коц* «шерстяное одеяло», *паяц*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

далека путь «далекий путь»

теплий день «теплый день»

успішний підприємець «успешный предприниматель»

двері навістіж «дверь настежь»

колісь і тепер «некогда и теперь»

широкий степ «широкая степь»

2. В середине слова буква **ь** ставится тоже на слух после зубных («де ти з'їси ці лини»), но, как правило, только перед твердыми нешипящими. Перед мягкими и шипящими буква **ь** обычно не ставится.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

українське військо «украинское войско»
козацький гетьман «казацкий гетман»
національно-визвольний «национально-освободительный»
Їмань і Їманщина «Умань и Уманщина»
волінський ліс «волынский лес»
найменший проміньчик «самый малый луч»

3. Перед мягкими и шипящими буква **Ь** ставится в таких случаях:

- а) после буквы **л**: *бі́льше, па́льчик, чита́льня*;
- б) в притяжательных прилагательных, образованных от имен с буквой **Ь**: *не́нька* «мать» — *не́ньчин, Зі́нька* — *Зі́ньчин*, но: *Ната́лка* — *Ната́лчин*;
- в) в косвенных падежах, если буква **Ь** имеется в именительном падеже: *скрі́нька* «шкатулка, ящик» — *у скрі́ньці, аво́ська* — *в аво́сьці*, но: *павути́нка* — *у павути́нці*;
- г) в окончаниях глаголов перед **-ся**: *вчи́ть* — *вчи́ться, буду́ють* «строят» — *буду́ються, посу́нь* «подвинь» — *посу́нься*;
- д) как исключение, в словах *тьма́ний* «тусклый», *різьба́р* «резчик, ваятель», *ня́нчити* «нянчить», *бри́ньча́ти*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

не́ньчина пора́да «мамин совет»
у мале́нькій скрі́ньці «в маленькой шкатулке»
у розкві́тлій бру́ньці «в расцветшей почке»
у ко́жній лу́нці «в каждой лунке»
поверта́ються до́ому «возвращаются домой»
тьма́ний ко́лір «тусклый цвет»

4. В суффиксах **-ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий)** всегда пишется **Ь**: *ки́ївський, полта́вський, коза́цький, молоде́цький, запори́зький, кавка́зький*.

5. В заимствованных словах после зубных («де ти з'їси ці лини») там, где в русском языке стоит разделительный **Ь**, в украинском тоже ставится **Ь**: *порт'є́ра* «портьера», *брако́ньєр* «браконьер», *ко́ньяк*, *С'єрра-Нева́да*.

Но в давно заимствованных украинских собственных именах в таких случаях **Ь** не пишется: *Тетя́на* «Татьяна», *Уля́на* «Ульяна», *Ната́ля* «Наталья», *Оме́лян* «Емельян», *Кася́н* «Касьян», *Севастя́н* «Севастьян».

6. В заимствованных словах там, где в русском языке употребляется буквосочетание **ьо**, в украинском пишется **ьо**: *бата́льйо́н* «батальон», *меда́льйо́н* «медальон», *пави́льйо́н* «павильон», *кан'йо́н* «каньон».

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **пізна́ти** — узнать; **мо́ва** — речь; **черво́ний** — красный; **шука́ти** — искать; **сва́то** — праздник.

1. Пти́цю пізна́ти по пір'ю, а люди́ну по мо́ві. 2. П'ять разі́в поду́май, а оди́н раз говори́. 3. Черво́не я́блечко, а всере́дині черв'ячо́к. 4. Зна́є кіт, чи́є са́ло з'їв. 5. Ста́рий не той, хто бага́то літ ма́є, а хто здоро́в'я шука́є. 6. Бу́де й на на́шому тижні́ сва́то.

2. Запишіть слова в три колонки, у яких на місці крапок (точек): 1) нічого не вставлено; 2) вставлено апостроф; 3) вставлено м'який знак.

Ул..я́на «Улья́на», сп..яні́ння «опья́нение», без..я́дерний «безъя́дерный», квінтил..йо́н «квинтильон», б..юро́ «бюро́», кро́в..ю «кровью́», черв..я́к «червь», оберéжніст..ю «осторожностью́», зм..я́клий «размякший», па́м..я́ть «память», потьм..яні́ти «потускне́ть», згі́р..я «взгорье́», Усол..є «Усо́лье», бар..е́р «барье́р», медал..йо́н «медальон», п..е́са «пье́са», св..яще́нний «свяще́нный».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте вислів давньоримського поета Вергілія (**перемага́є** — побеждает).

3. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **поча́ток** — начало; **ра́дсья** — советуйся; **май** — имей; **чуткі́** — слухи; **гіркі́й** — горький.

1. З са́мого поча́тку ду́май, який бу́де кінéць. 2. З усіма́ ра́дсья, а свій ро́зум май. 3. Бі́льше слу́хай, а ме́нше говори́. 4. Не всі́м чутка́м ві́р. 5. Си́м разі́в одмі́рай, а оди́н раз відрі́ж. 6. Гі́ркім лі́чать, а соло́дким калі́чать. 7. У чужі́й сторо́нці не так сві́тить і со́нце.

4. Запишіть слова в дві колонки: 1) зі вставленим **ь**; 2) без вставленого **ь**.

Охоро́нець.. «охраните́ль», янта́р.., Ха́р..ків, сте́ржен.., порт..е́ра, уда́риш..ся, умі́лец.., ба́т..ко «отец», в'е́т..ся «вьeтся», тверд.. «твердь», всер...йо́з, клубо́чат..ся «клубя́тся», паві́л..йо́н, го́луб.., оболо́н..ський (от *Оболонь*), іда́л..ня «столова́я», гу́л..ня́ «гульба́», то́н..ший, тюр..ма́.

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського філософа Сенеки: «*Найсильніший той...*» (**вла́да** — вла́сть).

5. Прочитайте вголос афоризми. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **спра́вжній** — настоящий; **кори́сний** — полезный; **шкі́дливий** — вредный; **відве́ртий** — откровенный; **щи́рий** — искренний; **обле́сливий** — лъстивый; **пам'ята́ти** — помнить; **бі́ля** — возле; **як** — как; **той** — тот; **покла́да(є)** — отдает.

1. Спра́вжній друг пізна́ється в бі́ді. (*Езон*.) 2. Кори́сних дру́зів є три, і шкі́дливих — три. Кори́сні дру́зі — це друг відве́ртий, друг ши́рий і друг, який умі́є слуха́ти. Шкі́дливі дру́зі — це друг лицемі́рний, друг обле́сливий і друг, який ба́гато гово́рить. (*Конфуці́й*.) 3. Про дру́зів слід пам'ята́ти не то́льки тоді́, коли́ вони́ з тобо́ю, а й тоді́, коли́ їх не́ма бі́ля те́бе. (*Фалес*.) 4.

Ніхто не має більшої любові, як той, хто душу покладá за друзів. (Леся Українка.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **юна́к** — юноша; **короткозо́рість** — близорукость; **звільнення** — освобождение; **до́відка** — справка; **нарече́на** — невеста; **сві́док** — свидетель; **гля́нули** — посмотрели; **зі́р** — зрение.

На призо́вній комісії юна́к, поси́лаючись на си́льну короткозо́рість, домага́ється звільнення від служби. Він приніс до́відку від окуліста і приві́в свою нарече́ну як сві́дка. Чле́ни комісії гля́нули на дівчину й одноголо́сно ви́рішили звільни́ти юна́ка від служби че́рез сла́бкий зі́р.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **леле́ка**, **чорногу́з**, **бу́сол** — аист; **ту́літися** — льнуть; **свого́ ча́су** — в свое время; **ла́гідний** — кроткий; **позба́вити** — избавить; **осору́жний** — противный; **жа́ба** — лягушка; **циба́тий** — длинноногий; **ціка́вість** — любопытство; **спочива́ти** — отдыхать; **хмара́нка** — облачко; **перетвори́тися** — превратиться; **горну́тися** — льнуть.

На хата́х леле́ки. Чому́ ця га́рна благо́родна пті́ця так ту́литься до лю́дського житла́? І про це мені́ розпо́вів свого́ ча́су Миха́йло Серге́йович.

...Давно́-давно́ ходи́в оці́єю земле́ю сі́вий ла́гідний діду́сь — праслов'я́нський бог Сваро́г. І попроси́ли його́ лю́ди, щоб він позба́вив їх від уся́кого повзу́чого га́ддя та осору́жних жа́б. Пого́дився до́брый Сваро́г, зібра́в у велеті́нський мі́х гадю́к, жа́б, гу́сінь, стоні́жок та і́ншу повзу́чу не́чисть і поні́с геть. А назу́стріч іде́ якийсь чолов'я́га — циба́тий і жи́лавий. Ши́я до́вга, як у гуса́ка. Побачи́в його́ Сваро́г і ка́же: віднесі́ цей мі́х до рі́ки Славу́ти та й ви́кинь у во́ду. Ти́льки одне́ про́шу: не розв'я́зуй мі́шка.

Низько вкло́нівся сво́єму бо́гові довга́нь, узя́в но́шу та й поні́с. Несе́ та й несе́. А по́тім його́ поча́ла гри́зти ціка́вість: а що ж воно́ там, у мі́шку? І як же воно́ так: несу́ — і не подиви́тись? Ні. Зупини́вся чолов'я́га і розв'язав дра́тву. І то́ї ж миті́ з мі́шка ви́слизнуло га́ддя, повистри́бували жа́би та й розпо́взлі́ся по землі́.

А Сваро́г, що спочива́в на хмара́нці, ба́чив усе́ це, кахи́кнув невдово́лено та й ка́же:

— Ага́... Не послухався? Ну що ж, чолові́че, бу́деш ти весь ві́к, бу́деш за́вжди збира́ти те, що ви́пустив...

І перетвори́вся чолов'я́га у циба́ту пті́цю, яку́ назва́ли чорногу́зом... І поча́ла та пті́ця живі́тися жа́бами та га́ддям. Збира́ти їх. Збірає́ й до́сі. Та до люде́й го́рнеться. На́че хо́че сказа́ти: не забува́йте, я від лю́дини пішла́! (С.Плацинда.)

Комментарий к тексту. В украинском языке имеются собирательные существительные (збірні іменники) типа *листя*, *пір'я*, *волосся*, *гаддя*. Они имеют средний род и употребляются только в единственном числе.

8*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Давным-давно ходил по земле праславянский бог Сварог. И люди попросили его, чтобы он избавил их от всяких противных гадов. Добрый Сварог собрал в большущий мешок змей, лягушек, гусениц, стоножек и прочую пресмыкающуюся нечисть и дал мешок какому-то длинноногому человечищу, чтобы тот выкинул его в Славуту, то есть в Днепр. «Только не развязывай мешок»,— сказал бог.

Низко поклонился человечище богу, взял мешок и понес. Но ему стало интересно, что же в этом мешке. Он остановился и развязал мешок. И в это мгновение из мешка выскользнули гады, повыскакивали лягушки и расползлись по земле.

Сварог, который отдыхал на облачке, видел все это и сказал:

— Не послушался? Теперь будешь собирать.

И превратился длинноногий человечище в птицу, которую называли аистом. Собирает аист лягушек и всяких гадов и к людям льнет, словно хочет сказать: я от человека произошел.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **шлях** — дорога, путь; **втримати** — удержать; **мур** — каменная стена; **підступ** — хитрость, коварство; **хуртовина** — метель; **занедбаний** — заброшенный; **рілля** — пашня; **зливний** — ливневый.

Шляху́ наза́д для нас нема́!
Ніщо́ в путі́ нас не втрима́є!
Ми йде́м туди́, де Со́нце ся́є,
Поза́д — моско́вська́ тюрма́!

І хто ж на тюрм висо́кий мур
Зміня́є Со́нце Украї́ни!
Змете́м ми підступ авантю́р
Всесі́льним ві́тром хуртові́ни!

І оживе́ Свята́ Земля́,
Оми́та кро́в'ю і сльоза́ми,
Як та зане́дбана рілля́,
По́лита зли́вними доща́ми!..
1919 (С. Черкасенко.)

Розмова

Словник: **прихильність** — расположение; **нехіть** — нерасположение; **відра́за** — отвращение; **випромі́нювати** — излучать; **ла́гідність** — кротость; **за́здрість** — зависть; **зарозу́мі́ість** — высокомерие; **пиха́** — спесь; **ціка́во** — интересно; **пала́ти** — гореть; **байдуже́ий** — безразличный; **задово́лення** — удовлетворение; **насолóда** — наслаждение;

вважаю — считаю; **сумління** — совесть; **залéжати** — зависит; **пра́гнення** — стремление; **бажа́ння** — желание; **шко́дити** — вредить; **подóбатися** — нравиться.

— Що воно, що до одних людей відчуваєш прихильність, а до інших — нехить, навіть відразу?

— Різні є люди. Одні випромінюють лагідність, ненав'язливу доброзичливість, доброту, від інших віє заздрістю, нетерпимістю, зарозумілістю, пихою.

— Цікаво, як мене сприймають інші люди?

— Хтось, може, відчуває любов до тебе, палає коханням, а багатьом ти байдужий, доки не потрапиш у коло їхніх інтересів.

— Я вважаю, що найвище задоволення, насолода — мати чисте сумління.

— Багато залежить від нашого прагнення й бажання не шкодити іншим людям, а не просто комусь подобатися.

Заняття 7. СЛОВО І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

I. Значення слів

1. Значення навіть однакових за звучанням слів української і російської мов не завжди збігається (не всегда совпадает).

Наприклад, російське слово *сердце* має значення: 1) центральний орган кровообігу; 2) символ почуттів (чувств); 3) центр чого-небудь; 4) рідко — гнів. А українське слово *серце*, крім того, ще означає: 5) ласкаве звертання (обращение) до когось-небудь («душенька»); 6) рухлива (подвижная) частина дзвона («язык колокола»); 7) серцевина в стволі дерева.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бра́ти бли́зько до се́рця «принимать близко к сердцу»

від щі́рого се́рця «от всей души»

на дні се́рця «в глубине души»

дійня́ти до се́рця «затронуть за живое»

ма́ти се́рце з пе́рцем «быть вьедливым»

зі́гнати се́рце «выместить зло»

2. Деякі (некоторые) однакові за звучанням слова в обох мовах можуть мати зовсім різні значення.

Прочитайте вголос і запам'ятайте значення українських слів.

мі́сто «город» — **мі́сце** «место»

луна́ «эхо» — **мі́сяць** «луна»

неді́ля «воскресенье» — **ті́ждень** «неделя»

часі́ «времена» — **годи́нник** «часы»

шар «слой» — **ку́ля** «шар»
ба́ня «купол» — **ла́зня** «баня»
гарбу́з «тыква» — **каву́н** «арбуз»
піл «нары» — **підло́га** «пол»
пі́ка «рожа» — **спис** «пика»
ора́ти «пахать» — **репетува́ти** «орать»
міша́ти «перемешивать» — **заважа́ти** «мешать»
закаля́тися «запачкаться» — **загартóвуватися** «закаляться»
власний «собственный» — **влад́ний** «властный»

3. Їноді одне українське слово на російську мову перекладається словосполученням і навпаки (наоборот).

Прочитайте вголос українські слова й зверніть увагу на їхні переклади.

залізни́ця «железная дорога»
олі́я «растительное масло»
ма́сло «сливочное масло» -
сморо́дина «черная смородина»
порі́чки «красная смородина»
кислі́ця «дикая яблоня»
хрущ «майский жук»
зневі́ра «упадок духа»
знепритóмніти «потерять сознание»
зомлі́ти «впасть в обморок»
востáнне «в последний раз»
безви́хідь «безвыходное положение»
визначна́ пам'ятка «достопримечательность»
глухíй кут «тупик»
ді́кий ка́мінь «булыжник»
кі́сле молоко́ «простокваша»
до́вга лоза́ «чехарда»
бра́ти у́часть «участвовать»

4. У мові, у тому числі й українській, трапляються (встречаются) слова, однакові звучанням, але зовсім різні значенням (омоніми). Значення таких слів можна легко сплутати, тому їх треба (нужно) вивчити насамперед (в первую очередь).

Запам'ятайте подані омоніми.

луг «луг» — **луг** «щелочь»
штúчний «штучный» — **штúчний** «искусственный»
лі́тній «летний» — **лі́тній** «пожилой»
мото́рний «моторный» — **мото́рний** «проворный»
ба́лка «балка» — **ба́лка** «овраг»
стан «стан» — **стан** «состояние»

ла́ва «лава» — **ла́ва** «ряд» — **ла́ва** «скам'я»
загі́н «гибель» — **загі́н** «загиб»
ра́ція «рация» — **ра́ція** «смысл, резон»
па́ра «пара» — **па́ра** «пар»
бра́к «нехватка» — **бра́к** «испорченная продукция»
дружі́на «жена» — **дружі́на** «дружина»

5. Іноді трапляються слова́, дуже поді́бні звучанням, але́ різні значенням (пароніми). Значення таких слів теж можна легкo сплутати.

Запам'ятайте подані пароніми.

адре́са «адрес» — **а́дрес** «приветственный лист»
тала́нт «талант» — **тала́н** «участь, судьба»
уя́ва «воображение» — **уя́влення** «представление»
мимохі́дь «мимоходом» — **мимохі́ть**, «нехотя»
глу́зд «толк, ум» — **глу́з** «насмешка»
серде́чний «сердечный» — **серде́шний** «несчастный»
лі́чити «считать» — **лі́кува́ти** «лечить»
обшу́кувати «обыскивать» — **ошу́кувати** «обманывать»
дру́жний «дружный» — **дру́жній** «дружественный»

II. Розряди слів за значенням

За значенням усі слова діляться на самостійні, службові й вигуки (междометия).

I. До самостійних належать (относятся):

- 1) іме́нники (имена существительные);
- 2) прикме́тники (имена прилагательные);
- 3) числі́вники (имена числительные);
- 4) займе́нники (местоимения);
- 5) дієсло́ва (глаголы);
- 6) прислі́вники (наречия).

Усі вони, крім прислівників, як і в російській мові, змінюються. Системи змінювання в обох мовах дуже близькі.

2. До службових належать:

- 1) прийме́нники (предлоги);
- 2) сполу́чники (союзы);
- 3) ча́стки (частицы).

Усі вони, як і в російській мові, не змінюються. Не змінюються також вигуки.

3. Найбільше в кожній мові іме́нників, прикме́тників, дієслів і прислівників. А кількість (количество) займе́нників та службових слів обмежена (ограниченное). Тому вони часто повторюються в реченнях (предложениях). І їх, вивчаючи ту чи іншу мову, потрібно запам'ятати насамперед.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **дурний** — глупий; **часом** — порою, иной раз; **дарма** — напрасно; **блудіти** — блуждать; **пита́йся** — спрашивай; **шту́ка** — искусство; **кру́к** — ворон; **злові́** — поймай; **ко́жний** — каждый; **поча́ток** — начало; **гро́ші** — деньги; **не ма́є** — не имеет; **ніко́ли** — никогда; **погоди́ти** — помирить.

1. Дурний язик попереду́ розуму біжить. 2. Щоб часом дарма не блудіти, чужого розуму пита́йся. 3. Не штука — вбіти кру́ка, злові́-но живо́го. 4. Ко́жний поча́ток важкий. 5. Хто гро́шей не ма́є, той спо́кійно спить. 6. Олію з водою ніко́ли не погоди́ш. 7. Від солóдких слів кисліці не посолóдшають.

2. Прочитайте речення і визначте значення слова *за́хід* у них.

Словник: **схі́д** — восток; **зірва́тися** — *тут*: начаться; **захопи́тися** — увлечься; **вда́тися** — получиться; **вжи́ти** — предпринять; **відверну́ти** — предотвратить.

1. По́їзд мчав із схóду на за́хід. 2. Со́нце стояло нізько на за́ході. 3. Пе́ред за́ходом со́нця зірва́вся вітер. 4. На за́ході літ він захопи́вся живо́писом. 5. Запланóваний за́хід не вда́вся. 6. Було́ вжи́то всіх за́ходів, щоб відверну́ти катастро́фу.

3. Прочитайте народну усмішку. Знайдіть у ній слова, близькі звучанням.

Словник: **недочу́ти** — ослышаться.

ГЛУХИЙ ДОЩИК

— До́щику, дощику, іди́ туди́, де про́сять.

— Де ко́сять? — недочу́в дощик та й побі́г на косови́цю.

— Дощику, дощику, іди туди, де ждуть.

— Де жнуть? — недочув дощик та й побі́г на жнива́.

— Дощику, дощику, іди туди, де чо́рно.

— Де вчо́ра? — недочув дощик та й побі́г туди, де неда́вно лив.

4*. Доберіть з дужок (из скобок) російські переклади до українськ паронімів.

1. Буді́нок, буді́вля, будóва (дом, здание, стройка). Велі́ти, волі́ти (предпочитать, велеть). 3. Виголо́шувати, оголо́шувати, проголо́шувати (объявлять, произносит, провозглашать). 4. Жорсткий, жорсто́кий (жестокий, жесткий). 5. Наго́да, приго́да (приключение, удобный случай)|

5. Наведені пароніми на російську мову перекладаються одним словом: *робóчий, робітні́чий* — рабочий; *зумóвлений, обумóвлений* — обусловленный; *цегля́ний, цеге́льний* — кирпичный. Яке різне значення ма українські пароніми в реченнях?

Словник: **гурто́житок** — общежитие; **о́дяг** — одежда; **ко́лір** — цвет; **димáр** — дымовая труба.

1. У робітничому гуртожитку є сімейні кімнати. — Де можна купити робочий одяг? 2. Зелений колір рослин зумовлений хлорофілом. — У договорі, здається, все було обумовлене. 3. Над селом здіймався цегляний димар. — Посеред поля чорнів цегельний завод.

6. Прочитайте вголос вірш і поясніть значення українських назв міся- ' ців.

Словник: **співанка** — песня; **клікати** — звать; **будувати** — строить; **квіти** — цветы; **привітати** — поздравить; **чудовий** — чудесный; **всюди** — везде; **червоний** — красный; **достиглий** — созревший; **додолу** — к земле; **газдує** — хозяйничает; **смачний** — вкусный; **мряка** — туман; **жаль** — жалость; **останній** — последний; **груддя** — комья (значення назв українських назв місяців — у занятті № 2).

СПІВАНКА ПРО МІСЯЦІ

Ой місяць січень кліче мороза,
морозить ліця, щипає носа.
А місяць лютий вітрами дує,
на водах з льоду мості будує.
Березень-місяць льоді полонить,
весняну пісню річка задзвонить.
Квітами квітень всіх привітає,
усі садочки порозквітає.
Гей, травень прийде у дні чудові,
простелить всюди трави шовкові.
А місяць червень луги покосить,
червоним соком ягідки зросить.
А місяць липень гарячим літом
обсіпле липи пахучим цвітом.
А місяць серпень серпом задзвонить,
достиглий колос додолу склонить.
Вересень-місяць добре газдує,
овоч смачненький дітям дарує.
А місяць жовтень мряку розвіє,
в лісах, в садочках лист пожовтіє.
А листопад той жалю не має,
з дерев останнє лістя зриває.
А місяць грудень на радість людям
сніжком присіпле замёрзле груддя.

(М. Підгірянка.)

7*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Зима (декабрь, январь, февраль) снежком мерзлые комья присыплет, щиплет нос и на водах из льда мосты строит. Весна (март, апрель, май) льды поламает, поздравит всех цветами и везде расстелит шелковые травы. Лето (июнь, июль, август) луга покосит, ягоды оросит красным соком и к земле

созревший колос пригнет. Осень (сентябрь, октябрь, ноябрь) дарит людям вкусные плоды и срывает последние листья с деревьев.

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **колі́шній** — прежний; **селя́нство** — крестьянство; **по́лудень** — полдник; **перепочи́нок** — передышка; **вважа́вся** — считался; **на́дто** — особенно; **пра́вити** — служить; **півник** — петушок; **запа́морочливо** — одуряюще; **сколо́тяне (масля́нка)** — пахта; **ю́шка** — суп, жидкость; **залиша́тися** — оставаться; **господи́ня** — хозяйка; **чи** — или; **на́впакі́** — наоборот; **наре́шті** — наконец; **ля́ний** — льняной; **буде́нний** — будничный; **смакува́ти** — быть по вкусу; **вершко́вий** — сливочный; **кра́шанка** — яйцо; **гру́дочка** — комок; **прозо́рий** — прозрачный; **пахті́ти** — пахнуть.

День коли́шнього селя́нства розпо́ділявся так: сні́дання — о вóсьмій го́дині ра́нку; обі́д — о двана́дцятій дня; по́лудень — о четве́ртій—п'я́тій го́дині дру́гої полови́ни дня; ве́черя — о вóсьмій го́дині ве́чора.

Найкрасі́вішим з усі́х цих трудо́вих перепочи́нків вважа́вся обі́д. На обі́д варі́вся борщ і до борщу́ ка́ша. Сам борщ міг бу́ти і з ри́бою, і з солони́ною, і з сві́жим м'ясо́м, а то на́віть і з ку́рятиною; за ку́рятину на́дто восе́ні пра́вили молодё́нькі півники; на той час нара́стала вже моло́да капу́ста, і борщ із сві́жою капу́стою і молодё́ньким півником па́хнув запа́морочливо. І ка́ша. Ка́ша пше́но́яна, каша греча́на, каша я́чна! Найча́стіше — пше́но́яна. Пше́но́яна з борщово́ю підлі́вою, із сколо́тяним; сколо́тяне — це та ю́шка, яка залиша́ється пі́сля то́го, як господа́ня зби́вала на ма́сло смета́ну; ка́ша могла́ бу́ти і з молоко́м; холо́дна ка́ша — з гаря́чим молоко́м чи, на́впакі́, гаря́ча ка́ша — з холо́дним моло́ком; ка́ша могла́ бу́ти, наре́шті, з олі́йкою — ля́ною, коно́пляною; ці олі́йки бу́ли будё́нні, ма́ло смакува́ли до́брим лю́дям. Царі́вною всі́х олі́й бу́ла со́няшникова, паху́ча, ні́жна і така сма́чна, що за ву́ха не відтя́гнеш. Смак вершко́вого ма́сла ма́ло хто знав, так са́мо як і яе́ць, чи крашано́к, як їх у нас назива́ли. Ма́сло на столі́ могло́ появ́итися лишé в неде́лю, коли́ ма́ма пиро́гі пекла́ і пе́ред тим з яко́їсь наго́ди ма́сла нако́лоті́ла. Тоді́ від гру́дочки ма́сла відко́лупувалася малё́нька, як напе́рсток, гру́дочка. Ма́ма кла́ла її́ на розі́грі́те блю́дце. Ма́сло та́нуло і става́ло прозо́рим, золоті́стим, як і со́няшникова олі́я. Ма́ма вмо́кала пі́рце в блю́дце і зма́зувала пирі́жок зве́рху. Та́кий пирі́жок пахті́в ще краще́, ніж зма́заний олі́єю. (І. Сенченко.)

Коментар до тексту. В українській мові в орудному відмінку (в творительном падеже) однини іменники й прикметники можуть мати тільки закінчення **-ою** (з кінцевим **-ю**): *з ри́бою* «с рыбой», *з молодо́ю капу́стою* «с молодой капустой».

9*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Обед у нас считался самой красивой трудовой передышкой. На обед варили борщ и кашу. Борщ мог быть с рыбой, солониной, свежим мясом и

даже с курятиной. Борщ со свежей капустой и молодым петушком пахнул одуряюще. Каша была пшеничная, гречневая или ячневая. Чаще всего — пшеничная. Холодная — с горячим молоком, горячая — с холодным. Могла быть, наконец, и с растительным маслом — подсолнечным, льняным или конопляным. Вкус сливочного масла мало кто знал, как и яиц. Масло на столе могло появиться лишь в воскресенье, когда мама пироги пекла и перед тем комок масла сбила. Тогда она смазывала им пирожки сверху. Они пахли еще лучше, чем смазанные растительным маслом.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **червоний** — красный; **з'явище (явище)** — явление; **лінути** — нестись; **вмить** — мгновенно; **золотіння** — золочение; **фарба** — краска, цвет.

Сяє степ в червонім злоті,
В травах тоне передзвін...
Скільки з'явищ у природі,
Скільки звуків і картин!

Десь музика замирає,
Десь прорвалася, десь бринить;
Розум звуки перевіряє
І за ними ліне вмить.

Світло й тіні в золотінні,
В фарбах райдужних злились
І в шовковім шелестінні
Степом-морем понеслись.

(Г. Чупринка.)

Розмова

Словник: **рушнік** — полотенце; **юшка** — суп; **лókшина** — лапша; **печєня** — жаркое; **грúдка** — кусок; **скíбка** — ломтик; **пампúшка** — пышка; **ші́нка** — ветчина; **я́чня** — яичница; **сі́ченик** — рубленая котлета; **квасо́ля** — фасоль; **бі́ла ка́ва** — кофе с молоком; **шматок** — кусок; **пля́шка** — бутылка; **скля́нка** — стакан; **до рєчі** — кстати; **обме́жити** — ограничить; **стра́ва** — блюдо; **узва́р** — компот из сухофруктов; **мли́нці** — блины; **сир** — творог.

— Де тут можна ру́ки помі́ти?
— Умива́льник он там, але́ електросуші́лка не праці́ює.
— Хоч рушні́к із собо́ю носі́. Але́ обі́йдемося й без вити́рання.
— Що́ бу́деш бра́ти? Я беру́ ю́шку з лókшиною, печє́ню з карто́плею, чай, дві грúдки цу́кру і три скíбки хлі́ба.
— А я візьму́ собі́ борщ з пампúшками, ші́нку з я́чнею, ні, краще сі́ченики з мари́нованою квасо́лею, бі́лу ка́ву і три шма́тки хлі́ба.

— Візьмі ще пляшку води та дві чисті склянки. До речі, грошей багато маєш із собою?

— Ні, я сам хотів тебе про це запитати.

— У такому разі нам доведеться обмежити свої апетити й відмовитися від дорожчих страв.

— Беру тільки манну кашу й чай.

— А я — узвар і млинці з сиром.

Заняття 8. ПРИЙМЕННИКИ І СПОЛУЧНИКИ

Прийменники й сполучники служать для з'єднання слів у реченні. Тому частота вживання (употребления) їх у мові дуже (очень) велика.

Звучання більшості прийменників та сполучників української і російської мов збігається (совпадает). Але є й відмінності (различия).

I. Прийменники

1. Своїм звучанням відрізняються (отличаются) від російських такі прийменники: *від* «от», *між* «между», *поруч* «рядом с», *біля* «возле», *повз* «мимо», *про* «о», *крізь* «сквозь», *обабіч* «по обеим сторонам», *завдяки* «благодаря», *внаслідок* «вследствие», *згідно* з «согласно», *незважаючи на* «несмотря на», *всупереч* «вопреки», *задля* «ради», *понад* «сверх, выше», *край* «у, возле».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

від голови до ніг «от головы до ног»

між двома вогнями «между двух огней»

біля рідного дому «у родного дома»

пропустити повз ву́ха «пропустит мимо ушей»

обабіч дороги «по обеим сторонам дороги»

край дороги «у дороги»

завдяки спільним зусіллям «благодаря общим усилиям»

згідно з наказом «согласно приказу»

задля миру на землі «ради мира на земле»

всупереч здоровому глуздові «вопреки рассудку»

крізь зуби цідіти «сквозь зубы говорит»

понад два тижні «свыше двух недель»

2. В українській мові російським прийменникам *с* і *из* відповідає (соответствует) один прийменник *з*, який має варіанти *із*, *зі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

звертаюся з проханням «обращаюсь с просьбой»

приїхав з Києва «приехал из Киева»

з великою приємністю «с большим удовольствием»

з мене досить «с меня хватит»

з гарма́ти по горобця́х «из пушки по воробьям»
з кутка́ в куто́к «из угла в угол»

3. В українській мові російським прийменникам *к* і *до* відповідає один прийменник *до*. Іноді прийменник *к* перекладається прийменником *на*,

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
до сьо́мого по́ту «до седьмого пота»
аж до сме́рті «до гробовой доски»
до ва́ших по́слуг «к вашим услугам»
прийти́ до зго́ди «прийти к соглашению»
о́дяг на свя́то «одежда к празднику»
бу́ти на деся́ту годі́ну «быть к десяти часам»

4. Український прийме́нник *в* має фонетичний варіант *у* і відповідає російському *в*. А російський прийменник *у* перекладається на українську мову прийменниками *біля*, *коло*, *в* (*у*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
ві́кно в сад «окно в сад»
живу́ в Ки́єві «живу в Киеве»
жив у Ки́єві «жил в Киеве»
купи́в у крамні́ці «купил в магазине»
купи́в у бу́кініста «купил у букиниста»
зустрі́немо́сь бі́ля вхо́ду «встретимся у входа»
буді́нок ко́ло (бі́ля) дорóги «дом у дороги»

5. Російському прийменникові *по* в українській мові відповідають прийменники *з*, *за*, *че́рез*, *у*, *для*, *щодо*, *по* або безприйменникова конструкція.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
ле́кція з істо́рії «лекция по истории»
за да́вньою зви́чкою «по старой привычке»
ста́лося че́рез неувáжність «случилось по невнимательности»
зна́ти з газéт «знать по газетам»
називáти на ім'я́ «называть по имени»
залéжно від погóди «смотря по погоде»
комі́сія для переви́рки «комиссия по проверке»
і́демо дорóгою «едем по дороге»
збира́ємось у п'ятни́ці «собираемся по пятницам»
ста́рший звання́м «старший по званию»
украї́нець ро́дом «украинец по происхождению»

II. Сполучники

1. Від російських відрізняються такі сурядні (сочинительные) сполучники: *але* «но», *протé* «однако», *затé* «зато», *абó* «или», *чи* «или», *теж* «тоже», *також* «также», *не тільки ...а й* «не только ... но и». Сполучник *та* може мати значення «и» і «но».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

повóлі, алé впéвно «медленно, но уверенно»
зимá, протé не хóлодно «зима, однако не холодно»
в четвéр чи п'ятницю «в четверг или пятницу»
вранці абó ввечері «утром или вечером»
раз, та гарáзд «раз, но хорошо»
хліб та водá «хлеб и вода»

2. Від російських відрізняються такі підрядні (подчинительные) сполучники: *щó* «что», *щоб* «чтобы», *як* «как», *якщó* «если», *якб́и* «если бы», *ко́лі б* «если бы», *аб́и* «лишь бы», *бо* «так как», *тому́ щó* «потому что», *тож* «потому», *таж* «ведь», *ніж* «чем», *чи* «ли», *хоч* «хотя», *дарма́ щó* «хотя», *аджé* «потому что, ведь».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вчу́ся, щóб знáти «учусь, чтобы знать»
сказáв би, якб́и знав «сказал бы, если бы знал»
якщó трéба б́уде «если понадобится»
поспішáй, бо запі́знишся «спеши, потому что опоздаешь»
ко́лі б знав, де впадéш «если бы знал, где упадешь»
хай співа́є, аб́и не го́лосно «пусть поет, лишь бы не громко»
переві́р, чи все гарáзд «проверь, все ли хорошо»
він втомі́вся б́ільше, ніж я «он устал больше, чем я»

3. В українській мові є ціла група порівняльних (сравнительных) сполучників із значенням «как будто», «словно»: *як*, *мов*, *немов*, *немовби*, *немовбито*, *наче*, *начеб*, *начебто*, *неначе*, *неначебто*, *ніби*, *нібито*, *буцім*, *буцімто*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

як ка́мінь з се́рця «словно гора с плеч»
мов у сні «как во сне»
на́че сі́ль в о́ці «как бельмо на глазу»
ні́би у во́ду диві́вся «словно в воду глядел»
ненáче ві́тром здúло «словно ветром сдуло»
бу́цімто й не зна́є «словно не знает»

4. Значення «то есть» мають такі українські пояснювальні сполучники: *тобто*, *цебто*, *або*, *чи*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Словник: **підприємство** — предприятие; **пристосування** — приспособление; **виробництво** — производство; **незалежний** — независимый.

1. Організація управління підприємствами, або менеджмент, має велике значення. 2. Конверсія, тобто пристосування військового виробництва для забезпечення мирних потреб, стала можливою лише в незалежній Україні.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **ліпше** — лучше; **пита́й** — спрашивай.

1. На те голова, щоб у ній розум був. 2. Або розумне казати, або зовсім мовчати. 3. Ліпше з розумним у біді, ніж з дурним у добрі. 4. Свій розум май, але мудрих людей пита́й. 5. Не тягни пса за хвіст, бо вку́сить.

2*. Перекладіть на українську мову, правильно вживаючи (употребляя) прийменники.

Словник: **поганий** — плохой; **сприя́ння** — содействие; **віщува́ння**, **прогно́з** — предсказание; **по́милка** — ошибка; **склада́ння** — составление.

У родного порога; дерево у дороги; согласно приказу директора; несмотря на плохую погоду; благодаря вашему содействию; вопреки всем предсказаниям; лекция по географии; случилось по ошибке; комиссия по составлению плана работы.

3*. Перекладіть на українську мову, правильно вживаючи сполучники.

Словник: **зійшло́** — разо́шло; **тре́ба** — нужно; **крини́ця** — колодец; **пога́но** — плохо; **до́бре** — хорошо; **йти́** — идти.

1. Лишь бы солнце разо́шло — день будет. 2. Чтобы рыбу есть, нужно в воду лезть. 3. Не плюй в колодец, потому что схочешь водицы. 4. Если бы знал, где упаду, то соломы подстелил бы. 5. Лучше плохо ехать, чем хорошо идти.

4. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте їх.

Словник: **тре́ба** — нужно; **по́рух** — движение, порыв; **ва́ртий** — стоит; **спра́ва** — дело; **рішене́ць** — решение; **ма́є** — должен; **запо́бігти чо́мусь** — предупредить что-либо; **поганий** — плохой; **боягу́зтво** — трусость.

1. Щоб змінити людей, їх треба любити. (*І. Песталоцці.*) 2. Найкращі душевні порухи нічого не варті, якщо вони не приводять до добрих справ. (*Ж. Жубер.*) 3. На те й ліхо, щоб з тим ліхом боротись. (*Т. Шевченко.*) 4. Якщо хтось знає, який рішенець він має прийняти, щоб зробити щось добре або запобігти чомусь поганому, але не робить цього, то це називається боягузством. (*Б. Спіноза.*)

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **додому** — домой; **гудзик** — пуговица; **зауваження** — замечание; **кривдити** — обижать.

Прийшов учень із школи додому. Глянула мама — новий костюмчик пом'ятий, наче його теля жувало, вимазаний у грязюку, усі гудзики повідривані.

— Де це ти був, що робив? — аж сплєснула руками мама.

— Та це я Миколі зробив зауваження, щоб малих дітей не кривдив.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **захоплення** — увлечение; **восені** — осенью; **першість** — первенство; **обов'язково** — обязательно; **кóпнути** — ударить ногой; **стєля** — потолок; **і поготів** — тем более; **цегліна** — кирпич; **загорну́ти** — завернуть; **чіпати** — трогать; **пакунок** — сверток; **буц** — тук; **щосіли** — изо всех сил; **ма́буть** — вероятно.

У нашому класі що не учень, то й якесь нове захоплення. Калюжний з дев'ятого вступив до футбольної команди. І коли восені, вже в десятому, наша, шкільна команда завоювала першість і її фотографія була вміщена в районній газеті, він і зовсім задер носа. Ходить — на нас і не гляне. І все, що тільки лежить на дорозі, обов'язково носком кóпне. Я книжку якось упустив, то він її запузирив під самісіньку стєлю.

Ну, ми його й провчили: я і Мишко́. Я задавак не терплю, а Мишко́ і поготів.

Принесли до класу цегліну, загорну́ли в газету й покла́ли недалєко від дверей. І кожному, хто вбігає в клас, кричимо́, щоб не чіпа́в: то для Калюжного гостинець.

Аж ось і Калюжний. Побачив пакунок, розігна́всь та й буц! — щосіли носком. Хотів, ма́буть, зафутболити під стєлю. Тільки цегліна — не книжка, цегліна лежить, як лежала, затє Калюжний ухопівсь за ногу й поойкав до парті. (А. Дімаров.)

Коментар до тексту. В українській мові звичайно вживається стягнена форма прикметника (без кінцевих **-я**, **-ю**): *шкільна команда* «школьная команда», *весняна пора* «весенняя пора», *у весняну пору* «у весеннюю пору».

7*. Перекладіть на українську мову.

Когда школьная футбольная команда завоевала первенство и ее фотография была помещена в районной газете, Калюжный совсем задрал нос. Все, что только лежит на пути, он обязательно зафутболит под потолок. И мы — я и Мишко — проучили его. Принесли в класс кирпич, завернули в газету и положили недалеко от двери. И каждому кричим, чтобы не трогал. Это для Калюжного гостинец. И вот он вбегает в класс. Увидел сверток, разогнался и изо всех сил ударил носком. Только кирпич — не книга и не шапка, он не полетел под потолок, зато Калюжный ухватился за ногу и поохал к парте.

8. Вивчіть напам'ять народну пісню.

«Ой чого́ ти, дубе,
На яр похили́вся?
Ой чого́, коза́че,
Не спиш, зажури́вся?»

«Гей, мене чару́ють
Зорі́ се́ред но́чі.
Не даю́ть засну́ти
Се́рцю ка́рі о́чі.

Гей, лети́, мій ко́ню,
Стéпом і яра́ми,
Розбий мою́ ту́гу
В бою́ з ворога́ми».

Розмова

Словник: **зверну́ти ува́гу** — обратить внимание; **намага́тися** — стремиться; **кише́ня** — карман; **шукáти** — искать; **зрі́ст** — рост; **штани́** — брюки; **череві́к** — ботинок; **ко́мір** — воротник; **засте́бнути** — застегнуть; **гу́дзик** — пуговица; **карта́тий** — в клетку; **пасува́ти** — подходит, быть к лицу; **кравáтка** — галстук; **смак** — вкус; **шпі́лька** — булавка; **ви́шуканий** — изысканный; **шка́рпéтка** — носок; **папу́га** — попугай; **браку́є** — не хватает; **капелю́х** — шляпа.

— Ти зверну́в ува́гу на оди́н парадóкс у крамні́цях?

— Що́ все доро́ге? Це́ й зрозу́міло: ко́жен намага́ється кише́ні тоби́ вивернути.

— Це́ пра́вда. Але́ я ма́ю на ува́зі інше. Шукáєш, напри́клад, ко́стюм, щоб купі́ти. Тоби́ трéба, скажі́мо, со́рок во́сьмий ро́змір, а виявля́ється, що в крамні́цях є ті́льки со́рок четве́ртий та ші́стдеся́тий. Нарéшті, зда́ється, знайшо́в потрі́бний ро́змір та зрі́ст, так штани́ заті́сні або́ піджа́к мі́шком ві́сити.

— А ти про́бував шукáти ту́флі або́ череві́ки? Чи сорóчку: то ко́мір на гу́дзика не засте́бнеш, бо не схóдиться, то кулака́ за ньóго впхну́ти мо́жеш.

— Протé тво́я карта́та сорóчка дуже́ пасу́є тоби́. І ця елега́нтна кравáтка ді́брана зі сма́ком, і шпі́лька ви́шукана. А шка́рпéтки — наче папу́ги. Браку́є лишé капелю́ха й трості́ни.

— Хо́чеш сказа́ти: і бу́ду схóжий на Ча́рлі Ча́пліна?

Заняття 9. ЧАСТКИ І ВИГУКИ

Ча́стки й ви́гуки служать перева́жно для ви́раження рі́зних емо́цій, почутті́в (чувств).

Ча́стки надають окре́мим (отдельным) словам чи реченням певних відтінків значення.

Ві́гуки виступають як емоційні замі́нники цілих ре́чень, ви́словів.

I. Ча́стки

Ча́стки бувають:

1. Стве́рджува́льні (утвердительные) в значенні «да», «конечно»: *так, таж так, еге, ага, аякже, авжеж, атож, звичайно, безперечно.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

так, це пра́вда «да, это правда»

авже́ж, не забу́ду «конечно, не забуду»

ая́кже, зроблю́ «как же, сделаю»

звича́йно, прийдú «разумеется, прииду»

додо́му? — еге́! «домой? — ага!»

2. Запе́речні (отрицательные): *не* «не», *ні* «нет», *ні* «ни», *ані* «ни».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ні, я не пого́джуюся «нет, я не соглашаюсь»

і ні сло́ва не сказа́в «и ни слова не сказал»

ані копі́йки в кишéні «ни копейки в кармане»

3. Спонука́льні (побудительные): *хай, неха́й* «пусть», *го́ді* «хватит», *бодáй* «чтоб», *га́йда* «пошел», *ну* «ну», *на́* «на», *-бо, -но* «-ка».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

га́йда, біжі́мо «айда, побежали»

го́ді, перестань жартувати «хватит, перестань шутить»

на́, забирай усе́ «на, забирай все»

бодáй ти сказа́вся «чтоб ты пропал»

ході́-но сюди «поди-ка сюда»

4. Пита́льні (вопросительные): *хіба́* «разве», *невже́* «неужели», *чи* «ли», *га* «а».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

чи всі зібра́лися? «все ли собрались?»

хіба́ я не каза́в? «разве я не говорил?»

невже́ це пра́вда? «неужели это правда?»

га? що ка́жеш? «а? что говоришь?»

5. Підси́люва́льно-виді́льні́ (усилительно-выделительные): *же* (ж) «же», *лише́* (лиш, лишéнь) «лишь», *ті́льки* «только», *на́віть* «даже», *ще* «еще», *хоч* «хотя», *аж* «даже, вплоть, аж», *-таки́* «-таки, все же».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

навіть вітер ущух «даже ветер затих»

тільки цього ще бракувало «только этого еще не хватало»

ти ж хотів учитися «ты же хотел учиться»

аж до ранку «до самого утра»

аж три дні «целых три дня»

6. Уточнювальні (уточняющие): *ма́йже* «почти», *са́ме* «именно», *якраз* «именно», *то́чно* «точно», *приблизно*, «приблизительно», *тро́хи не* «чуть не», *мов, немов, на́че, ніби, нібито* «словно, будто».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

рівно о п'ятій годині «ровно в пять часов»

ма́йже в пов́ному скла́ді «почти в полном составе»

са́ме на Вели́кдень «как раз на Пасху»

мо́вби не чу́є «словно не слышит»

тро́хи не ці́лу ніч «без малого всю ночь»

II. Вигуки

Вігуки бувають:

1. Емоційні (эмоциональные):

а) багатозначні, які можуть виражати як позитивні, так і негативні почуття: *о, ой, ох, ух, ого́*;

б) позитивні: *ура́, сла́ва, бра́во, диві́* «смотри», *чи ти ба* «смотри ты»;

в) негативні: *пхе* «фу», *тьху* «тьфу», *фе* «фи», *брр* «брр», *жах* «ужас», *цур йому́* «будь он неладен», *от тобі́ й на́* «вот тебе и на», *от тобі́ й ма́єш* «вот тебе и раз».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ох, як га́рно! «ох, как красиво!»

ох, яке безла́ддя! «ох, какой беспорядок!»

ух, ну й глі́боко! «ух, ну и глубоко!»

ой, як до́вго чека́ти! «ой, как долго ждать!»

диві́, скі́льки наро́ду «смотри, сколько народа»

тьху, як наляка́в «тьфу, как напугал»

2. Спонукальні (понудительные): *ну* «ну», *геть* «вон», *го́ді* «хватит», *цить* «цыц», *тсс* «тсс», *алло́* «алло», *гей* «эй», *аго́в* «ау», *гвалт* «караул», *про́бі* «спасите»; *тпру* «тпру», *соб* «влево», *цабе́* «вправо», *киць-киць* «кис-кис», *агуш* «кыш».

Прочі́тайте вголос і запам'ятайте.

аго́в, де ви? «ау, где вы?»

гей, допоможі́ мені́! «эй, помоги мне!»

ну, годі відпочивати «ну, хватит отдыхать»
геть з-пéред очéй! «прочь с глаз!»
гвалт, злоді́ї! «караул, воры!»

3. Вигуки етикету (междометия этикета): *добрі́день* «добрый день», *добрі́вечір* «добрый вечер», *добра́ніч* «спокойной ночи», *до побáчення* «до свидания», *помага́йбі* «бог помочь», *спасі́бі* «спасибо», *проба́ч* «извини», *будь ла́ска* «пожалуйста», *про́шу* «пожалуйста».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

добра́ніч, хло́пці «спокойной ночи, парни»
до побáчення, дру́зі «до свидания, друзья»
будь ла́ска, почека́йте «пожалуйста, обождите»
про́шу, сіда́йте «пожалуйста, садитесь»

4. Звуконаслідувальні (звукоподражательные): *ха-ха-ха*, *кахі́*, *кукурі́ку* «кукареку», *няв-няв* «мяу-мяу», *брязь* «бряк», *плюсь* «бултых», *сіп* «дерг».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кукурі́ку — **заспіва́в піве́нь** «кукареку — запел петух»
няв-няв — **обізва́вся кіт** «мяу-мяу — отозвалась кошка»
бовть у во́ду «бултых в воду»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Перепишіть їх і запам'ятайте.

Словник: **зарі́з** — убой; **покона́ти** — погибнуть.

1. «Будь ла́ска» не кла́няється, а «спасі́бі» спі́ни не гне. 2. Яке «помага́йбі», таке й «до́брого здоро́в'ячка». 3. Пі́вня на зарі́з несúть, а він ка́же: «Кукурі́ку!» 4. У робо́ті «ох», а їсть за трьох. 5. «Соб, тпру, до ярма!» — огля́нувся, аж нема́. 6. Авже́ж, не все бі́тимуть, ко́лісь і переста́нуть. 7. Бода́й ті́ї ворогі́ покона́ли до но́ги.

2. Прочитайте вислови українських письменників і запам'ятайте їх.

Словник: **обов'язок** — долг; **щогоді́ни** — каждый час; **замика́ти** — запирать; **казко́вий** — сказочный.

1. Хіба́ не наш обов'язок робі́ти житт́я кра́щим? (Ю. Мушкетик.) 2. Прикраша́ймо ж зе́млю свою́, ю́ні дру́зі, щодня́, щогоді́ни. (М. Рильський.) 3. О лю́ди, свою́ ду́шу не замика́йте на замкі́! (П. Тичина.) 4. Ні, со́нний спо́кій зо́всім нам не сні́ться. (В. Симоненко.) 5. Хай бу́де в нас усе́ казко́ве: облі́ччя, о́дяг і душа́. (І. Жиленко.)

3*. Перекладіть на українську мову.

1. Да, наш долг — каждый день, каждый час украшать свою землю. 2. Пусть жизнь будет лучше. 3. Пожалуйста, помоги мне. 4. Нет, сонный покой нам не снится.

4. Прочитайте вголос народне оповідання й перекажіть його українською мовою.

Словник: **обіцянка** — обещание; **обдуріти** — обмануть; **гуп** — бух; **додóлу** — вниз; **жарт** — шутка.

ЦИГАНОВА ОБІЦЯНКА

Знайшов циган мед у дуплі, але високо на дереві.

— Ей,— каже,— Боженьку! Допоможі, будь ласка, вілізти на це дерево. З того во́ску, що там, до церкви всучу́ такú свічку, як моя нога́.

Поліз і я́кось-таки відряпався. Наївся ме́ду до́бре там, тоді й ка́же:

— Чим-небу́дь Бо́га обдуріти, аби́ ду́шу засолоди́ти!

Ті́льки сказа́в це — та й гуп додо́лу!

— Ай,— ка́же,— Бо́женьку! Як же ти жа́рту не розумі́єш! Я то так пожартува́в, а ти за пра́вду взяв.

5. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **уяві́ть** — представьте; **ставо́к** — пруд; **гачо́к** — крючок; **ува́га** — внимание; **бажа́ння** — желание; **чека́ння** — ожидание; **ра́птом** — вдруг; **сіп** — дерг; **штрик** — тук; **тьох** — тук; **зни́кнути** — исчезнуть; **почува́ти** — чувствовать; **тріпоті́ти** — трепетать; **лі́ска (волосі́нь)** — леска; **вудли́ще** — удилище; **ко́роп** — карп; **ві́ткнутися** — высунуться; **вигина́тися** — изгибаться; **бу́блик** — баранка; **прискоро́рено** — учащенно; **уя́ва** — воображение; **сма́жений** — жареный; **ю́шка** — уха; **лясь** — шлеп; **отетері́лий** — оторопелый; **хвили́ни** — минуты; **взага́лі** — вообще; **віпа́док** — случай; **риба́лка** — рыбак; **шубо́всть** — бултых; **чо́біт** — сапог; **даре́мно** — напрасно.

Уяві́ть собі́ таку карти́ну: сиді́те ви над ставко́м ра́но-вранці́. В ру́ках у вас ву́дочка. На гачку́ — карто́пля. Ви дивите́сь на поплаво́к... З тако́ю ува́гою, з тако́м бажан́ням, з тако́м чекан́ням. І ра́птом поплаво́к — сіп! А вас у се́рце — штрик! Ще раз — сіп! Ще раз — штрик! І ось ваш поплаво́к по́їхав-по́їхав-по́їхав і зник під водо́ю... Ви за ву́дку — р-р-раз! — підсі́клі. І почува́єте, що в рука́х у вас щось тріпо́че! І ба́чите, що лі́ска ва́ша натягла́ся, як струна́, а ву́длище — дуго́ю і тремті́ть! Є! Він, ко́роп! Ведете́ його́ до бе́рега... Ось ко́роп уже́ бі́ля бе́рега. Ось ві́ткнулася його́ голова́, ось уже́ ві́дно його́ спі́ну. Він рве́ться, вигина́ється, б'є хвостом, скру́чується бу́бликом, ви́ривається... Се́рце у вас коло́титься, диха́єте ви глі́боко і прискоро́рено. Ви вже ба́чите цьо́го ко́ропа або́ фарши́рованим, або́ марино́ваним, або́ про́сто сма́женим, а з голо́ві — ю́шку... Ра́птом — р-р-раз! Лясь! Ви — смик! — гачо́к поро́жній, а ко́роп, на мить отетері́лий, ще стої́ть пе́ред ва́ми... Які хвили́ни!..

Взага́лі ко́ропа в да́ному ра́зі у вас нема́: зірва́вся.

Що робіти?

Булі такі віпадки, що рибалка стрибав у воду, щоб ухопити коропа руками. Шубовість! В одязі, в чоботях, з картоплею в торбинці... Даремно! (Остан Вишня.)

6*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Представте себе таку картину. Рано утром вы сидите над прудом. У вас в руках удочка. На крючке — картофель. Вы с таким вниманием, с таким ожиданием смотрите на поплавок. И вдруг он — дерг! Сердце — тук! Поплавок поехал, вы чувствуете, что леска натянулась, удилице дрожит. Вы ведете карпа к берегу. Вот высунулась его голова, видно его спину. Он вырывается. Вы дышите учащенно. В вашем воображении карп уже зажаренный или фаршированный, а с головы — уха... И вдруг — шлеп! Карп сорвался. Вы в одежде, в сапогах, с картошкой в котомке прыгаете в воду, чтобы схватить карпа руками. Но напрасно!

7. Вивчіть напам'ять.

Словник: **розгубіти** — растерять; **ласкавий** — ласковый; **схиліти** — склонить.

Травень очі голубі
розгубів у травах.
Я — диві — приніс тобі
квіти ці ласкаві.

І сказав несміло:— На!
Їх роса обміла...
На плечі моє весна
голову схилила.

(В. Лучук.)

Розмова

Словник: **обріднути** — надоесть; **опеньок** — опенок; **маслюк** — масленок; **суніці** — земляника; **зозуля** — кукушка; **ряст** — зелень; **плітка** — плотва; **пічкур** — пескарь.

— Обрідло в чотирьох стінах сидіти.

— Ну, то гайда кудись. Як ти на це дивишся?

— Звичайно, позитивно. А куді?

— Давай до лісу.

— А що там цікавого? Ні опеньок, ні маслюків, ні красноголовців, ні білих грибів, ні суніць, ні малин — на них ще не прийшла пора. Хіба що зозуля кує та ряст зеленіє.

— Тоді на річку. Вода пліне, сонце блищить у ній, а ти сидиш з вудкою на березі й гадаєш, що клюне: сом чи плітка, окунь чи краснопінка, лин чи пічкур.

— А вудки маєш?
— У тім-то й річ, що не маю.
— Тоді ходімо в гастронóm. Там часом продають скумбрію, минта́й, мóйву.

Заняття 10. ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ

Іменники творяться переважно за допомогою суфіксів. Набір суфіксів в українській і російській мовах майже однаковий. Але частота вживання їх неоднакова: українська мова надає перевагу (оказывает предпочтение) одним, російська — іншим.

І. Суфікси для утворення назв людей

1. Для утворення назв людей чоловічої статі (мужского пола) за їхньою професією, діями найчастіше вживаються суфікси **-ар, -яр, -ник, -ець, -ач**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні (производные) слова.

ша́хта — **шахта́р** «шахтер»

по́шта — **пошта́р** «почтальон»

лікува́ти «лечить» — **ліка́р** «врач»

бджола́ «пчела» — **бджоля́р** «пчеловод»

бето́н — **бетоня́р** «бетонщик»

смі́ття «мусор» — **сміття́р** «мусорщик»

представля́ти — **представні́к** «представитель»

будува́ти «строить» — **будівні́к** «строитель»

лакува́ти — **лакува́льник** «лакировщик»

перемо́га — **перемо́жець** «победитель»

слу́жба — **службо́вець** «служащий»

промо́ва «выступление» — **промо́вець** «выступающий»

виклада́ти «преподавать» — **виклада́ч** «преподаватель»

відві́дувати «посещать» — **відві́дувач** «посетитель»

сі́яти — **сі́яч** «сеятель»

2. Від назв людей чоловічої статі українська мова частіше, ніж російська, утворює назви людей жіночої статі, за допомогою суфіксів **-ка, -иця**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

учі́тель — **учі́телька** «учительница»

ліка́р «врач» — **ліка́рка**

ковзаня́р «конькобежец» — **ковзаня́рка** «конькобежица»

гляда́ч «зритель» — **гляда́чка** «зрительница»

квітника́р «цветовод» — **квітника́рка**

робі́тник «рабочий» — **робі́тниця** «рабочая»

прибиральник «уборщик» — **прибиральниця** «уборщица»

3. Для утворення назв людей за ознакою спорідненості українська мова використовує суфікси **-енко**, **-чук** (чоловічого роду), **-івна**, **-иха** (жіночого роду).

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

коваль «кузнец» — **коваленко** «сын кузнеца»

бондар — **бондарчук** «сын бондаря»

мірошник «мельник» — **мірошниківна** «дочь мельника»

лісник — **лісничиха** «жена лесника»

4. Імена по батькові (отчества) людей чоловічої статі творяться за допомогою суфікса **-ович**, рідко **-ич**; жіночої статі — **-івна** (**-ївна**).

Прочитайте імена по батькові і запам'ятайте.

Васіль — **Васільович** — **Васілівна**

Юрій — **Юрійович** — **Юрївна**

Анатолій — **Анатолійович** — **Анатоліївна**

Ігор — **Ігорович** — **Ігорівна**

Кузьма — **Кузьмич** (**Кузьмович**) — **Кузьмівна**

Сава — **Савич** (**Савович**) — **Савівна**

II. Суфікси для утворення назв предметів і понять

1. Назви предметів найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ка**, **-ик**, **-ник**, **-иця**, **-ище**, **-ня**, **-ина**, **-иння**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

кні́га — **кні́жка** «книга»

ріка́ — **рі́чка** «река»

сло́во — **словні́к** «словарь»

сі́рка «сера» — **сірні́к** «спичка»

помі́ї «помои» — **помі́йниця** «лоханка»

кі́слий — **кислі́ця** «дикое яблоко»

схов «хранение» — **схо́вище** «хранилище»

вогóнь — **во́гнище** «костер, очаг»

дві́р — **дво́рище** «подворье»

ма́йстер — **ма́йстерня** «мастерская»

шпак «скворец» — **шпакі́вня** «скворечник»

низ — **низи́на** «низменность»

карто́пля — **картоплі́ння** «картофельная ботва»

буря́к «свекла» — **бурячі́ння** «свекловичная ботва»

мак — **макові́ння** «маковые стебли»

2. Назви понять від дієслів найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ання, -ення, -іння; -іт (-оту), -ня**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

змагáтися «сореєновaтьcя» — **змагáння** «сореєновaннє»

збирáти «сoбирaть» — **збирáння** «сoбирaннє»

ни́щити «унищoжaть» — **ни́щення** «унищoжeннє»

досягнúти «достичь» — **дося́гнення** «достижeннє»

водíти — **водíння** «вoждeннє»

стúкати «стучaть» — **стúкiт** «стукoтнє»

гуркоті́ти «грoхoтaть» — **гúркiт** «грoхoт»

метуші́тися «суeтитьcя» — **метушн́я** «суeтa»

гри́зтися — **гризн́я** «грязнє»

3. Назви понять від прикметників найчастіше творяться за допомогою суфіксів **-ість (-ості), -изна**,

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

сірий — **сірість** «серoсть»

спрі́тний «прoвoрний» — **спрі́тність** «прoвoрнoсть»

урочі́стий «торжeствeнный» — **урочі́стість** «торжeствeннoсть»

круті́й — **крутизн́а** «крутoй склoн»

III. Суфікси з емоційними відтінками

1. На збі́льшені розміри (увеличенные размеры) та, як правило, на негативну оцінку вказують суфікси **-ище, -исько, -юра, -юка, -юга**.

Прочитайте вголос, запам'ятайте похідні слова.

кабáн — **кабани́ще** «кабaнищє»

дід — **діді́ще** «стaричищє»

хло́пець — **хлопч́исько** «мaльчугaн»

собáка — **собаці́юра** «сoбaчищa»

багно́ «грязь» — **багні́юка** «грязищє»

хі́трий — **хитрі́юга** «хитрюгa»

2. На зм́еншеність та, як правило, на пестливе ставлення (ласковое отношение) вказують суфікси **-ок, -ка, -ко, -ик, -иця, -ець, -це, -очок, -ечок, -енька**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте похідні слова.

син — **синóк**

дуб — **дубóк**

рі́ба — **рі́бка**

я́блуко — **я́блучко**

кінь — **кóник**

па́лець — па́льчик
хлі́б — хлі́бець
де́рево — деревце́
гай — гайчо́к
сестра́ — сестри́чка
голова́ — голі́вонька
сло́во — словече́к

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос, знайдіть у них іменники з суфіксами і поясніть їхнє значення. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **швець** — сапожник; **кравець** — портной; **коваль** — кузнец; **стругаль** — строгальщик; **смітник** — мусорная яма; **господіня** — хозяйка; **лічко** — лычко.

1. Не той молоді́ць, що почина́є, а той, що кінча́є. 2- Ні швець, ні кравець, ні коваль, ні стругаль — про́сто говорі́льник. 3. Який ремі́сник, така й робо́та. 4. І сліпа́ коня́ка везе́, як видю́щий на во́зі сиді́ть. 5. І ку́рка на свої́м смі́тнику́ госпо́діня. 6. Бу́ти бичку́ на личку́, а коровці́ на вірьовці́. 7. Не з ко́жного цві́точка ягі́дочка.

2. Знайдіть суфікси в кожній групі іменників і визначте, яким суфіксам російської мови вони відповідають (соответствуют).

1. Бібліоте́кар, апте́кар, вага́р «весовщик», книга́р «книжник», льона́р «льновод». 2. Скле́р «стеко́льщик», газе́тяр «газетчик», карта́р «картежник», хме́ляр «хмелевод», арф'я́р «арфист». 3. Спосте́рігач «наблюдатель», шука́ч «искатель», спожива́ч «потребитель», причі́плювач «прицепщик», сила́ч «силач». 4. Предста́вник «представитель», шифрува́льник «шифрувальщик», вступні́к «вступающий», сади́вник «садовник».

3. Зробіть висновок (вывод), за допомогою яких суфіксів утворюють назви жителів від їхніх населених пунктів.

Херсо́н — херсо́нець, Черка́си — черка́сець, Полта́ва — полта́вець, Черні́гів — черні́гівець, Вінни́ця — віннича́нин, Льві́в — льві́в'янин, Оде́са — одеси́т.

4. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте. .

Словник: **праці́вник** — работник; **поши́рення** — распространение; **до́свід** — опыт; **на́двечір** — перед вечером; **ря́сно** — обильно; **жо́дного** — ни единого; **вешта́тися** — слоня́ться; **гу́мка** — резинка.

Дво́є кия́н, праці́вників міністе́рства сі́льсько́го господа́рства, приї́хали в село́ для поши́рення передово́го до́свіду. На́двечір прогу́люються собі́ в садку́ й поміча́ють, що всі дере́ва ря́сно всі́пані я́блуками, крім одні́го, на якому́ жо́дного я́блчка. Поблі́зу ж вешта́вся сі́льський хлопча́на.

— Слу́хай-но, хлопче́,— зверта́ються до ньо́го приї́жджі,— ось тобі́ жува́льна гу́мка. Ти не зна́єш, чому́ на цьо́му дере́ві нема́є я́блук?

— Чом не знаю. Це верба!

5. Прочитайте дохристиянську українську народну пісню і знайдіть у ній пестливі слова. Поясніть, за допомогою яких суфіксів вони утворені.

Словник: **птах** — птица, **вірий** — теплые края; **відмикати** — открывать; **кри́га** — лед; **кублó** — гнездо.

— Ой ти, соловéйку, ти, ра́нній пта́шку,

Ой чо́го так ра́но із ві́р'їчка ві́йшов?

— Не сам же я ві́йшов, Дажбо́г мене́ ві́слав,

З пра́вої ру́ченьки і клю́чики ві́дав:

З пра́вої ру́ченьки — лі́то відмика́ти,

З лі́вої ру́ченьки — зи́му замика́ти.

А ще по го́рах сні́гі лежа́ли,

А по доро́гах кри́ги стоя́ли.

Я ти́ї сні́гі ні́жками потопчу́,

А ти́ї кри́ги кри́льцями поб'ю́.

І кубéлечко я собі́ зі́в'ю́,

І в кубéльці ді́ток наведу́.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **згада́ти** — вспомнить; **скрізь** — везде; **злі́чити** — посчитать; **хутéнько** — быстро; **рух** — движение; **ко́лі́ це** — как вдруг, **тро́хи** — немного; **перегу́куватися** — переключаться; **уку́пі** — вместе; **голосні́ш** — громче.

Хто бува́в на Украї́ні? Хто зна Украї́ну?

Хто бува́в і зна́є, той неха́й згада́є, а хто не бува́в і не зна́є, той неха́й собі́ уя́вить, що там скрі́зь бі́лі хати́ у ви́шнєвих садка́х, і весно́ю... весно́ю там ду́же га́рно, як усі́ садóчки зацвіту́ть і усі́ сово́вєйки защебе́чуть. Скільки соловéйків тоді́ щебе́че — і злі́чити, зда́ється, не мо́жна. Одно́го ра́зу, у доро́зі, вілучило́ся мені́ заночува́ти на селі́, у малéнькій та́кій ха́тці, у ви́шнєві́м садóчку. При́їхали ми пі́зно ввече́рі і за́раз спа́ти поляга́ли. На селі́ хутéнько, як со́нечко за́коті́лось, помóвкли голо́сі і рух уся́кий за́вме́р.

Усе́ округі́ ду́же ти́хо бу́ло: чу́тно тільки шéлест лі́стя під віко́нечком, та лелі́ння води́ річко́вої ко́ло млина́, та де́сь недалéчко хтось потихéсечку диті́ну лю́ляв — і о́чі стуля́лися... Ко́лі́ це під віко́нечком соловéйко у ви́шнях сві́снув, тро́хи оддалі́к дру́гий, трéтій, і вже не зна́ю, скільки їх поча́ло посві́стувать, на́че вони́ б перегу́кували́сь. Перегу́кували́сь, перегу́кували́сь та по́тім як усі́ ра́зом уку́пі защебетáли,— усе́ поглу́шили...

Щебетáння гримі́ло й розко́чувало́ся до са́мого сві́ту — та́к-таки і не да́ли соловéйки спа́ти до ра́нку Бо́жого. (За *Марком Вовчком*.)

Коментар до тексту. 1. У літературі можна натра́пити на дві конструпції: *на Украї́ні, на Украї́ну і в Украї́ні, в Украї́ну* (у Т. Шевченка: *у нас в Украї́ні; в Украї́ну ідіть, діти*). Тепер вжива́ється лише друга конструпція: *в Украї́ні, в Украї́ну*.

2. Неозначена (неопределенная) форма дієслова *посві́стувать* (з кінцевим **-ть**) допускається лиш в розмовному стилі. Літературна норма — *посвистувати, злічити, заночувати* (з кінцевим **-ти**).

7*. Перекладіть на українську мову.

В Украине весной очень красиво. Все вишневые садо́чки цветут, щебечут все соловьи. Сколько соловьев тогда щебечет — не сосчитать. Однажды случилось мне заночевать в селе, в маленькой белой хатке. Приехали мы поздно вечером и сразу спать легли. Было очень тихо: слышно было только шелест листьев под окошечком, да журчание воды, да баюкание ребенка. Как вдруг под окошечком соловей в вишнях свистнул, второй, третий, и уже не знаю, сколько их начало посвистывать. Щебетание гремело до самого рассвета. Соловьи так и не дали спать до утра.

8. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Словник: **місяць** — луна; **чо́вен** — лодка; **чу́є** — слышит.

Місяць на не́бі, зіроньки сяють,

Ті́хо по мо́рю чо́вен пливе́.

В чо́вні дівчина пі́сню співа́є,

А коза́к чу́є — се́рденько мре́.

Пі́сня та ми́ла, пі́сня та лю́ба

Все про коха́ння, все про лю́бов,

Як ми любі́лись та й розі́йшли́ся,

Тепе́р зі́йшли́ся наві́ки знов.

Розмова

Словник: **заго́рнутий** — завернутый; **зго́рток** — сверток; **смі́тні́к** — мусорный ящик; **поба́чення** — свидание; **ме́ні при́кро** — я огорчен; **непри́ємність** — неприятность; **при́кроші́** — неприятности; **ненавми́сне** — ненарочно; **обража́тися** — обижаться; **ви́бачити, проба́чити** — извинить; **щи́ро** — искренне; **спі́вчува́ти** — сочувствовать; **вді́яти** — поделать; **стрива́й** — погоди; **паку́нок** — сверток; **куто́к** — угол; **ні́яково** — неловко.

— Ти не ба́чив, оту́т лежа́ли кві́ти, заго́рнуті в газе́ту?

— Якийсь зго́рток я ви́кинув у смі́тні́к.

— Що ж ти наробі́в! Сьо́годні ввече́рі в ме́не побаче́ння з не́ю. Не мі́г подиви́тися, що́ там.

— Яка непри́ємність! Ме́ні дуже́ при́кро. Це ненавми́сне. Я не хоті́в тоби́ завда́ти при́крощі́в, пові́р. Там було́ яке́сь смі́ття. Не обража́йся на ме́не, будь ла́ска. Прошу́ ви́бачити. Щі́ро спі́вчува́ю.

— Я ви́бача́ю тоби́. Нічо́го не вді́єш.

— Який жаль! Але́ стрива́й-но. Що́ це за паку́нок у кутку́ лежи́ть?

— О, та це ж вони́, мої́ рома́шки! Я почува́ю себе́ ні́яково, що́ так на́пався на те́бе. Будь ла́ска, забу́дь про це. Проба́ч мені́.

Заняття 11. РІД, ЧИСЛО Й ВІДМІНКИ ІМЕННИКІВ

Рід, число й відмінки (падежи) іменників в українській і російській мовах в основному збігаються. Проте є й розходження.

I. Рід і число іменників

1. Різний рід спостерігається (наблюдается) в таких близьких за звучанням іменниках:

широ́кий степ	широкая степь
висо́кий на́сип	высокая насыпь
нерозбі́рливий підпис	неразборчивая подпись
тупі́й біль	тупая боль
да́вній літо́пис	древняя летопись
дрі́бний пил	мелкая пыль
сі́вий полі́н	сизая полынь
злий соба́ка	злая собака
весня́ний ярмарок	весенняя ярмарка
науко́вий ступі́нь	ученая степень
о́птовий про́даж	оптовая продажа
дале́ка путь	далекий путь
струнка́ топо́ля	стройный тополь
но́ва адре́са	новый адрес
молода́ карто́пля	молодой картофель

2. Крім того, різний рід мають назви малих істот (существ):

мале́ теля́	малый теленок
пухна́те курча́	пушистый цыпленок
жо́вте гуся́	желтый гусенок
сі́ре вовче́ня	серый волчонок
пру́дкє лоша́	быстрый жеребенок
слі́пє щеня́	слепой щенок

3. Різне число спостерігається в таких близьких за значенням і звучанням іменниках:

зеле́не лі́стя	зеленые листья
сві́же корі́ння	свежие корни
важкє́ коло́сся	тяжелые колосья
бі́ле пі́р'я	белые перья
сі́нє чорні́ло	синие чернила
ста́рі ме́блі	старая мебель
но́ві двє́рі	новая дверь
сухі́ коно́плі	сухая конопля

II. Відмінки й відміни іменників

1. Різні відношення між словами в реченні виражаються за допомогою відмінків (падежей). В українській мові є сім відмінків:

- 1) називний (именительный) — хто? що? (*весна, сонце*);
- 2) родовий (родительный) — кого? чого? (*весни, сонця*);
- 3) давальний (дательный) — кому? чому? (*весні, сонцю*);
- 4) знахідний (винительный) — кого? що? (*весну, сонце*);
- 5) орудний (творительный) — ким? чим? (*весню, сонцем*);
- 6) місцевий (предложный) — на кому? на чому? (*на весні, на сонці*);
- 7) клічний (звательный) — вживається у звертаннях (*весно, сонце*).

За особливостями відмінкових закінчень іменники, —крім тих, що не відмінюються (*шосе́, ра́діо*), вживються тільки в множині (*са́ни, дрóва*) та мають форму прикметників (*вартовий*), — поділяються на чотири відміни (склонения).

2. Перша відміна — іменники жіночого й чоловічого родів із закінченням **-а, -я** в називному однини: *зима́, земля́, сирота́, суддя́*.

3. Друга відміна:

а) іменники чоловічого роду без закінчення **-а, -я** в називному однини: *брат, ба́тько, край*;

б) іменники середнього роду, у яких при відмінюванні не з'являються суфікси **-ат, -ят, -ен**: *вікно́ — вікна́, мо́ре — моря́, знання́ — знання́*.

4. Третя відміна — іменники жіночого роду без закінчення **-а, -я** в називному однини: *сі́ль, ні́ч, ма́ти* «мать».

5. Четверта відміна — іменники середнього роду, у яких при відмінюванні з'являються суфікси **-ат, -ят, -ен**: *курча́ — курча́та, теля́ — теля́та, ко́ліща «колесико» — ко́ліща́та, ім'я́ — іме́на*.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я вголос, визначте рід і число іменників. Прислів'я переписуйте і запам'ятайте.

Словник: **пта́шка** — птичка; **орля́** — орленок; **го́лосно** — громко; **га́вкає** — лає; **хапа́є** — хватає; **пра́ця** — труд.

1. Пта́шка кра́сна свої́м пі́р'ям, а лю́дина — свої́ми знання́ми. 2. Молоде́ орля́, та ви́ще від старо́го літа́є. 3. Слі́пе щеня́ і те до ма́тері лі́зе. 4. Бі́йся не того́ соба́ки, що го́лосно га́вкає, а того́, що спі́дтішка хапа́є. 5. У яку́ путь пу́стівся, тако́ю хо́дить. 6. Ко́лі пра́ця ви́йде дveréма, то бі́да вікно́м лі́зе в ха́ту.

2. Прочитайте віслови, знайдіть іменники, рід яких відрізняється від роду однозвучних іменників російської мови.

Словник: **втра́та** — потеря; **вчи́нок** — поступок; **лю́дяність** — человечность.

1. Чужі́й біль ні́кому не бо́літь. 2. З бо́лем у се́рці гово́римо про втра́ти. 3. Не відсту́паймо зі сво́єї пу́ті, хоч яка́ б терні́ста вона́ не була́. 4.

Перш ніж поставити свій підпис, прочита́й, що на́писано. 5. Кожним своїм вчи́нком підніма́ймо себе на ви́щий ступі́нь лю́дяності й доброти́.

3. Прочитайте прислів'я вголос, визначте відмінки іменників. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **перева́жити** — превзойти, перевесить; **позі́чити** — занять; **бажа́ти** — желать.

1. Розу́м си́лу перева́жить. 2. У сусі́да розу́му не позі́чиш. 3. Не бажа́й си́нові бага́тства, а бажа́й розу́му. 4. Не живі́ позі́ченим розу́мом. 5. Не суди́ по оде́жі, а суди́ по розу́му. 6. Не дай, Бо́же, ща́стя, а дай розу́му.

4. Іменники виписіть у п'ять колонок: 1) перша відміна; 2) друга відміна чоловічого роду; 3) друга відміна середнього роду; 4) третя відміна; 5) четверта відміна.

Свіжі́сть, знанні́я, у́спіх, сві́чка, осе́ля «жи́лище» (*ж. р.*), де́нь, кра́й, се́рце, пи́льність «бди́тельность», вдя́чність «благодарность», ні́ч, слоне́ня «слоненок», гні́здó, пі́сня, о́цет «уксус», ло́ша «жеребенок», Петро́, вапно́ «известь», ста́ль, зми́на «смена», височи́нь «высь» (*ж. р.*), узго́джені́сть «согласованность», зми́лок «обмы́лок».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову німецького поета ХІХ ст. В. Вольфа: «Щоб люби́ти добро́, тре́ба...».

5. Прочитайте вголос афоризми. Знайдіть у них іменники, визначте їхній рід, число, відміну й відмінок. Афоризми переписіть і запам'ятайт

Словник: **дола́ючи** — преодолевая; **помилкі́** — ошибки; **ду́рень** — дурак; **упе́рто** — упрямо; **трима́ється** — держится; **бага́то хто** — многие; **тому́** — поэтому; **візна́вши** — признав; **збагну́вши** — постигнув; **ви́щий** — высший; **до́сі** — до сих пор; **вважа́в** — считал; **зату́лені** — заслоненные; **зіні́ці** — зрачки; **по́гляд** — взгляд; **які́сть** — качество; **ва́да** — порок.

Му́дрий той, хто, дола́ючи помилкі́, прихо́дить до і́стини: ті́льки ду́рень упе́рто трима́ється свої́х помилóк. (*Ф. Рюккерт.*) 2. Бага́то хто тому́ й виступа́є про́ти і́стини, що, візна́вши її́, пропаде́. (*Й.-В. Гете.*) 3. Тре́ба люби́ти і́стину так, щоб ко́жної хвили́ни ти був гото́вий, збагну́вши| ви́щу і́стину, відре́ктися від усьóго, що до́сі вважа́в за і́стину| (*Л. Толстой.*) 4. Сліпі́ о́чі, коли́ зату́лені зіні́ці. (*Г. Сковорода.*) 5. Не мо́жна суди́ти про лю́дину з пе́ршого по́гляду. Ї́ї до́брі я́кості мо́жуть бу́ти прихо́вані за скро́мністю, вади́ за лице́мірною ма́скою. (*Ж. Лабрюєр.*)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **відпу́стка** — отпуск; **ото́чити** — окружить; **батькі́** — родители; **опові́дати** — рассказывать; **гарне́нький** — красивенький; **увірва́ти** — оборвать; **ціка́вість** — интерес; **сте́жити** — наблюдать; **зму́жніти** — возмужать; **штовхну́ти** — толкнуть; **ні́шком** — украдкой; **зверта́ти** — обращать; **ува́га** — внимание; **тим ча́сом** — тем временем; **зни́кнути** — исчезнуть; **рі́г** — *тут*: угол; **крокува́ти** — шагать.

Приїхав у відпустку молодий солдат. Оточили його батькі, родичі, і почав він оповідати про свій перший рік в армії. Надворі саме з'явилося четверо гарненьких дівчат. Солдат увірвав розповідь і з цікавістю почав стéжити за ними.

— Дивись, як наш хлопчик змужнів,— штовхнула мати нішком батька.
— До армії він зовсім не звертав уваги на дівчат.

Тим часом четвірка зникла за рогом. Обернувся солдат до батька і каже:

— Одна з них крокувала не в ногу.

7. Прочитайте вислови про народну пісню.

Словник: **спів** — пение; **невідомий** — неизвестный; **величний** — величественный; **втілитися** — воплотиться; **справді** — действительно; **рівень** — уровень; **освіта** — образование; **співають** — поют; **охоче** — охотно.

1. Співи козаків радують душу і зціляють від печалі, бо йдуть вони від серця. (*Булос аль-Халебі.*) 2. Українські простори — столиця ліричної поезії. Звідси пісні невідомих поетів поширювались часто по всій Слов'янщині. (*Адам Міцкевич.*) 3. У жодній іншій землі дерево народної поезії не дало таких величних плодів, ніде геній народу у своєму здоровому живому розумі не втілювався так, як у піснях народу України... Справді, народ, який співав такі пісні й милувався ними, не міг стояти на низькому рівні освіти. (*Фрідріх Боденштедт.*) 4. Де співають, там охоче лишайся жити, лихі люди не мають пісень. (*Фрідріх Шіллер.*)

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **додолу** — вниз; **навер'яд чи** — вряд ли; **перебільшено** — преувеличенно; **згоднітися** — согласиться; **односта́йно** — единодушно; **приємний** — приятный; **поруч** — рядом; **лоскотати** — щекотать; **годувати** — кормить; **звічай** — обычай.

Давайте краще першу частину кінокартини почнемо з пісні:

Котілася ясна зоря з неба

Та й упала додолу...

Навер'яд чи десь по інших країнах співають так гарно й голосисто, як у нас в Україні. Пішеться це не з бажання виставити свій рід перед світом у перебільшено вигідному світлі, а в ім'я реалізму, з чим усі, хто співає, згоднітися односта́йно. Саме з цією піснею ми з Василем, моїм героєм, повертали, було, з роботи. А що є на світі радіснішого й приємнішого, ніж добра робота? Що може бути миліше, як по довгому дню косовиці повертати на заході сонця з веселого лу́гу додому. Тіло в тебе так приємно мліє, тиша в душі, і тобі ще неповних дев'ятнадцять років, і ти почуваш, що й «вона» з грабельками десь поруч з тобою, а під босими ногами і в тебе, і в неї тепла земля, укачана колéсами, вто́птана копитами, вкрита м'яким, як пух, теплим

пілом чи ніжною грязюкою, що так приємно лоскоче між пальцями. І слова самі виспівають:

Гуляй, гуляй, молодá дівчи́но,
Я проведу́ до́дому...

Ідеш, і слухаєш, і чуєш рідну зéмлю, що годує тебе не тільки хлібом і мéдом, а й думка́ми, піснями і звичаями, і не тільки годує й ростить, а й при́йме ко́лись до свого́ ма́тернього ло́на, як прийня́ла пра́дідів твої́х. (О.Довженко.).

9*. Перекладіть на українську мову.

Где поют, там живут добрые люди. А в никакой другой земле не поют так красиво, как у нас в Украине. Говорю это не потому, что хочу выставить свой род перед миром в преувеличенно выгодном свете, а в имя правды. С этим согласятся все, кто поет. Что может быть милее, чем песня, когда после долгого дня работы возвращаешься из веселого луга и тебе еще нет и девятнадцати лет. Тело приятно млеет, в душе тишь, под босыми ногами теплая земля, покрытая мягкой пылью или нежной грязью. Идешь и чувствуешь, что где-то рядом с тобой «она» с грабелями, слышишь родную землю, которая кормит тебя не только хлебом и медом, но и мыслями, песнями, обычаями. Действительно, нигде древо народной поэзии не дало таких величественных плодов, нигде гений народа в своем здоровом уме не воплотился так, как в песнях народа Украины.

10. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Взяв би я банду́ру
Та й загра́в, що знав,
Через ту дівчи́ну
Банду́ристом став.

А все через о́чі,
Ко́ли б я їх мав,
За ті ка́рі о́чі
Ду́шу я б відда́в.

Мару́сино, се́рце,
Пожа́лій мене́,
Візьми́ моє се́рце,
Дай мені сво́є.

Розмова

Словник: **відпочива́ти** — отдыхать; **щодéнний** — повседневный; **метушні́я** — суматоха, суета; **вдя́чний** — благодарный; **запропонува́ти** — предложить; **лунáти** — звучать; **хви́ля** — волна; **дрі́б'язко́вий** — мелочный; **сва́рка** — ссора; **зла́года** — согласие; **со́ром** — стыд; **квито́к** — билет; **ко́штувати** — стоить; **заві́са** — занавес; **остáнній** — последний; **ді́я** —

действие; **виста́ва** — спектакль, представление; **шви́дше** — скорее; **че́рга** — очередь; **парасо́лька** — зонтик; **чека́ти** — ожидать.

— Моя́ люба, як усé-таки душа́ відпочива́є в теа́трі. Дириге́нт махну́в па́личкою — і куди́сь далéко відступі́ли щодéнні кло́поти, сiра метушнiя.

— Мiлий, я вдя́чна тобi, що ти запропонува́в менi пі́ти до теа́тру. Га́рно! Лунáють звúки му́зики, і тобi зда́ється, нiби ти пливéш на її хви́лях у чарiвний свiт, де нема́ ні кастрúль, ні дри́б'язко́вих свáрок, тiльки пану́є злáгода, гармо́нія, доброта́.

— Нам трéба бу́де обов'язко́во пі́ти на «Рiздвяну́ нiч», «Тарáса Бу́льбу» й «Натал́ку Полта́вку» Лiсенка, «Роксолáну» Сiчiнського, «Катерiну» Арка́са, «Наза́ра Стодо́лю» Даньке́вича. Ми ж, на наш со́ром, нiчо́го з украiнськoi óпери, крiм «Запоро́жця за Дуна́єм» Гулака́-Артемóвського та «Лiсовoí піснi» — ой, забу́в, хто áвтор му́зики,— не слúхали. Нiби її й нема́.

— І в теа́трі дра́ми хотiлося б частiше бувáти. Давно́ ми не були́ й у теа́трі оперéти. Тiльки квиткi берi не в партéр, а на балко́н, у першому́ рядú. Дешéвше ко́штуватиме. Дивiтися ж і слúхати одна́ково.

— Дзвiнок. Антра́кт закінчився. Ско́ро підні́меться завiса. Остáння дiя.

— Як тiльки скiнчiться вiстава, ти шви́дше пробира́йся до вiходу, займа́й че́ргу в гардеро́б. І не забу́дь на́шi парасо́льки забрати. Я чека́тиму тебе́ у фойе́.

Заняття 12. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ

Як уже зазначалося, іменники жіночого роду належать до I і III відмін.

I. Відмінювання іменників I відміни

Словник: **вежа** — башня; **ку́ля** — шар, пуля; **ві́я** — ресниця.

Відмінки	Однина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н.	рука	вежа	куля	вія
Р.	руки	вежі	кулі	вії
Д.	руці	вежі	кулі	вії
Зн.	руку	вежу	кулю	вію
Ор.	рукою	вежею	кулею	вією
М.	(на) руці	вежі	кулі	вії
Кл.	руко	веже	куле	віс

Відмінки	Множина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н. Р. Д.	руки рук р укам	вежі веж вежам	кулі куль кулям	вії вій віям
З. О. М. Кл.	руки руками (на) руках	вежі вежами вежах	кулі кулями кулях	вії віями віях
Як у називному відмінку				

1. У закінченнях іменників І відміни після м'яких та шиплячих («ще їжджу») виступають тільки **і** та **е** (а після м'яких ще **й** і **ї** та **є**) там, де після твердих нешиплячих маємо **и** та **о**.

Порівняйте закінчення в обох групах іменників.

корá — корі́ — коро́ю	зоря́ — зорі́ — зоре́ю
сі́ла — сі́ли — сі́лою	во́ля — во́лі — во́лею
зимá — зимі́ — зимо́ю	сім'я́ — сім'і́ — сім'е́ю
лоза́ — лози́ — лозо́ю	межа́ — межі́ — меже́ю
сві́чка — сві́чки — сві́чкою	свіча́ — свічі́ — свіче́ю
гру́па — гру́пи — гру́пою	гру́ша — гру́ші — гру́шею

2. У давальному й місцевому відмінках однини **г, к, х, г** («хуга гука») чергується з **з, ц, с, дз**: *слуга — слугі, дочка — дочці, свекруха — свекрусі, мамалига — мамалидзі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розпові́сти по́друзі «рассказать подруге»
на одні́й нозі́ «на одной ноге»
у лі́вій руці́ «в левой руке»
ні в ка́зці сказа́ти «ни в сказке сказать»
все в ру́сі «все в движении»

3. В орудному відмінку однини виступає закінчення з кінцевим **-ю** (**-ою, -ею, -єю**): *дорогою, піснею, тишею* «тишиной», *мрією* «мечтой».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ду́мати голово́ю «думать головой»
з щі́рою душе́ю «с открытой душой»
пові́то таємни́цею «покрыто тайной»
таврува́ти ганьбо́ю «клеимь позором»
со́тня за со́тнею «сотня за сотней»

4. У родовому відмінку множини:

а) відбувається чергування **о, е з і** (не завжди): *гора́ — гір, шко́ла — шкіл, голо́ва — голі́в, берза́ — бері́з*, але: *пло́ща — площ, турбо́та «забота» — турбо́т, межа́ — меж*;

б) в іменниках на м'який м'якість зубних («де ти з'їси ці лини») завжди зберігається (сохраняється): *земля́ — земéль, со́тня — со́тень, ві́шня — ві́шень, пека́рня — пека́рень, спа́льня — спа́лень, лиси́ця — лиси́ць*, але **-р** твердне: *зоря́ — зір, бу́ря—бур*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з усіх ніг «со всех ног»

виконавець робіт «производитель работ»

пух з тополь «тополинный пух»

на крилах пісень «на крыльях песен»

відрó черешень «ведро черешен»

світло далéких зір «свет далеких звезд»

5. Як виняток (исключение), кілька іменників І відміни мають закінчення **-ів**, а саме (а именно); *суддя́ — судді́в, ні́здря — ні́здрі́в, ма́ма — мамі́в (і мам), ба́ба — бабі́в (і баб), губа́ — губі́в (і губ), легéня «легкое» — легéнів (і легéнь)*. Від *стаття́* і *свиня́* родовий множини — *статéй* (без подвоєння т) і *свинéй*. Від *вівця́* — *овéць*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

віта́ємо на́ших мамі́в «поздравляем наших мам»

сло́во злеті́ло з губі́в «слово сорвалось с губ»

запа́лення легéнів «воспаление легких»

па́ра йде з ні́здрі́в «пар идет из ноздрей»

II. Відмінювання іменників III відміни

Відмінки	Однина		Множина	
	на нешиплячий	на шиплячий	на нешиплячий	на шиплячий
Н.	ті́нь	ні́ч	ті́ні	но́чі
Р.	ті́ні	но́чі	ті́ней	ночéй
Д.	ті́ні	но́чі	ті́ням	ноча́м
Зн.	ті́нь	ні́ч	ті́ні	но́чі
Ор.	ті́нню	ні́чю	ті́нями	ноча́ми
М.	ті́ні	но́чі	ті́ні	ноча́х
Кл.	ті́не	но́че	ті́ні	но́чі

1. У називному й знахідному відмінках однини м'який знак у кінці слова пишеться лише після букв, що позначають зубні («де ти з'їси ці лини»): *мі́дь, раді́сть, ма́зь, ві́сь «ось», мі́ць «мощь», сі́ль, ті́нь*. Після інших букв м'який знак не пишеться: *кро́в, верф, ні́ч, розкі́ш, лазу́р*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дякую за хліб-сіть «спасибо за хлеб-соль»

ясна́ блакіть «ясная лазурь»

гіркий, як жовч «горький, как желчь»

кров з молоко́м «кровь с молоком»

2. В орудному відмінку однини подвоюються зубні приголосні («де ти з'їси ці лини») і шиплячі («ще їжджу») тільки між двома голосними: *мідь* — *мі́ддю*, *о́сінь* — *о́сінню*, *сіть* — *сі́ллю*, *ніч* — *ні́чню*. Але приголосні не подвоюються, якщо є вже збіг приголосних: *ра́дість* — *ра́дістю*, *жовч* — *жо́вчю*, *смерть* — *сме́ртю*. Після губних («мавпа Буф») та **р** перед закінченням **-ю** ставиться апостроф: *кро́в'ю*, *ве́рф'ю*, *кінова́р'ю*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

п'ядь за п'я́ддю «пядь за пядью»

змасти́ти ма́ззю «смазать мазью»

з шале́ною шві́дкістю «с бешеной скоростью»

з ко́ристю для се́бе «с пользой для себя»

до люде́й з любо́в'ю «к людям с любовью»

3. В орудному відмінку однини зберігається (сохраняется) той самий голосний, що й у називному відмінку: *злість* — *злі́стю*, хоч *зло́сті*; *річ* «вещь» — *рі́ччю*, хоч *речі*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустрі́ти хлі́бом-сі́ллю «встретить хлебом-солью»

поділі́тися ра́дістю «поделиться радостью»

відпові́сти взає́мністю «ответить взаимностью»

пе́ред дале́кою по́дорожжю «перед далеким путешествием»

4. Іменник *ма́ти* «мать» змінюється так: Р., Д., М. одн. *ма́тері*; Ор. одн. *ма́тір'ю*; Н. мн. *мате́рі*; Р. мн. *мате́рів*; Д. мн. *мате́рям* і т. д.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з молоко́м ма́тері «с молоком матери»

ма́тері не забúду «мать не забуду»

з ма́тір'ю наоді́нці «с матерью наедине»

коміте́т мате́рів «комитет матерей»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прові́дні́яйте письмово за наведеними вище зразками іменники: а) *гора́* (як *рука*), *межа́* (як *вежа*), *земля́* (як *куля*), *мрія́* «мечта» (як *вія*); б) *сіть* (як *тінь*), *по́дорож* (як *ніч*).

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть у них іменники жіночого роду й визначте їхню відміну, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **якість** — качество; **припинення** — прекращение; **квóлість** — хилость.

1. Осно́ва всяко́ї му́дрості — терпи́ння. (Платон.) 2. Добротá і скро́мність — ось дві я́кості, які ніко́ли не повинні б уто́млювати лю́дину. (Р.Стівенсон.) 3. Тільки те, що є трудом, теплом і вічністю, в саду́ вселю́дському цвіте́. (М. Бажан.) 4. Припи́нення дія́льності за́вжди веде́ за собо́ю квóлість, а за квóлістю прихо́дить старéча не́міч. (Апулей.)

3. Іменники поставте в орудному відмінку однини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-ою**; 2) із закінченням **-ею, -сю**,

Пора́, рука́, Євге́нія, абрикóса, вовчи́ця, іржа́, відра, ча́ша, надія́ «надежда», алича́, ду́ма, адре́са.

З перших букв прочитаєте пропущену частину вислову П. Тичини «*Лиш..., а отó все трава́*».

4. Іменники поставте в називному відмінку множини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-и**; 2) із закінченням **-і**.

Іменни́ця, поже́жа «пожар», ро́жа «мальва», панчо́ха «чулок», і́скра, сму́га «полоса», афі́ша, нітка, ялі́нка «елка», цегельня «кирпичный завод», ялі́ця «пихта».

З перших букв прочитаєте початок вислову І. Франка: «...— *великі дві сіли*».

5*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках (скобках) поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **зроби́ться** — сделается; **трима́ти** — держать; **хви́ля** — волна; **чека́й** — жди; **жартува́ти** — шутить.

1. Не все те́с зроби́ться, що на (ду́мку) зро́диться. 2. Коли́ хліб на во́зі, то нема́ біди́ в (дорóга). 3. Лисі́чкою погляда́є, а в (па́зуха) ка́мінь трима́є. 4. Їж хлі́б з (вода), живи́ (пра́вда) свято́ю. 5. За до́брою (хви́ля) зло́ї чека́й. 6. В о́чі лисі́цею, поза о́чі (вовчи́ця). 7. Молоде́ць про́ти (вівці́), а проти́ молодця́ сам як вівця́. 8. Не жарту́й, (кішка), з псом.

6*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте^ потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

1. З (честь) про́йдеш ці́лий сві́т, без (честь)—ні до сусі́д. 2. Зі сво́єї (піч) і дим не ча́дить. 3. У (за́здрість) вели́кі о́чі. 4. Не хвали́ся, му́дрий, (му́дрість), ані́, си́льний, си́лою. 5. По одéжі віта́ють, а по (му́дрість) са́дять.

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **га́мір** — гам, галдеж; **нава́житися** — осмелиться; **невідо́мий** — неизвестный; **врятува́ти** — спасти; **дякува́ти** (кому) — благодарить (кого); **захо́плюватися** — восхищаться; **самові́дданість** — самоотверженность; **ціка́во** — интересно; **зіпхну́ти** — столкнуть.

На річці тонув чоловік. На мосту зібралося багато людей. Крик, гамір, а ніхто не наважується кинутись у холодну воду.

Раптом один невідомий просто в одязі полетів з мосту. Врятував потопляючого, а коли вибрався на берег, усі почали дякувати йому, захоплюючись його відважністю й самовідданістю.

— Усе це добре,— каже він. — Але цікаво знати: хто мене зіпхнув у річку в новому костюмі?

8. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **існування** — существование; **неможливий** — невозможный; **суть** — сущность; **докладати** — прилагать; **зусілля** — усилия; **позбавити** — лишить; **втратити** — потерять, лишиться; **гідність** — достоинство; **беззахисний** — беззащитный; **упродовж** — на протяжении; **десятиріччя** — десятилетие; **своєрідний** — своеобразный; **безборонно** — беспрепятственно; **чинітися** — делаться, совершаться; **заохочуватися** — поощряться; **спрямований** — направленный; **знищити** — уничтожить; **дощенту** — дотла; **розруйнувати** — разрушить; **свідомість** — сознание; **ознака** — признак; **буття** — бытие; **намагатися** — стараться, пытаться; **забажати** — пожелать.

Рідна мова й рідна історія — це ті головні компоненти, без яких повноцінне існування нації — неможливе. Ось чому тоталітарна система, глибоко антинародна своєю суттю, докладала стільки зусиль, щоб відібрати в нас мову, позбавити народ наш історичної пам'яті, бо лише той, хто безпам'ятний, хто без'язикий, хто втратив свою національну духовність і гідність, буде беззахисний перед імперською диктатурою.

Упродовж десятиріч Україні відводилась роль своєрідного полігону, де безборонно чинився й навіть заохочувався державний розбій, спрямований на те, щоб знищити нас як націю, дощенту розруйнувати багатовікову українську культуру, віру, народні звичаї, послідовно викорінюючи зі свідомості людей найменші ознаки їхнього національного буття. Сили зла посягали на саму душу людини, намагалися на свій лад zdeформувати й спустошити її...

Сьогодні Україна відроджується. (О. Гончар.)

9*. Перекладіть на українську мову, переклад запишіть.

Тоталитарная коммунистическая система на протяжении десятилетий прилагала все усилия, чтобы отобрать у нас язык и историю, уничтожить нас как нацию. Она почти разрушила многовековую украинскую культуру, веру, народные обычаи, деформировала и опустошила души многих (багатьох) людей. А народ без языка и истории, без национального бытия — это беззащитная серая масса. С ним можно делать все, что пожелает имперская диктатура. Сегодня мы должны возродить в себе национальную духовность и достоинство, наш язык и историю, чтобы стать полноценными людьми.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **незни́щений** —неистребимый; **невми́рущий** — бессмертный.

Вста́ла ма́ти Украї́на,
Сонце засві́тила,
Пробуді́лася наро́дна
Незни́щенна сила.

Сóтні літ нас розпина́ли,
Та не поборóли,
Бо не вме́рла Украї́на
І не вмере ні́коли.

Сла́ва то́бі, Украї́но,
Невми́руща сла́ва,
Да святі́ться твоя во́ля
І твоя держа́ва.

(Д. Павличко).

Розмова

Словник: **ча́сом** — порою; **на́що** — зачем; **клопотáтися** — беспокоиться; **дах** — крыша; **тварі́на** — животное; **до речі́** — кстати; **твори́ти** — создавать; **малюва́ти** — рисовать; **бодáй** — хотя бы; **нащáдок** — потомок; **дба́ти** — заботиться; **плека́ти** — лелеять; **бо́вдур** — остолоп; **хапа́тися** — хвататься; **осягну́ти** — постичь; **спа́дщина** — наследство; **спра́вжній** — настоящий; **ото́чення** — окружение; **давни́на** — древность, прошлое; **удоскона́лювати** — совершенствовать; **скарб** — сокровище; **не́хтувати** — пренебрегать.

— Па́не профе́соре, ча́сом собі́ дума́ю: на́що ми клопо́чемося про мо́ву, про націо́нальну культу́ру? Хіба́ не все одно́, яка́ мо́ва, яка́ культу́ра? Аби́ їсти бу́ло що́ і дах бу́в над голо́вою.

— Тоді́ скажі́ть мені́, па́не добро́дію: чим же лю́дина відрі́зняється від тварі́ни?

— У тварі́н теж є мо́ва.

— До речі́, у рі́зних тварі́н рі́зна. Але́ я не про те. Чи тварі́ни твóрять духо́вну культу́ру, духо́вні ці́нності? Малю́ють карти́ни, склада́ють му́зику...

— Ні, але́ яке́ це ма́є відно́шення до мови́?

— Скажі́ть ще: ви б хоті́ли я́кось жи́ти пі́сля сво́єї сме́рті? Бодáй у па́м'яті́ нащáдків.

— Ко́му хо́четься поми́рати?

— А якщо́ наро́д умира́є, бо в ньóго віді́брано його́ мо́ву, зви́чаї, культу́ру, які́ твори́лися, мо́же, не одне́ тисячолі́ття й переда́валися з поколі́ння в поколі́ння як па́м'ять про пре́дків, як ча́стка їхньо́ї душі́? Лю́ди дба́ли, плека́ли, і от при́йшло поколі́ння та й ка́же: наші́ ді́ди й пра́діди бу́ли

дурні, бовдурі, а он у того, не нашого народу так предки були розумні. Тож кидаймо своє й хапаймося за чуже. Чи ви б хотіли, щоб хтось із ваших нащадків колись, навіть через сотню чи й дві сотні років, таке сказав про вас?

— Звичайно, ні.

— А все те, що людина досягнула, що створила, залишається насамперед у мові. До речі, ви маєте велику спадщину від свого прапрадіда?

— Я не знаю навіть, хто він був.

— А мова його залишилася, і вона живе у вас, у мені, у всіх його нащадках і залишиться жити після нас на цій землі, де народилася. На іншій землі — ні в Америці, ні в Канаді, ні в Австралії — вона довго не проживе, бо там потрібна інша мова.

— Але ж американці говорять не якоюсь своєю, а англійською.

— Англійською, та не тою, що в Англії. Вона вже дуже відрізняється від справжньої англійської. Утворюється нова, американська нація і виробляє свою мову, яку пристосовує до своєї психіки, ментальності, природного оточення.

— То так колись, у глибоку давнину, й наші предки виробляли свою мову, яка тепер називається українською?

— Так. І не одне тисячоліття. І тепер її вдосконалюють, збагачують ті, хто розмовляє, творить духовні скарби нею. А той, хто нехтує нею, заганає її в гріб.

Заняття 13. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ СЕРЕДНЬОГО РОДУ

Іменники середнього роду, як відомо, належать до II (разом з іменниками чоловічого роду) та IV відмін.

I. Відмінювання іменників II відміни середнього роду

Відмінки	Однина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на будь-який м'який	із закінченням —е не після шиплячого
Н.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре
Р.	в́уха	се́лища	у́міння	мо́ре
Д.	в́уху	се́лищу	у́мінню	мо́рю
Зн.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре
Ор.	в́ухом	се́лищем	у́мінням	мо́рем
М.	(у) в́усі	се́лищі	у́мінні	мо́рі
Кл.	в́ухо	се́лище	у́міння	мо́ре

Відмінки	Множина			
	на твердий нешиплячий	на твердий шиплячий	на будь-який м'який	із закінченням –е не після шиплячого
Н.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	мор'я́
Р.	в́у́х	се́лищ	умі́нь	морі́в
Д.	в́у́хам	се́лищам	умі́нням	мор'я́м
Зн.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	мор'я́
Ор.	в́у́хами	се́лищами	умі́ннями	мор'я́ми
М.	(у) в́у́хах	се́лищах	умі́ннях	мор'я́х
Кл.	в́у́ха	се́лища	умі́ння	мор'я́

1. Винятки становлять іменники *о́ко* й *плече́*, які в множині мають такі форми: Н. і Зн. мн. *о́чі, плéчі*; Р. мн. *очéй, плечéй (пліч)*; Д. мн. *оча́м, плéча́м*; Ор. мн. *очі́ма, плечі́ма*; М. мн. на *оча́х, плеча́х*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у нас пе́ред очі́ма «на наших глазах»

не спуска́ти очéй «не спускати глаз»

здви́гну́ти плечі́ма «пожати плечами»

спав тяга́р з плечéй «обуза с плеч свалилась»

2. Усі інші іменники середнього роду в називному відмінку множини мають закінчення **-а, -я**: *я́блука* «яблоки», *колі́на* «колени», *в́у́ха* «уши», *о́чка* «очки», *сúдна* «суда», *ві́кна* «окна», *поля́* «поля».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

я́блука доспі́ли «яблоки созрели»

колі́на трúсятьс́я «колени дрожат»

на всі в́у́ха слúхати «во все уши слушать»

велетéньські дере́ва «гигантские деревья»

паві́ні пе́ра «павлиньи перья»

3. У родовому відмінку множини закінчення **-ів** мають тільки такі іменники середнього роду: *морі́в* «морей», *полі́в* (і *піль*) «полей», *і́клів* «клыков», *житті́в* «жизней», *почутті́в* «чувств», *відкритті́в* «открытий», *подві́р'їв* «дворов», *сузі́р'їв* «созвездий», *верхі́в'їв* «вершин», *прислі́в'їв* «пословиц».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з далéких морі́в «с далеких морей»

для на́ших полі́в «для наших полей»

ві́яв почутті́в «проявление чувств»

розташува́ння сузі́р'їв «расположение созвездий»

II. Відмінювання іменників IV відміни

Відмінки	Однина		Множина	
	з основою на нешиплячий	з основою на шиплячий	з основою на нешиплячий	з основою на шиплячий
Н.	теля́	лоша́	теля́та	лоша́та
Р.	теля́ти	лоша́ти	теля́т	лоша́т
Д.	теля́ті	лоша́ті	теля́там	лоша́там
Зн.	теля́	лоша́	теля́т	лоша́т
Ор.	теля́м	лоша́м	теля́тами	лоша́тами
М.	теля́ті	лоша́ті	теля́тах	лоша́тах
Кл.	теля́	лоша́	теля́та	лоша́та

1. В однині слід розрізняти форми родового (закінчення **-и**) і давального та місцевого (закінчення **-і**) відмінків і пам'ятати, що в орудному відмінку суфікс не з'являється (*телям*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

для ма́лого коше́нїти «для малого котенка»

ї́сти дай курча́ті «есть дай цыпленку»

з гидкі́м кача́м «с гадким утенком»

поката́тись на лоша́ті «покататься на жеребенке»

2. У множині іменники IV відміни мають такі самі суфікси і закінчення, як і в російській мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

слі́пі котя́та «слепые котята»

дрі́бні́м курча́там «малым цыплятам»

сви́ня з поро́сятами «свинья с поросятами»

відо́дївля теля́т «откормка телят»

3. Із суфіксом **-ен-** відмінюються три іменники (у них і в Р., і в Д. відмінках однини виступає закінчення **-і**): *ім'я́, і́мені, ім'я́м, і́мена́; плéм'я, плéмені, плéм'ям, пле́мена́; сі́м'я, сі́мені, сі́м'ям, сі́мена*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

від мо́го і́мені «от моего имени»

і́менем зако́ну «именем закона»

за́для лю́дського плéмені «ради человеческого племев

сі́мена́ відсорто́вано «семена отсортированы»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмініяйте письмово за наведеними вище зразками іменники:

- а) *óзеро* (як *вухо*), *во́гнище* «костер» (як *селище*), *знання́* (як *вміння*), *по́ле* (як *море*);
б) *орля́* (як *теля́*), *курча́* (як *лоша́*).

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть іменники середнього роду й визначте їхню відміну, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **ваго́мий** — весомый; **досві́дений** — опытный; **мимово́лі** — невольнo.

1. Де ма́ло слів, там воні ваго́мі. (*Аль-Харізі.*) 2. Якщо́ о́чі ка́жуть одне́, а язýк íнше, досві́дена лю́дина б́льше ві́рить пе́ршим. (*Р. Емерсон.*) 3. Сло́во, що йде від се́рця, за́вжди про́никає в се́рце. (*Нізамі.*) 4. Любо́в і на ка́мінні ро́дить. (*В. Поліщук.*) 5. Краса́ має си́лу і мимово́лі вно́сить спо́кій у се́рця. (*М. Сервантес.*)

3*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **теплі́ше** — теплеє; **милі́ше** — милеє; **голосні́ше** — громче; **зере́нце** — зернышко.

1. За (мо́ре) теплі́ше, та вдо́ма милі́ше. 2. За рі́дною земле́ю і в (не́бо) скýчно. 3. На свої́м (подві́р'я) і соба́ка пан. 4. На старо́му (во́гнище) до́бре вогóнь розкла́дати. 5. Всі́ рі́ки до (мо́ре) ве́дуть. 6. Дай (се́рце) во́лю — заведе́ в нево́лю. 7. І від соло́дких (сло́во) бува́є гі́рко. 8. (Ді́ло) гово́рять голосні́ше, як сло́ва. 9. Зере́нце до (зеренце), то й бу́де мі́рка.

4*. Переписіть, розкриваючи дужки.

Словник: **потре́бний** — нужен; **пита́ти** — спрашивать; **найга́рніші** — самые красивые.

1. Нема́ тако́го соба́ки, які́й би не був (щеня́). 2. І (щеня) потре́бна ма́ти. 3. У (щеня) яко́го ро́зуму пита́ти? 4. Для сови́ найга́рніші́ її́ (совеня́). 5. Не гра́тися (козеня́) з (вовча́та). 6. Дай, Бо́же, на́шому (теля́) во́вка пійма́ти.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **руша́ти** — трогаться; **оста́нньої мі́ті** — в последнее мгновение; **захе́каний** — запыхавшийся; **ві́к** — возраст; **куто́к** — угол; **відко́пілити** — оттопырить; **ро́кі** — лета; **немовля́** — грудной ребенок; **юна́к** — юноша; **по́дих** — дух, дыхание; **поперед́ній** — предыдущий.

По́їзд уже́ ру́шав зі ста́нції, як оста́нньої мі́ті до ваго́на вско́чив захе́каний солда́т. Чолові́к се́реднього ві́ку, що сиді́в у кутку́, презі́рливо відко́пілив губу́.

— Коли́ я мав тво́ї ро́кі, хло́пче, і служи́в в а́рмії,— сказа́в він,— то мі́г пробі́гти за по́їздом кіломе́тр, наздогна́ти його́ на по́вному ходу́, і диха́ння при цьо́му було́ в мене́, як у немовля́ти.

— Так-так, до́бродію,— пере́вів по́дих юна́к,— але́ я відста́в від по́їзда ще на поперед́ній ста́нції.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською новою.

Словник: **ніщити** — уничтожать, разрушать, разорять; **будова** — строительство; **ліцар** — рыцарь; **догляд** — присмотр, надзор; **наглядач** — надсмотрщик; **докучити** — досадить; **крижаній** — ледяной; **хворіти** — болеть; **худоба** — скот; **грабувати** — грабить; **знущатися** — издеваться; **гірше** — хуже; **ув'язнювати** — заключать в тюрьму; **безповоротний** — безвозвратный; **заслання** — ссылка.

Цар Петро всіма способами нищив Україну. Він воював у різних сторонах і всюди ставив твердині й укріплення. До таких будов він брав з України козацькі полки. Козакі, що до того часу були вільні лицарі, працювали тепер, як каторжники, цілими днями в поті чола, в голоді, під доглядом московських наглядачів. Найбільше докучили козакам роботи при будові нової царської столиці, Петербурга. Цар Петро ставив це місто у багністому краю, серед боліт і озер. Треба було копати рови і канали, козаки мерзли в крижаній воді, хворіли тяжко й умирали сотнями. Кількадесят тисяч українців згинуло при тих роботах. Народ казав, що Петербург збудований на козацьких кістках.

Козацькі полки рідко коли перебували в Україні, а більше мучилися далеко, в чужих краях. На Україну ж цар Петро посилав московські полки. Не тільки по містах, а й по всіх селах і хуторах квартирували московські солдати. Страшно нищили вони українських селян. Забирали худобу, коней, хліб, сіно, крали все, що було під рукою, грабували людей, знущалися з народу гірше від бусурманів. Хто хотів би оборонити своє добро і виступив проти Москви, того ув'язнювали як бунтівника, судили й вивозили в Московщину на тяжке безповоротне заслання. (І. Крип'якевич.)

Коментар до тексту. У російській мові після прийменника *по* вживається давальний відмінок: *по городам, по селам*. В українській — місцевий: *по містах, по селах*.

7*. Перекладіть на українську мову.

Русские цари всеми способами разоряли Украину. Несколько десятков тысяч украинцев погибло только при строительстве Петербурга. Казаки здесь работали под надзором московских надсмотрщиков, как каторжники, целыми днями, в ледяной воде по колени копали рвы и каналы, тяжело болели и умирали сотнями. Народ говорил, что этот город построен на казацких костях.

А на Украину русские цари посылали московские полки. По городам, селам и хуторам квартировали московские солдаты. Они забирали в украинских крестьян скот, коней, хлеб, сено, крали все, что было под рукой. Грабили хуже басурманов. А если кто хотел защитить свое имущество, того заключали в тюрьму, судили и вывозили в Московию на бесповоротную ссылку как бунтовщика.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **скеля** — скала; **жага** — жажда, страсть; **засумувати** — загрустити; **палкий** — пыльний; **нудьга** — скука, тоска.

Не беріть із зеленого лу́гу верби́
Ні на жовті піски́, ні на скелі́,
Бо зів'яне вона від жаги́ і журби́
По зеленому лу́зі в пустелі́...

І сосни́ не несіть на зелені лу́ги,
Бо вона засумує в доли́ні
І засохне в воді́ від палко́ї жаги́
І нудьги́ по далекі́й верши́ні.

(*О. Олесь.*)

Розмова

Словник: **довідатися** — узнати; **весілля** — свадьба; **згадувати** — вспоминати; **батьків** — отцовский; **навпаки** — наоборот; **доводитися** — приходится; **дружина** — жена; **чоловік** — муж; **уявляєш** — представляешь; **одружений** — женатый; **одружена** — замужем; **батьки** — родители; **наречена** — невеста; **зовіця** — золовка; **далебі** — ей-право; **мабуť** — наверно.

— Я й не підозрівав, що в мене така велика рідня.

— А як ти про це довідався?

— У брата мого весілля було. Так почали згадувати рідних. По материній лінії в нас є дядько й дві тітки, а по батьковій навпаки — два дядьки й тітка. Тільки двоюрідних братів і сестер — п'ятнадцять. А в дядьків є ж дружини — то мої дядини, у тіток чоловіки — дядьки. У моїх дідусів і бабусь є чи були, бо деякі вже повмирали, рідні брати й сестри. Їхні ж діти мені доводяться двоюрідними дядьками й тітками, а онуки їхні — вже троюрідні брати й сестри. Уявляєш, скільки їх. Моя молодша сестра ще незаміжня, а старша одружена. То її чоловік, наш зять, — мені швагер, а в них є хлопчик і дівчинка — то мої небіж і небога, або, як ще кажуть, племінник і племінниця. Я ж для них дядько.

— Тепер, коли ви маєте невістку, то родичів збільшилося.

— Так. Батьки молодії моїм батькам сваті, тобто сват і сваха, а моєму братові — тесть і теща. Мої ж батьки для братової дружини — свекор і свекруха. А вона мені братова, я їй — дівер. Мої сестри їй — зовіці. Її брат моєму братові доводиться шурином, а хто він мені — то, далебі, не знаю. Мабуть, ніхто.

Заняття 14. ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ

Небагато іменників чоловічого роду в називному відмінку однини мають закінчення **-а, -я** і, отже, належать до I відміни. Вони відмінюються так само, як іменники жіночого роду з тим же закінченням.

Усі інші іменники чоловічого роду належать до II відміни. Відмінювання їх подібне до відмінювання іменників середнього роду II відміни, проте не повністю і набагато складніше (намного сложнее).

Відмінки	Однина			
	на твердий неиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н.	ліс	вуж	день	край
Р.	лісу	вужа	дня	краю
Д.	лісові, -у	вужеві	днів, -ю	краєві, -ю
Зн.	ліс	вужа	день	край
Ор.	лісом	вужем	днем	краєм
М.	(у) лісі, -у	вужеві	дні	краї, -ю
Кл.	лісе	вуже	дню	краю

Відмінки	Множина			
	на твердий неиплячий	на твердий шиплячий	на м'який	
			крім й	на й
Н.	лісі	вужі	дні	краї
Р.	лісів	вужів	днів	країв
Д.	лісам	вужам	дням	краям
Зн.	лісі	вужів	дні	краї
Ор.	лісами	вужами	днями	краям
М.	лісах	вужах	днях	краях
Кл.	лісі	вужі	дні	краї

I. Загальні зауваження (общие замечания)

1. У закінченнях іменників II відміни після м'яких та шиплячих виступають тільки **і** та **е** (а після **й** ще **ї** та **є**) там, де після твердих нешиплячих маємо **и** та **о**.

Порівняйте закінчення в обох групах іменників.

час — **часом** — **часі**

плац — **плацом** — **плаці**

серп — **серпом** — **серпи**

план — **планом** — **плани**

луг — **лугом** — **луги**

в'яз — **в'язом** — **в'язи**

карась — **карасем** — **карасі**

кінєць — **кінцем** — **кінці**

врожай — **врожаєм** — **врожаї**

плащ — **плащем** — **плащі**

ключ — **ключем** — **ключі**

пляж — **пляжем** — **пляжі**

2. Як іменники на м'який (крім **й**), відмінюються іменники на **-ар, -ир**, які в російській мові мають м'який **-рь**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зустріч з кобзарём «встреча с кобзарем»

обід косарям «обед косарям»

сухарі для обкачування «панировочные сухари»

розповів лікарєві «рассказал врачу»

долоні в пухирях «волдыри на ладонях»

без царя в голові «без царя в голове»

3. Як іменники на твердий шиплячий (*вуж*), відмінюються назви людей на **-яр** (крім *муляр* «каменщик», *столяр*, *ювіляр*, *маляр*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виступають піснярі «выступают песенники»

розтлумачив школярєві «растолковал школьнику»

домовився із склярём «договорился со стекольщиком»

не вір гendлярам «не верь торгашам»

не сідай з картярми «не садись с картежниками»

II. Закінчення іменників в однині

1. У родовому відмінку однини назви істот (живих существ), конкретних предметів, чітких понять і населених пунктів мають закінчення **-а, -я** (*комарá, дубá, пáльця, кáтета, Кі́єва*); усі інші (остальные) — **-у, -ю** (*лісу, вітру, льоду, жалю, Криму*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

без кінця-краю «без конца и края»

пóле бóю «поле боя»

до сьóмого пóту «до седьмого пота»

з дóзволу сказáти «с позволения сказать»

помарáнчі з Кавкáзу «апельсины с Кавказа»

жмéня піскú «горсть песка»

2. У давальному відмінку однини можливі (возможны) паралельні закінчення **-ові, -еві** і **-у, -ю**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

допові́сти команді́рові «доложить командиру»

ві́рити лікарєві «верить врачу»

дя́кувати Бо́гові (Бо́гу) «благодарить Бога»

допомогті́ това́ришеві «помочь товарищу»

запобі́гти лі́хові (лі́ху) «предотвратить беду»

назу́стріч ві́тру (ві́трові) «навстречу ветру»

3. У місцевому відмінку однини **г, к, х** перед закінченням **-і** чергуються із **з, ц, с**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у цьо́му ж ду́сі (*дух*) «в этом же духе»
на поро́зі (*porig*) **поді́й** «на пороге событий»
на ко́жному кро́ці (*крок*) «на каждом шагу»
у бру́ді й поро́сі (*пóрох*) «в грязи и пыли»
на ро́зі (*rig*) **ву́лиці** «на углу улицы»
на лі́вому бо́ці (*бік*) «на левом боку»

III. Закінчення іменників у множині

1. У називному відмінку множини закінчення **-а** мають? лише три слова: *ву́са* «усы», *ві́вса* «овсяные поля», *хліба́* «хлебные поля». Усі інші іменники чоловічого роду мають закінчення **-и, -і**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

круті́ береги́ «крутые берега»
рі́дні сині́ «родные сыновья»
се́ляни-хліборо́би «крестьяне-земледельцы»
дорогі́ вчителі́ «дорогие учителя»
чу́ти голо́сі «слышно голоса»
чужі́ краї́ «чужие края»
наші́ мамі́ й таті́ «наши мамы и папы»

2. У родовому відмінку множини:

а) нульове закінчення мають іменники *чо́біт* «сапог» — *чо́біт, ці́ган* — *цига́н* і всі ті, які втрачають (теряють) суфікс **-ин**: *ки́нин* «киевлянин» — *ки́ян, тата́рин* — *тата́р, болгарин* — *болга́р*;

б) закінчення **-ей** мають лише іменники *госте́й* і *ко́ней*;

в) усі інші іменники мають закінчення **-ів, -їв**: *м'ячі́в, плащі́в, сторожі́в, учителі́в, кобзарі́в, солов'ї́в*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

се́ред чудо́вих пейза́жів «среди чудесных пейзажей»
ма́ти чекáє сині́в «мать ждет сыновей»
про́тягом багатьо́х днів «на протяжении многих дней»
со́тня солда́тів «сотня солдат»
ко́шик помідоро́в «корзина помидор»
до мам і таті́в «к мамам и папам»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмініайте письмово за наведеними вище зразками іменники *луг, куц, корінь, рій* «рой».

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть у них іменники чоловічого роду й визначте їхнє число й відмінок. Афоризми запам'ятайте..

Словник: **справжній** — настоящий; **полягати** — состоять; **свідок** — свидетель; **блюзнірство** — кощунство; **злочин** — преступление.

1. **Справжня** вéлич дýху **полягає** в то́му, щоб **робіти** без **свідків** те, що ти **робиш** для похвали́ людської. (*Ф. Ларошфуко.*) 2. Коли́ ти **твёрдо** йдеш **шляхо́м**, **якім** **почав** іти́, то, на **мою** думку, ти **щасливий**. (*Г. Сковорода.*) 3. Найсвяті́ша **справа** стає **блюзнірством** і **мерзотою**, якщо́ **ради** її **торжества́** **вдаються** до **злочину**. (*Ф. Ламенне.*)

3. Іменники поставте в орудному відмінку однини й запишіть у дві колонки: 1) із закінченням **-ом**; 2) із закінченням **-ем**.

Си́лач, екіпа́ж, сто́ляр, ви́хор, огіро́к «огурець», різьба́р «резчик, ваятель», база́р, окуля́р, цірку́ль, діа́метр, янта́р, арбі́тр.

З перших букв прочитаєте закінчення вислову 1. Світличного: *«Поезія...»*

4. Іменники поставте в називному відмінку множини і запишіть у дві колонки: а) із закінченням **-і**; б) із закінченням **-и**.

Наро́д, а́втор, пейза́ж, йо́г, різьба́р, апте́кар, стяг «зна́мя», ту́рок, архі́в, вимика́ч «выключатель», реп'я́х «репейник», дія́ч «делець», автомобі́ль, штри́х, астро́лог.

З перших букв прочитаєте другу частину вислову Лесі Українки: *«З усіх старших...»*.

5*. Прочитайте прислів'я вголос, іменники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **шалі́ти** — безумствувать; **жарту́й** — шутить; **ведмі́дь** — медведь; **кра́ще** — лучше; **сма́чніший** — вкуснее; **госпо́дар** — хозяин.

1. Си́ла без (ро́зум) **шаліє**, а ро́зум без сили **міліє**. 2. Нема́ (дим) без (вогонь). 3. З (вогонь) не **жарту́й**, воді не вір і з (вітер) не **дружі**. 4. Смола́ до (дуб) не **приста́не**. 5. Чужи́м (кінь) не **наїзди́ся**. 6. За двома́ (заєць) не **гоні́сь**, бо й **одно́го** не **впійма́єш**. 7. З **чужо́го** (віз) **серед** **доро́ги** **злазь**. 8. Не **грай**, **кішко**, з (ведмі́дь), бо тебе **зада́вить**. 9. Межи **чужі** **щипці** не **кладі** **своі́х** (па́лець). 10. Кра́ще **деся́ть** (прия́тель), ніж **оди́н** **воро́г**. 11. Свій **суха́р** **сма́чніший** від **чужі́х** (пирі́г). 12. **Будь** (госпо́дар) **сво́єму** **сло́ву**.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **пильно́** — внимательно; **гада́єте** — считаете; **сугло́б** — сустав.

Генера́л **пильно́** **вдивля́ється** **крізь** **біно́кль** у **не́бо**. Не **відрива́ючи** **біно́кля** від **очей**, він **ка́же**:

— **Буде** **дощ**.

— **Чому́** ви так **гада́єте**? — **запи́тує** **полко́вник**.

— **А то́му**, — **відо́відає** **генера́л**, — **що** в **ме́не** **ни́ють** **сугло́би**.

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **нака́з** — приказ; **нега́йно** — немедленно; **зни́щити** — уничтожить; **мі́сто** — город; **пошко́дува́ти** — пожелать; **немовля́** —

грудной ребенок; **зруйнувати** — разрушить; **пала́ц** — дворец; **нечу́ваний** — неслыханный; **до цього́ ча́су** — до сих пор; **кат** — палач; **шано́бливий** — почтительный; **зра́дник** — предатель, изменник; **до ре́чі** — кстати; **спро́ба** — попытка; **незале́жність** — независимость; **шукáти** — искать; **підтрі́мка** — поддержка; **намага́тися** — стараться; **розрахо́вувати** — рассчитывать; **завдя́кі** — благодаря; **ва́рто** — следует; **зазна́чити** — заметить.

Розлю́чений Петро I дав на́каз війська́м Меншикова, що стоя́ли в Украї́ні, нега́йно зні́щити сто́лицю гетьма́нської Украї́ни — Бату́рин. Росі́йські війська́ вде́рлися в мі́сто через та́ємні підзе́мні хо́ди і ві́різали всіх жи́телів сто́лиці, не пошко́дувавши на́віть немовля́т, зруйнува́ли і спали́ли по́вністю пала́ци, хра́ми, шко́ли. А ра́зом з тим, ма́буть, ви́палили своєю́ нечу́ваною жорсто́кістю й па́м'ять в украї́нців, бо й до цього́ ча́су в Бату́ринському історично́му музе́ї ви́сять портре́ти каті́в Украї́ни з шано́бливими на́писами про їхні́ ді́яння, є спеціа́льний стенд, де опові́дається про «зра́дника» Мазе́пу.

Так, Мазепа зра́див сво́го патро́на Петра́ I. Але він не зра́див украї́нського наро́ду. До ре́чі, гетьма́н не був оригіна́льним у спро́бі здобу́ти незале́жність від Ро́сії за допо́могою іншо́ї держа́ви. У ті ж часи́ й інші́ закаба́лені кра́їни шука́ли підтрі́мки в си́льних держа́в Євро́пи. Так, Лівоні́я намага́лася ви́йти з-під шве́дської «опі́ки» при підтрі́мці саксо́нського коро́ля А́вгуста та росі́йського царя́ Петра́; господа́р Молда́вії Кантемі́р розрахо́вував позбу́тися туре́цького уя́рмлення завдя́кі росі́йським війська́м; уго́рський праві́тель Ра́коці, пра́гнучи ви́вільнення з-під А́встрі́ї, поклада́ється на Фра́нцію...

Ва́рто зазна́чити, що ці́ дія́чі ша́нуються сво́їми наро́дами як націо́нальні геро́ї. (Р. Іванченко.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Петр I дал приказ войскам немедленно уничтожить столицу гетманской Украины — Батурын. Русские войска ворвались в город и с неслыханной жестокостью вырезали всех жителей, не пожалев даже грудных детей. Они полностью разрушили город — сожгли дворцы, храмы, школы, дома. А в наших музеях и до сих пор висят портреты палачей Украины с почтительными надписями. О Мазепе говорится как о «предателе». Но он не предал украинский народ. Мазепа стремился при поддержке шведского короля освободить свою Родину от «опеки» русских царей. Не только Украина, в те времена и другие закабаленные страны искали поддержки у сильных государств Европы, чтобы избавиться от чужих правителей. Гетман Иван Мазепа — национальный герой Украины.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **ду́мку гада́ти** — размышлять; **до́ля** — судьба.

Дивлю́сь я на небо та й ду́мку гада́ю:

Чому́ я не со́кіл, чому́ не літаю,
Чому́ мені́, Бо́же, ти криле́ць не дав?
Я б зе́млю поки́нув і в не́бо зліта́в.
Дале́ко за хма́ри, пода́лі від світу́,
Шука́ть собі́ до́лі, на го́ре приві́ту
І ла́ски у зі́рок, у со́нця просі́ть,
У сві́ті їх я́сним все го́ре вто́пить.

(М. Петренко.)

Розмова

Словник: **тро́хи** — немного; **пропонува́ти** — предлагать; **огля́нути** — осмотреть; **заперече́увати** — возражать; **звича́йно** — конечно; **части́на** — часть; **перехре́стя** — перекресток; **зупі́нка** — остановка; **засно́вано** — основан; **впе́рше** — впервые; **зга́дується** — упоминается; **сві́дчити** — свидетельствовать; **бра́ма** — ворота; **зберегти́ся** — сохраниться; **непога́но** — неплохо; **ціка́вий** — интересный; **буді́вля** — сооружение; **житлові́й** — жилой; **буді́нок** — дом; **споруді́ти** — соорудить; **ко́шти** — средства; **ві́користано** — использован; **місцеві́й** — местный; **майдáн** — площадь; **пра́пор** — флаг; **пове́рнуто** — возвращен; **ото́чувати** — окружать; **листі́вка** — открытка; **вра́ження** — впечатление; **ціка́ві місця́** — достопримечательности.

— У нас є ще тро́хи вільного ча́су. Я пропону́ю огля́нути мі́сто. Не заперече́уєш?

— Звича́йно, ні.

— Дава́й пої́демо в стару́ части́ну. За перехре́стям зупі́нка авто́буса.

— Коли́ засно́вано ва́ше мі́сто?

— У літо́писі воно́ впе́рше зга́дується 988 ро́ку. Але́, безперече́но, й рані́ше тут було́ поселе́ння. Про це сві́дчать .археологі́чні розко́пки.

— А це що за знак?

— Тут стоя́ла бра́ма, крі́зь яку́ в'ї́жджали́ до мі́ста. Від не́ї збере́гся лише́ фунда́мент.

— Чи́сто у вас.

— Як коли́. Але́ в основно́му чи́сто. Комуна́льна служба́ працює́ непога́но.

— Он ціка́ва буді́вля. Це ж не житлові́й буді́нок?

— Ні. Це Наро́дний дім. Його́ споруді́ла «Просві́та» на наро́дні ко́шти. У його́ архіте́ктурі ві́користано місцеві́ націона́льні еле́менти. А он ба́чиш майдáн перед па́рком і над ним си́ньо-жо́втий пра́пор на фла́гшто́ці? Його́ підняли́ ще в лі́пні 1990 ро́ку. Уночі́ хтось був повали́в фла́гшто́к і пра́пор зі́рва́в, але́ його́ зно́ву підняли́.

— А як назива́ється ця ву́лиця?

— Донеда́вна вона́ назива́лася Пролета́рською. Тепе́р їй пове́рнуто да́вню на́зву — Підва́льна. Ко́ло не́ї коли́сь прохо́див вал, який ото́чував мі́сто.

— Пам'ятник? Кому його поставлено?

— Тут не один, а два пам'ятники: праворуч — жертвам фашизму, ліворуч — жертвам комуністичного режиму. До речі, у кіоску можна купити листівки з фотографіями цих пам'ятників.

— У мене дуже гарне враження від вашого міста. У нього своє неповторне обличчя. І багато цікавих місць.

Заняття 15. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ВІДМІНКІВ

І. Кличний відмінок

Особливістю української мови є вживання у звертаннях (в обрацаннях) кличного відмінка. Він утворюється (образується) тільки від іменників жіночого й чоловічого родів в однині, переважно назв людей.

1. Іменники жіночого роду І відміни з основою на твердий нешиплячий у кличному відмінку мають закінчення **-о**, усі інші іменники жіночого роду мають звичайно закінчення **-е**. У пестливих (ласкательних) назвах на м'який виступає закінчення **-ю**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ма́мо, проба́chte ме́ні «мама, извини меня»

се́стро, напиші́ листá «сестра, напиши письмо»

зе́мле рíдна, далéко ти «земля родная, далеко ты»

ра́досте, всмі́хні́ся «радость моя, улыбнись»

любо́ве моя́, тужу́ за тобо́ю «любовь моя, тоскую по тебе»

бабу́сю, як ва́ше здо́ров'я? «бабушка, как твое здоровье?»

2. Іменники чоловічого роду в кличному відмінку мають закінчення **-у** (переважно з основою на **г, к, х** та шиплячий), **-ю** (з основою на **-ар** та м'який), **-е** (усі інші). При цьому **г, к, ц, х** перед **-е** чергуються із **ж, ч, ш**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Григо́рію Петро́вичу, почека́йте «Григорий Петрович, обождите»

дозво́льте, па́не полко́внику «разрешите, господин полковник»

добро́дію, скажі́ть «добрый человек, скажите»

бра́те, не обража́йся «брат, не обижайся»

хло́пче, посу́нься «мальчик, подвинься»

мій дру́же, обі́зві́ся «мой друг, откликнись»

ІІ. Відмінювання прізвищ

1. Українські чоловічі прізвища (мужские фамилии) на приголосний **і - о** відмінюються як іменники ІІ відміни.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

документи Василя Григоренка «документы Василя Грыгоренко»
разом з Ігорем Петренком «вместе с Игорем Петренко»
почув від Сергія Покотіла «услышал от Сергея Покотыло»
розповів Сашкові Мйдаку «рассказал Саше Мыдаку»

2. Жіночі прізвища на приголосний і **-о** не відмінюються.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зшит Надії Григоренко «тетрадь Надежды Грыгоренко»
пораджуся з Марією Петренко «посоветуюсь с Марией Петренко»
зверніся до Ганни Покотіло «обратись к Анне Покотыло»
передай Ользі Мйдак «передай Ольге Мыдак»

III. Відмінювання множинних іменників

Множинні іменники (существительные, которые не имеют единственного числа) відмінюються за такими зразками:

Відмінки	1-й тип	2-й тип	3-й тип	4-й тип
Н.	Карпати	сани	сходи	віла
Р.	Карпат	саней	сходів	віл
Д.	Карпатам	саням	сходам	вілам
Зн.	Карпати	сани	сходи	віла
Ор.	Карпатами	саньмі	сходами	вілами
М.	(у) Карпатах	санях	сходах	вілах
Кл.	Карпати	сани	сходи	віла

1. Множинні іменники першого типу відмінюються, як іменники жіночого роду I відміни (*рука, вѣжа, кўля, вія*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

наступіти на граблі «наступить на грабли»
як заєць з конопель «как заяц из конопли»
повернутися з канікул «вернуться с каникул»
цѣбер помій «ушат помоев»

2. Множинні іменники другого типу відмінюються, як іменники жіночого роду III відміни (*тінь, ніч*). Але в називному відмінку вони мають звичайно закінчення **-и** (*сіни, гуси, люди, діти, груди*), хоч не завжди (*двері, гроші*). В родовому відмінку ці іменники мають закінчення **-ей**, а в орудному — переважно закінчення **-ми** (*сіньми, гусьмі, курмі, людьмі, дїтьми, грудьмі, двермі, грїшми*), два з них — ще **-има** (*дверіма, грошіма*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

залишитися без грошей «остаться без денег»

пéред дверíма «перед дверью»
печé під грудьмí «сосет под ложечкой»
ку́рям на сміх «курам на смех»

3. Множинні іменники третього типу відмінюються, як іменники чоловічого роду (*ліс, вуж, день, край*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте,
з розкрíтими обíймами «с раскрытыми объятиями»
на ráдощах «на радостях»
без нáтяків і манівці́в «без намеков и обиняков»
удáтися до хітрощі́в «пуститься на хитрости»

4. Множинні іменники четвертого типу відмінюються, як іменники середнього роду (*ву́хо, сéлище, вмíння*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
відчинíти ворóта «открыть ворота»
налама́ти дров «наломать дров»
ко́ні до ясел іду́ть «кони к яслям идут»
у лёщатах крі́зи «в тисках кризиса»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Словосполучення перекладіть на українську мову й запишіть.

1. Мой друг, извини меня. 2. Сестра, не обижайся. 3. Брат, напиши письмо. 4. Мама, как твоё здоровье? 5. Скажите, Степан Иванович. 6. Разрешите, Ольга Михайловна.

2*. Прочитайте вголос прислів'я, іменники, що в дужках, поставте в кличному відмінку. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **про ме́не** — мне все равно; **небі́ж** — племянник; **го́жий** — пригожий, нужный; **жартува́ти** — шутить; **утіка́ти** — убегают; **су́нути** — валишь, тащиться.

1. Про ме́не, (Семе́н), а я зву́ся Іва́н. 2. Мовчі́, (язичок), діста́неш паляні́чку. 3. На́ тобі, (небі́ж), що мені не го́же. 4. Дай, (Бог), жартува́ти, аби́ не пла́кати. 5. Не жарту́й, (кішка), з псом. 6. Втіка́йте, (кум), бо біда́ су́не.

3*. Словосполучення перекладіть на українську мову й запишіть.

1. Тетрадь Игоря Петренко. 2. Документы Надежды Петренко. 3. Посоветуюсь с Сергеем Грыгоренко. 4. Вместе с Марией Грыгоренко. 5. Передай Саше Мыдаку.

4. Провідмініяйте письмово іменники *двéрі, грóші, хітроці́*,

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **скаржитися** — жаловаться; **штани** — брюки; **закорóткий** — слишком короткий; **либóнь** — вероятно; **ви́гляд** — вид; **повíнен** — должен; **навіювати** — внушать.

Новобра́нець ска́ржитьс́я старшині́:

— Ви тільки подиві́ться, па́не старшино́, якé мені́ відали обмундирування: штани́ до колі́н, сорóчка вісить мішкóм, рукаві́ закорóткі. На ме́не, либóнь, гля́нути стра́шно.

— Усе́ гара́зд, хло́пче,— заспоко́їв його́ старшина́. — По́вний поря́док. А́дже солда́т уже́ самі́м свої́м ви́глядом повíнен навіювати страх.

6. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **запро́шувати** — приглашать; **парові́ця** — пара волон; **чу́йний** — чуткий, бодрый; **блиску́чий** — блестящий; **покво́лом** — медленно; **ско́їтися** — случиться; **кріпа́к** — крепостной; **пан** — господин, помещик; **молоді́** — жених и невеста; **пе́рше всьо́го** — прежде всего; **дякувати** — благодарить; **та́то** — папа; **перева́жно** — преимущественно; **знуща́тися** — издеваться.

От і повінча́лись; хóдять по селу́ та на весі́лля запрошують. А тут прóти них саме́ їдуть лю́ди,— з ярмарку верта́ються. І Петро́ Шостозу́б, і Андрі́й Го́нта, і Миха́йло Ді́дич, і ще скі́льки люде́й. Петро з сівою парові́цею руша́є попе́реду. Се був ді́д ду́же старі́й, бі́лий, а протé чу́йний, висо́кий і прями́й, як яві́р; о́чі йому́ блиску́чі, як зóрі; іде́ собі покво́лом та й пита́є стрі́чного чолові́ка:

— А що се за весі́лля в нас ско́їлось?

— А се,— ка́же той,— покі́йного [козака] Хма́ри дочка́ повінча́лась із Іва́ном Золо́таренком.

— Із Золо́таренком? та який же то Золо́таренко?

— Кріпа́к, па́не Пе́тре, от, сухомлі́нського па́на підданий.

Засму́тівся старі́й Шостозу́б, ду́же засму́тівся і не сказа́в нічо́го, а дру́гі так і покри́кнули з жа́лю та з доса́ди.

Тут молоді́ порівня́лись, тре́ба бу́ло вже пе́рше всьо́го приві́тати, як Бог велі́в. Вони́ поклони́лись, на весі́лля про́сять.

Петро́ підня́в висо́ку ша́пку.

— Бо́же вам помага́й! — рече́. — Неха́й Госпо́дь щасті́ть до́лею, ща́стям і здоро́в'ям!

Молоді́ дякують.

— Прóсимо ж, добро́дію шанóвний, на весі́лля!

— Ні, молодá княгі́не, не піду́ до те́бе на весі́лля: не подóбна річ мені́, старо́му, по весі́ллях гуля́ти. Дякую́ за ла́ску!

А Го́нта Андрі́й, чолові́к добря́чий, тихи́й був, і ка́же молодóму:

— Ой, Іва́не, Іва́не Золо́таренку! що ж ти зроби́в, мій дру́же! (*Марко Вовчок.*)

Коментар до тексту. Слово *пан* в українській мові має два значення: поміщик і ввічлива форма звертання. Тепер воно вживається

частіше в другому значенні: *пані́ й панове* «дамы и господа», *пане добродію* «милостивый государь», *пане сотнику* «пан сотник», *пане-брате* «приятель».

7*. Перекладіть на українську мову.

Олеся была вольной казачкой-сиротой, а Иван Золотаренко — крепостным сухомлинского помещика. Олеся полюбила крепостного Ивана Золотаренко. А Иван любил вольную казачку Олесю. Ходят жених и невеста, Олеся с Иваном Золотаренко, и приглашают людей на свадьбу.

— Просили папа, просили мама и мы просим вас, уважаемый государь, к нам на свадьбу.

— Пусть Бог даст вам хорошую долю, счастье и здоровье.

Жених и невеста благодарили. А люди опечаливались:

«Ой, Иван Золотаренко, что же ты наделал, мой друг. Ведь казачка Олеся теперь тоже станет крепостной сухомлинского помещика».

Помещики на Украине были преимущественно из России и Польши. Они грабили крестьян, издевались над ними хуже басурманов.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **ба́тько** — отец; **безта́ланний** — несчастный; **ша́бля** — сабля; **лю́лька** — трубка (для курения).

Там, де Ятрань кру́то в'ється,

З-під ка́міня б'є вода́,

Там дівчи́на во́ду бра́ла,

Чорнобри́ва, молодá.

Ти, дівчи́но, ти щасли́ва:

В те́бе ба́тько, ма́ти є,

Рід вели́кий, ха́та бі́ла,

Все, що в ха́ті,— то твоє́.

А я бі́дний, безта́ланний,

Степ ширóкий — то мій сват,

Ша́бля, лю́лька— вся роди́на,

Сівий ко́ник — то ж мій брат.

(А. Шашкевич.)

Розмова

Словник: **мину́лий** — прошлый; **неді́ля** — воскресенье; **ро́дичі** — родственники; **наго́да** — удобный случай; **одру́жуватися** — жениться, выходит замуж; **дружі́на** — жена; **урочи́стий** — торжественный; **шлю́б** — брак; **бо́ярин** — шафер; **дру́жка** — подруга невесты (на свадьбе); **одру́ження** — брак; **ча́сом** — иногда; **бенке́т** — пир; **порядкува́ти** — распоряжаться; **весі́льний ста́роста** — сват; **сва́шка** — сваха; **бажа́ти** — желать; **ча́рка** — рюмка; **ді́йство** — представление; **подóбатися** — нравиться; **та́ємни́ця** — секрет; **світі́лки** — девушки на свадьбе, гости жениха.

- Нарешті і я минулої неділі побачив своїх родичів, а родичі мене.
- Яка така нагода трапилася?
- Весілля. Мій двоюрідний брат одружувався, узяв за дружину студентку.
- Розписалися тільки чи й вінчалися?
- І те і те. Спочатку в загсі відбулася урочиста реєстрація шлюбу, старший боярин і старша дружка як свідки поставили свої підписи в книзі записів, батькі, родичі, друзі привітали молодого й молоду з одруженням. І весільний поїзд відразу рушив до церкви.
- А хто тримав корону, тобто шлюбний вінець, над молодими під час вінчання?
- Старший боярин і старша дружка. Вони потім і за столом сиділи поруч з молодими, і їм теж часом кричали «гійро». А на бенкеті порадкував весільний староста, перев'язаний вишитим рушником, та свашки. Свашки, старші жінки, співали різних весільних пісень молодому князеві та молодій княгині, бажали їм усього, що тільки на пам'ять спадє.
- Гільце було?
- Стояло на столі, прикрашене стрічками, колосками, калиною, квітами.
- І подарунки дарували молодим?
- Аякже. Весільний староста ділив коровай, молоді роздавали гостям, а гості пили перепій за здоров'я молодих — хто тільки пригублював чарку, а хто вихиляв її до дна — і клали перед ними подарунки. Я тобі й десятої частини не розповів того, що було на весіллі. А скільки пісень усяких. було переспівано. Весілля — це ціле святкове дійство.
- І танці були?
- Що б то за весілля було без танців? Грали троїста музика: скрипка, цимбали й бубон. І, знаєш, така музика мені більше подобається, ніж отє ревіння труб: не те що партнерки, самого себе не чуєш.
- А з ким же ти танцював, якщо це не таємниця?
- Зі старшою дружкою.
- Он як! А старший боярин?
- Я ж був старшим боярином.
- А були гарні світилки й інші дружки?
- Правду кажучи, не звернув уваги.

Заняття 16. ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники за значенням діляться на якісні (качественные), відносні (относительные) і присвійні (притяжательные).

I. Творення відносних прикметників

1. В обох мовах для творення відносних прикметників є суфікси **-ов-** (**-ев-**) та **-н-**, але в українській мові частіше використовується перший, у російській — другий.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

службове відрядження «служебная командировка»
подарунковий набір «подарочный набор»
додаткова вартість «прибавочная стоимость»
замкова щілина «замочная скважина»
лісовий струмок «лесной ручей»
степове повітря «степной воздух»
вишневий сік «вишневый сок»

2. У запозичених (заимствованных) прикметниках російським суфіксам **-ическ-**, **-ионн-**, **-иальн-** відповідають українські суфікси **-ичн-** (**-ічн-**) та **-ійн-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

географічне середовище «географическая среда»
логічні міркування «логические рассуждения»
категорична відмова «категорический отказ»
телевізійна передача «телевизионная передача»
комісійний магазин «комиссионный магазин»
офіційне повідомлення «официальное сообщение»

3. Там, де в російській мові є суфікси **-ающ-**, **-ательн-**, **-ительн-**, **-ировочн-**, в українській мові виступає, як правило, суфікс **-альн-** (**-увальн-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вирішальна хвилина «решающая минута»
завершальний етап «завершающий этап»
літальний пристрій «летательное устройство»
пояснювальна записка «пояснительная записка»
формувальний цех «формировочный цех»
регулювальний гвинт «регулировочный винт»

4. Для російських прикметників характерний суфікс **-еск-**. В українській мові такий суфікс не вживається.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ворожі підступи «вражеские происки»
дружні стосунки «дружеские отношения»
творчий підхід «творческий подход»
стареча в'ялість «старческая дряблость»
юнацький вік «юношеский возраст»

II. Творення присвійних прикметників

1. Від іменників із закінченням **-а, -я** (I відміна) та іменника *ма́ти* присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ин-**. Причому кінцеві **г, к, х, ґ** («хуга гука») перед цим суфіксом чергуються із **ж, ч, ш, дж** («ще їжджу»).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ма́мин день наро́дження «день рождения мамы»

То́нині імені́ни «именины Тони»

На́дина то́рба «сумка Нади»

О́льжина ху́стка «платок Ольги»

Ната́лчин светр «свитер Наталки»

ма́чушина дочка́ «дочь мачехи»

2. Суфікс **-їн-** пишеться лише в присвійних прикметниках, утворених від іменників типу *Ма́рія, Софі́я, Наді́я, Дар'я* (у яких кінцева буква **я** позначає два звуки [йа]).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Ма́ріїне пла́ття «платье Марии»

Софі́йна коса́ «коса Софии»

Да́р'їн ко́шик «корзина Дарьи»

3. Від іменників чоловічого роду на приголосний та **-о** (II відміна) присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса **-ів**, який:

а) після твердих нешиплячих чергується з **-ов-**: *кома́нді́р* — *кома́нді́рів, кома́нді́рова*;

б) після інших приголосних (м'яких, шиплячих та **р**, якому в російській мові відповідає **-рь**) чергується з **-ев-**: *кова́ль* «кузнец» — *ковалі́в, ковалéва; ткач* — *ткачі́в, ткачéва; ца́р* — *ца́рі́в, ца́рэва*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Петрі́в кашке́т «фуражка Петра»

Степа́нова соро́чка «рубашка Степана»

Петру́севі ковза́ні «коньки Петруся»

сто́рожева рушні́ця «ружье сторожа»

апте́кареві пора́ди «советы аптекаря»

4. У присвійних прикметниках, утворених від іменників на **-й**, пишеться суфікс **-їв, -єв-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

Сергі́їв гребіне́ць «расческа Сергея»

Андрі́єва шине́ль «шинель Андрея»

III. Суфікси якісних прикметників

За допомогою суфіксів, які додаються до якісних прикметників, можна передавати різну міру якості (якості).

1. Суфікси **-езн-, -уч-, -ущ-, -енн-** вживаються для вираження збільшеної міри якості і мають значення «дуже».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

старезний ліс «очень старый лес»

багатюща країна «очень богатая страна»

злюча зима «свирепая зима»

страшенний холод «очень сильный холод»

2. Суфікси **-уваст-, -ув-** виражають неповноту якості і мають значення «трохи» (немного).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сивувате волосся «седоватые волосы»

синюваті очі «синеватые глаза»

холоднуватий ранок «холодноватое утро»

білявий хлопеч «белокурый парень»

жовтаве обличчя «желтоватое лицо»

3. Суфікси **-еньк-, -ісіньк-, -есеньк-, -юсіньк-** надають прикметникам пестливого (ласкательного) відтінку і часто мають значення «дуже» (очень).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ріднєсенька мамо «родненькая мама»

дорогенький брате «дорогой брат»

тонюсінький дріт «очень тонкая проволока»

дрібнісінький пил «очень мелкая пыль»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть у них прикметники й поясніть, як вони утворені.

Словник: **мина́ти** — проходить; **вночі́** — ночью; **закоро́ткий** — слишко́м короткий; **задо́вгий** — слишко́м до́гий.

1. Ма́терина любóв ніко́ли не змі́нюється. 2. У ко́го ма́ти рідне́нька, у то́го сорóчка біле́нька й голі́вка чисте́нька. 3. Дурно́му си́нові й ба́тькове бага́тство не в по́міч. 4. Зимóве со́нце як ма́чущине се́рце: сві́тить, та не гріє. 5. Літа́ наші мина́ють, як дощóва хма́ра. 6. Сей сві́т як ма́ків цві́т: вдень цвіте́, а вночі́ опадé. 7. Життя́ закорóтке для ща́стя, а задо́вге для терпі́ння.

2*. Від поданих слів утворіть за зразками (по образцам), наведеними початку кожної групи, відносні прикметники із значенням, названим російською мовою.

1. Прибу́ток — прибутко́вий «прибыльный»; подару́нок — «подарочный»; огіро́к — «огуречный»; профспі́лка — «профсоюзный»; словни́к — «словарный». 2. Алего́рія — алегорі́чний «аллегорический»; сати́ра — «сатирический»; бюрокра́т — «бюрократический»; крі́тика — «критический»; елэ́ктрика — «электрический». 3. Диску́сія — дискусі́йний «дискуссионный»; конститúція — «конституционный»; інформáція — «информационный»; редакція́ — «редакционный»; емоції́ — «эмоциональный». 4. Лакува́ти — лакува́льний «лакировочный»; тренува́ти — «тренировочный»; вербува́ти — «вербовочный»; пізнава́ти — «познавательный»; жува́ти — «жевательный».

3. Від поданих імен утворіть присвійні прикметники у формі жіночого роду (чия? — *материна, батькова*) і запишіть у три колонки: 1) із суфіксом **-ин-**; 2) з суфіксом **-ов-**; 3) з суфіксом **-ев-**.

Василь, Паша, Назар, Устим, Раїса, Олесь, Лукаш, Алла, Лаврін, Артём, Івась, Галя.

З перших букв присвійних прикметників прочитаєте закінчення вислову французького філософа XVIII ст. Вольтера: «Україна завжди...» (**прагнути** — желать, жаждать).

4*. Перекладіть на українську мову.

Лесной воздух, подарочный магазин, комиссия, стоимость, летательный аппарат, регулировочное устройство, официальные отношения, категорические рассуждения, творческие минуты, именины Ольги, день рожден Наталки.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **хлопець** — парень; **байдики біти** — баклуши бити; **штани́** — брюки.

— Хлопче, ти чому́ нідé не працюєш, тільки байдики б'єш?

— Бо я ще малій.

— А чому́ на тоб́і штани́ такі коротенькі?

— Бо то ж не мо́ї, а ба́тькові.

6. Прочитайте афоризми вголос. Перепишіть і запам'ятайте їх.

Словник: **мета́** — цель; **залиша́тися** — оставаться; **посередній** — посредственный; **таланові́тий** — талантливый; **жалюгі́дний** — достойный сожаления; **припи́нення** — прекращение; **за́вжди** — всегда; **кво́лість** — хилость; **уявля́ти** — воображать.

1. Коли егоїстичне щастя є єдиною метою життя, життя дуже скоро залишається без мети. (*Р. Роллан.*) 2. Посередня людина клопочеться тим, як її убити час, людина талановита прагне його використати. (*А. Шопенгауер.*) 3. Жалюгідний по-справжньому той, хто шукає собі дешевого життя.

(Д.Джордан.) 4. Припінення діяльності завжди веде за собою кво́лість, а за кво́лістю приходить старе́ча не́міч. (Апулей.). 5. Ма́ло вели́ким себе́ уявля́ти, тре́ба вели́ким бу́ти. (В. Симоненко.)

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **чупрі́на** — шевелюра, чуб; **сум** — тоска; **охопи́ти** — охопити; **мину́тися** — миновати, окончитися; **не́нька** — мати; **неося́жно** — необсяжно; **мальовни́че** — живописно; **гай** — роща; **причепури́тися** — принарядитися; **лан** — нива; **опереза́тися** — опоясатися; **блакі́тний** — голубой; **красу́ня** — красавиця; **достáтки** — благосостояние, зажиточность; **за́здрити** — завидувати; **геть** — вон; **жене́** — гонит; **роди́на** — семья; **зазна́ти** — испытати; **не злі́чити** — не сосчитать; **пройді́світ** — проходимець; **шматува́ти** — разривати; **ха́тний** — домашний; **чва́ри** — усобиця, раздор; **плюндрова́ти** — разорять; **спі́лка** — союз; **докона́ти** — измучити; **крівний** — родной; **загі́н** — гибель, смерть; **скарб** — сокровище; **майдáнчик** — площадка; **кра́пка** — точка; **всти́гнути** — успеть; **будова́** — строение; **бліскавка** — молния; **хви́ля** — минута, волна; **розлягті́ся** — раздаться; **грю́кіт** — грохот; **та́бір** — лагерь; **спусто́шення** — опустошение, разорение.

Сотник відкинув свою чупріну назад і замислився: якийсь сум охопив його ду́шу, вікликавши тим ча́сом в голові елегі́йні ду́ми:

«І коли́ мине́ться ця брате́рська різня́, грабі́ж та розбі́й в Украї́ні?! От хоч би одні́м о́ком зазирну́ти в золоту́ кни́гу й прочита́ти там до́лю рідного кра́ю, нашо́ї любо́ї не́ньки Украї́ни. Гей ти, рідна, доро́га краї́но! Ши́роко ти, неося́жно розки́нулася, мальовни́че обгорну́лася гая́ми, причепури́лася рясни́ми лана́ми, опереза́лася річка́ми блакі́тними, прикрасі́лася се́лами біле́нькими... Всім наді́лів тебе́ Бог, красу́не на́ша, ті́льки от чо́мусь щастя́ до́лі не дає по́ки, чи за грі́хи тво́ї, чи за достáтки! Жі́ти б нам у то́бі при́язно, багати́ти та раді́ти, так ні ж — ко́жне за́здрить на тво́ї ро́зкоші і з мече́м та вогне́м геть же́не тво́ї ді́ти, відніма́ючи в них усе́: і добро́, і роді́ну, і життя́, і наві́ть любóв до те́бе, до нашо́ї не́ньки! Скільки ти то́го го́ря зазна́ла — не злі́чити, не змі́ряти! Пали́ли, грабува́ли тебе́ усякі ва́рвари, топта́ли різні пройди́світи, шматува́ли свої́ ха́тні, «уді́льні» чва́ри, плюндрова́ла тебе́ татарва́, що насу́нула зі схóду, а тепе́р облива́ють кро́в'ю степі́ й лані́ тво́ї свої́ ж браті́ в спі́лці з неві́рою... А все́ ж таки не докона́ють діте́й тво́їх крівних — сто́ять вони́ непохі́тно і сто́ятимуть до загі́ну за свою́ зму́чену не́ньку — і, до́ки сві́т со́нця, ні за які́ скарби́, ніза́що в сві́ті не продаду́ть своєї́ любóви до те́бе, на́ша люба́ вітчизно!...»

На схóді вже почина́в ясні́ти край не́ба, коли́ сотник, обійшо́вши при́город, запри́мив на найблі́жчому майдáнчику, са́жнів за три́ста, не бі́льше, якийсь вал, на сере́дині котро́го відно́ було́ ясні́ші кра́пки; не встиг сотник гарне́нько розгля́дити ці будóви, як ці кра́пки ра́зом сяйну́ли бли́скавками і за хви́лю розля́глись страше́нним грю́котом, що прині́с у та́бір спусто́шення. (М. Стари́цький.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Это было осенью 1654 года. Украинские казаки защищали город Бушу на Днестре от польских войск. Обороной города командовал сотник Завистный. Перед решающим боем сотник задумался.

Он думал о том, когда кончится разорение Украины. Жгли, грабили, разоряли ее разные варвары и проходимцы. А теперь ее степи и нивы обливают кровью свои же братья в союзе с неверными. Каждое завидует, что она окуталась зелеными рощами, опоясалась голубыми реками, живописно принарядилась белыми селами, и с мечем и огнем гонит вон ее детей, отнимает у них и имущество, и семью, и жизнь, и даже любовь к своей отчизне, топчет ее обильные нивы. Бог наделил Украину всем, только почему-то счастья не дал — то ли за грехи, то ли за зажиточность. Но дети ее родные ни за какие сокровища не отрекутся от нее. Они стоят непоколебимо и будут стоять до смерти за свою измученную мать.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **світ** — мир; **мереживо** — кружево, узор; **мрево** — мираж; **світанковий** — рассветный; **гучний** — громкий; **збур'юнений** — взволнованный; **жорсткий** — жестокий; **неспокій** — беспокойство; **жадібний** — жаждущий; **шкодувати** — жалеть; **скарб** — сокровище; **краплина** — капля; **закохано** — влюбленно.

Світ якій — мереживо казкове
Світ який — ні краю ні кінця!
Зорі й трави, мрево світанкове,
Магія коханого лиця.

Світе мій гучний, мільйоніючий,
Пристрасний, збур'юнений, німий,
Ніжний, і ласкавий, і жорсткий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!..

Не шкодуй добра мені, людині,
Щастя не жалій моїм літам —
Все одне ті скарби по краплині
Я тобі закохано віддам.

(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **гадати** — думать, предполагать; **навіщо** — зачем; **жартувати** — шутить; **становити** — составлять; **усвідомлювати** — осознавать; **спільнота** — общность; **належність** — принадлежность; **спонукати** — побуждать; **загал** — масса, общество; **добробут** —

благосостояние; **жебрак** — нищий; **зłodий** — вор; **зaмoжний** — зажиточный; **зaрaз** — сейчас; **кoрдoн** — граница; **бaйдyжe** — безразлично; **спільний** — общий; **вaбити** — привлекать; **пpaбaтькiвщина** — прародина; **мoгyтнiсть** — могущество; **пepeвaжнo** — преимущественно.

— Часом гадаю собі: навіщо люди поділені на нації? Чи не краще було б, якби всі були собі просто земляни?

— І жили в одному величезному будінку на мільярд квартир?

— Це ти жартуєш.

— Звичайно, жартую. Бо ж люди природно поділені на сім'ї, сім'ї живуть в окремих квартирах чи будінках, а будінки гуртуються в села, містечка або міста, які в свою чергу об'єднані в райони, області. Разом вони становлять державу. Інакше було б безладдя, хаос.

— Це зрозуміло. Але яка тут роль нації?

— Нація об'єднує людей у державі. Люди, які відчувають чи усвідомлюють свою належність до певної спільноти, тобто нації, думають уже не тільки про себе, а й певною мірою про весь народ, до якого належать. Я вже не кажу про те, що в них спільні національні традиції, історія, ліха, які теж пов'язують людину з людиною. Доки люди цього не розуміють, не буде й справжньої держави, яка дбатиме рівно про інтереси всіх — теперішніх і майбутніх поколінь.

— А що ж спонукає людей думати про загаль?

— Інстинкт виживання. Серед своїх легше вижити: свій, кажуть, якщо не заплаче, то хоч скривиться. Це по-перше. А по-друге, мій добробут великою мірою залежить від добробуту отого загалу. Серед жебраків, злодіїв заможним не станеш.

— Ти сказав: свій. Справді, хто зараз за кордоном думає про Україну: американці, англійці, французи? Їм байдуже до нас. А от українська діаспора намагається, як може, нам допомогти. Що не кажи, свої. В Україні жили їхні предки, ще живуть їхні родичі, кривні.

— Але люди консолідуються в націю не тільки по спільній крові, а й по спільній території теж. Ті ж українці в Америці вже почувають себе американцями, хоч їх і вабить ще їхня прабабківщина. Та все-таки більше вони думають про Америку, її добробут, могутність, бо ж там жити їхнім дітям, онукам і правнукам. Звичайно, хтось, може, й повернеться в Україну, але таких уже буде мало, та й то переважно ті, хто народився тут.

— Отже, як я зрозумів, поділ людей на нації — це необхідність. Без цього не обійтись.

Заняття 17. ТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

В українській мові, як і в російській, є два ступені порівняння (две степени сравнения): вищий (сравнительная степень) і найвищий (превосходная степень). Але творяться вони по-різному.

І. Вищий ступінь порівняння

Вищий ступінь порівняння прикметників твориться за допомогою суфіксів **-ш-**, **-іш-**, рідко — іншим способом.

1. Якщо вищий ступінь твориться за допомогою суфікса **-іш-** (а це буває найчастіше), то основа не змінюється.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

слабкий — **слабкіший** **го́лос** «более слабый голос»

сипкий — **сипкіша** **речовина́** «более сыпучее вещество»

тугий — **тугіший** **ву́зол** «более тугой узел»

товстий — **товстіший** **ві́д мене́** «толще меня»

білий — **біліший** **за сні́г** «белее снега»

2. Якщо вищий ступінь твориться за допомогою суфікса **-ш-**, то суфікси **-к-** і **-ок-** випадають.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

короткий — **коротший** **ві́дтінок** «более короткий отрезок»

легкий — **лє́гший** **на ва́гу** «легче по весу»

рідкий — **рі́дший** **за частото́ю** «реже по частоте»

глибо́кий — **гли́бший** **рі́в** «более глубокий ров»

широ́кий — **ши́рший** **по́гляд** «более широкий взгляд»

3. По-іншому (іначе) вищий ступінь твориться тільки від таких прикметників:

а) із **жч**: *блі́жчий* «ближе», *ні́жчий* «ниже», *тя́жчий*, *ва́жчий* «тяжелее», *ву́жчий* «уже», *ду́жчий* «сильнее», *до́ро́жчий* «дороже»;

б) із **шч**: *ви́щий* «выше», *кра́щий* «лучше», *то́вищий* (і *товсті́ший*) «толще»;

в) від інших основ: *пога́ний* «плохой» — *гі́рший* «хуже», *мали́й* — *ме́нший* «меньше», *вели́кий* «большой» — *бі́льший*, *га́рний* «красивый» — *кра́щий* «краше», *до́брый* — *кра́щий*, *лі́пший* «лучше», *до́вгий* — *до́вищий* «длиннее».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

близький — **блі́жчий** **до ме́не** «ближе ко мне»

важкий — **ва́жчий** **ванта́ж** «более тяжелый груз»

товстий — **то́вщий** **сто́вбур** «более толстый ствол (дерева)»

мали́й — **ме́нший** **за ро́змі́ром** «меньше по размеру»

пога́ний — **гі́рший** **ві́д ньо́го** «хуже его»

4. Прикметники у вищому ступені змінюються за родами, числами й відмінками, як звичайні прикметники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ви́ща осві́та «высшее образование»

з ви́щою осві́тою «с высшим образованием»

блі́жчими дня́ми «в ближайшие дни»

на ни́жчому рівні́ «на более низком уровне»

корóтшим шля́хом «более коротким путем»

5. При вищому ступені вживаються прийменники *від, за, сполучники ніж, як*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

1. Хрін від редьки не солódший. — «Хрен редьки не слаще». 2. Брónза міцні́ша за мідь. — «Бронза крепче меди». 3. Життя́ до́роще, ніж зо́лото. — «Жизнь дороже золота».

II. Найвищий ступінь порівняння

1. Найви́щий ступі́нь порівня́ння прикметни́ків творитьс́я від ви́щого ступе́ня за до́могою префі́кса **най-** (рідко: **щонай-, якнай-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

найто́нший дрі́т «самая тонкая проволока»

найви́ща верші́на «самая высокая вершина»

найсуво́ріша заборóна «строжайший запрет»

найблі́жчі дру́зі «самые близкие друзья»

якнайщи́ріші побажа́ння «самые искренние пожелания»!

2. Для творення найвищого ступеня в українській мові не вживаються ні префікс *по-*, ні слово *самий*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

хто найсмі́ливі́ший «кто посмелее»

ті, що найро́зумні́ші «те, кто поумнее»

найшви́дший се́ред нас «самый быстрый среди нас»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос афоризми, знайдіть у них прикметники у вищому й найвищому ступенях. Афоризми перепишіть і запам'ятайте.

Словник: **небезпе́чний** — опасный; **збро́я** — оружие.

1. Я́зик — найнебезпе́чніша збро́я: ра́на від мечá ле́гше зажи́ває, ніж від слова. (П. Кальдерон.). 2. Нема́ гіршого неща́стя над те, ко́ли лю́дина почи́нає бо́ятися і́стини, щоби́ і́стина не ви́крила її́. (Б. Паскаль.). 3. Життя́ —

найкращий ідеолог, життя — найкраща школа шкіл. (П. Тичина.) 4. Найважча професія — бути людиною. (Х. Марті.)

2*. Від поданих прикметників утворіть вищий ступінь порівняна.

Солодкий, короткий, швидкий, глибокий, широкий, високий, близький, низький, розумний, ясний, поганий, великий.

3*. Перекладіть на українську мову словосполучення, прикметники поставте в чоловічому роді (який?).

Словник: **чавун** — чугу́н; **го́лка** — игла; **небезпéчний** — опасный.

Быстрее стрелы, тяжелее чугуна, крепче стали, дороже золота, тоньше иглы, белее молока, самый близкий друг, самый опасный враг, самый тяжелый день.

4*. Перепишіть прислів'я, дужки розкрийте, російські слова, що в дужках, замініть українськими.

Словник: **шукáти** — искать; **сма́чний** — вкусный; **колиса́ти** — баюкать; **гордові́тий** — высокомерный; **дурні́й** — глупый.

1. Правда (яснее солнца), та її зі свічкою шукають. 2. Не́ма́ (хуже) вóрога, як дурні́й ро́зум. 3. Свій суха́р (вкуснее чужих пирогов). 4. (Самая дорогая) пі́сня, з яко́ю мати ко́лиса́ла. 5. Лю́дська думка́ (самая быстрая и самая смелая). 6. Усьо́му поча́ток (самый тяжелый). 7. Чим хто (более высокомерный), тим (глупее).

5*. Перекладіть на українську мову.

Словник: **срі́бло** — серебро; **ста́ють** — становятся; **наста́ла** — наступила; **вугі́лля** — уголь; **відповіда́льний** — ответственный; **той** — тот.

1. Золото дорожче срібра. 2. Сталь крепче бронзы. 3. Дни становятся короче. 4. Наступила ночь, чернее угля. 5. Быть человеком — самая ответственная профессия. 6. Кто посмелее, тот идет самым коротким путем. 7. Самое тяжелое — начало.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **леда́чий** — ленивый; **коцюба́** — кочерга; **невдо́взі** — вскоре; **ми́ршавий** — невзрачный; **обма́цати** — ощупать.

Жив в одні́му селі́ дуже леда́чий чолові́к. І мав си́на, ще ледачі́шого за себе́. От одного́ ра́зу лежа́ть вони на печа́, а ба́тько й ка́же:

— Си́ну, піді́ глянь, чи дощ надво́рі не йде. А син пере́хили́вся з пе́чі, діста́в коцюбу́ і ткну́в не́ю у дво́рі. Та як закричи́ть:

— На́, Ря́бко, на́!

Невдо́взі в ха́ту вбі́г ми́ршавий соба́чка. Син обма́цав його́ та й ка́же:

— Ні, та́ту, дощу́ не́ма́, бо Ря́бко́ сухи́й...

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **зачаро́вувати** — изумлять; **поді́я** — событие, происшествие; **на ди́во** — удивительно; **осві́чений** — образованный;

захоплюватися — увлекаться; **найнікчемніший** — самый ничтожный; **користь** — польза; **принаймні** — по крайней мере; **навіть** — даже.

Історія України зачаровує кожного своїми подіями й напівказковими героями, народ на диво самобутній, земля прекрасна. І все це досі ніким не представлено перед очі освіченого світу, тоді як Україна давно мала своїх і композиторів, і живописців, і поетів. Чим вони захоплювалися, забувши своє рідне, не знаю; мені здається, хай би моя батьківщина була найубогіша, найнікчемніша на землі, то й тоді б вона мені здавалася кращою за Швейцарію й усю Італію. Ті, хто бачив хоч раз нашу країну, кажуть, що хотіли б жити й померти на її чудових полях. Що ж казати нам, її дітям,— нам потрібно любити її й гордитися своєю найпрекраснішою матір'ю. Я, як член її великої сім'ї, служу їй якщо не на відчутну користь, то принаймні на славу імені України. (Т. Шевченко.)

8*. Перекладіть на українську мову. Переклад запишіть.

Те, кто видел хоть раз нашу Украину, говорят, что хотели бы жить и умереть на ее чудесных просторах. Ее история изумляет каждого своими событиями и полусказочными героями. Украинский народ удивительно самобытный, страна прекрасна. Но будь моя родина даже самая бедная, самая ничтожная на земле, то и тогда бы она мне казалась лучше Швейцарии и всей Италии. Она наша мать, мы ее дети. Мы должны любить ее и гордиться своей самой прекрасной матерью и служить во славу ее имени.

9. Вивчіть напам'ять вірш про Т. Шевченка.

Словник: **безберегий** — безбрежный; **ліскітка** — блестка; **віверт** — изворот; **лихоманка** — лихорадка; **плекати** — лелеять.

До́ле моя — ма́мо Україно,
Безбе́регих крил туги́й політ,
Найніжні́ша ліскі́тко, пір'їно
В найгрі́зніших вівертах орбі́т.

Найрі́дні́ша ма́тінко, слов'я́нко,—
Він — твій сто́гін, він — твій сонцепа́д.
Дум його́ багря́ну лихома́нку
Ти плека́єш в непога́сний сад...

Ти прийшла́ до нього́ не са́мітня —
Вісонце́на, збра́тана, жива́,—
І гроза́ шевче́нківська всесві́тня
Твої ві́чні гру́ди осява́.

(І. Драч.)

Розмова

Словник: **відпу́стка** — отпуск; **відпочива́ти** — отдыхать; **хві́ля** — волна; **хлю́пати** — плескать; **скéля** — скала; **на́дто** — слишком; **наоді́нці** — наедине; **струмо́к** — ручей; **ха́щі** — заросли; **суні́ці** — земляника; **джерéльний** — родниковый; **ма́ти ра́цію** — быть правым; **мальовни́чий** — живописный; **отру́єний** — отравленный; **ялі́ця** — пихта; **ожі́на** — ежевика; **ру́жа** — мальва; **троя́нда** — роза; **гарбу́з** — тыква; **полуні́ці** — клубні́ка; **куто́к** — уголок.

— Ско́ро в ме́не почина́ється відпу́стка, а я ще й до́сі не ві́ршив, куди мені́ подáтися відпочивáти.

— Ї́дь на півде́нний бе́рег Криму: со́нце, мо́ре, кипарі́си, олеа́ндри. Ти цілі́сінський день лежи́ш на пля́жі й тільки переверта́єшся з бо́ку на бі́к, щоб не попéктися. Шурхотя́ть хві́лі по піску́, хлюпа́є прибі́й, розбива́ючись об скéлі.

— Ні, там на́дто лю́дно. Пі́сля галасли́вого мі́ста хо́четься побу́ти наоді́нці з приро́дою.

— То ї́дь на Полі́сся: довко́ла те́мною сті́ною лі́с, глу́хо шумля́ть со́сни, дзюрко́че струмо́к. Ти продира́єшся крі́зь ха́щі, збирає́ш суні́ці, рвеш ма́лини, вдиха́єш за́пах живи́ці, п'є́ш чи́сту джерéльну во́ду...

— На жаль, вона́ із стрóнці́ем, як і все, куди́ сягну́в Чорно́биль.

— Ти ма́єш ра́цію. А це ж мальовни́чий край, тільки отру́єний радіа́цією. За́раз, ма́буть, кращо́го мі́сця для відпочі́нку, як Карпа́ти, в Украї́ні нема́є. Бу́кові та ялице́ві лі́си, ліщи́нові горі́хи, ожі́ни, мінера́льні джерéла, і ведме́ді, ка́жуть, там трапля́ються.

— Карпа́ти вздовж і впо́перек перері́ті газопровóдами, попере́плéтені високовóльтними лі́ніями. Ні, зна́єш що, по́їду я в се́ло, де народи́вся і де живе́ ма́ма з мо́єю сестро́ю. Бі́ла ха́та, садо́к ко́ло не́ї, а в садо́чку не тільки ви́шні, а й я́блуні та гру́ші. Чорнобрі́вці, ру́жі й троя́нди під ха́тою. На горóді бу́є зе́лень: гарбу́зі, квасо́ля, огі́ркі, помідóри, полуні́ці. Що тільки там не росте́! І це, ма́буть, найкращи́й для ме́не кутóк в Украї́ні.

Заняття 18. ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Усі прикметники змінюються за двома зразками, між якими є невеликі відмінності.

За першим зразком відмінюються всі прикметники основою на твердий приголосний.

За другим зразком відмінюються всі прикметники з основою на м'який [н'].

1. В українській мові на відміну (в отличие) від російської після [н'] та шиплячих виступає таке саме закінчення, як і після твердих приголосних: - **ого**, -**ому**, -**ої**, -**ою**. Різняться ці групи прикметників лише вживанням **и** та **і** в закінченнях.

Відмінки	Однина				Множина	
	чоловічий рід		жіночий рід			
Н.	білий	синій	біла	синя	білі	сині
Р.	білого	синього	білої	синьої	білих	синіх
Д.	білому	синьому	білій	синій	білим	синім
Зн.	як у Н. чи Р.		білу	синю	як у Н. чи Р.	
Ор.	білим	синім	білою	синьою	білими	синіми
М. (на)	білому	синьому	білій	синій	білих	синіх
	білім	синім				

У середньому роді прикметники мають такі самі форми, як і в чоловічому роді, крім називного й знахідного відмінків, де вони мають форми: *біле, синє*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з не́да́внього ча́су «с недавнего времени»

до пі́зньої годі́ни «до поздней поры»

на вчора́шньому засі́данні «на вчерашнем заседании»

у врані́шньому тумáні «в утреннем тумане»

га́р'ячого ча́ю «горячего чая»

при блі́жчому ознайо́мленні «при ближайшем ознакомлении»

2. В українській мові треба розрізняти родовий, давальний, орудний і місцевий відмінки прикметників жіночого роду (у російській мові вони не розрізняються).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

до бі́лої га́р'ячки «до белой горячки»

бі́лій воро́ні «белой вороне»

ші́ю бі́лою ні́ткою «шью белой ниткой»

у бі́лій ха́ті «в белой избе»

без прихо́ваної ду́мки «без задней мысли»

пе́ред сьо́годнішньою зу́стріччю «перед сегодняшней встречей»

3. У називному (знахідному) відмінку множини всі прикметники мають однакове закінчення **-і**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бі́лі но́чі «белые ночи»

кі́слі дже́рела «кислые источники»

до́вгі ро́ки «долгие годы»

кро́вні гро́ші «кровные деньги»

чо́рні мета́ли «черные металлы»

ма́мині ру́ки «мамины руки»

4. В українській мові звичайно вживається стягнена форма прикметників (*біле, біла, білу, білі*). Повна форма (*білеє, білая, білую, білії*) допустима тільки в поезії. Короткі форми прикметників типу російських *бел, краток, болен* в українській мові не вживаються.

5. Так само, як прикметники на твердий приголосний, відмінюються порядкові числівники (*пéрший, дру́гий, со́тий* і т. д.), займенники (*наш, ваш, всякий, ко́жний, і́нший, сам, са́мий, та́кий, я́кий, котрі́й*), усі дієприкметники (причастія: *синію́чий, напóвнений* і под.).

Тільки числівник *трéтій* і займенник *ї́хній* відмінюються, як прикметники на [н'].

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дру́гого дня «на второй день»

з трéтіми півня́ми «с третьими петухами»

на́шого по́лку прибуло́ «нашего полку прибыло»

та́ким чи́ном «таким образом»

з ї́хнього бо́ку «с их стороны»

під лежа́чим ка́менем «под лежащим камнем»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провіdmaняйте за наведеними зразками прикметники *до́брый, да́вній*, числівник *пéрший*, займенники *на́ш, ї́хній*,

2. Прочитайте афоризми вголос. Знайдіть прикметники, визначте їхній рід, число й відмінок. Афоризми запам'ятайте.

Словник: **пово́дитися** — поступать; **гірший** — хуже; **зму́шувати** — заставлять; **спра́вжній** — настоящий; **поляга́ти** — состоять; **сві́док** — свидетель; **по́рух** — движение; **ва́ртий** — стоит; **які́сть** — качество; **ва́да** — порок.

1. Пово́дячись з бліжніми так, як вони́ тогó заслуго́вують, ми ро́бимо їх ще гіршими. А пово́дячись з ними так, ніби вони́ кра́щі, ніж є наспра́вді, ми зму́шуємо їх ставати кра́щими. (Й.-В. Гете.) 1. Спра́вжня ве́лич ду́ху поляга́є в тому, щоб робі́ти без сві́дків те, що ти ро́биш для похвали́ людської. (Ф. Ларошфуко.) 3. По-спра́вжньому великі́ ті, чиє́ се́рце б'є́ться для всіх. (Р. Роллан.) 4. Найкра́щі душе́вні поро́хи нічо́го не ва́рті, якщо́ вони́ не приво́дять до до́брих справ. (Ж. Жубер.) 5. Не бійся досві́тньої мли,— досві́тній вогóнь запалі́, коли́ ще зоря́ не загра́ла. (Леся Українка.) 6. Не мо́жна суди́ти про люди́ну з пе́ршого по́гляду. Ї́ до́брі я́кості мо́жуть бу́ти прихо́вані за скромні́стю, ва́ди — за лицемі́рною ма́скою. (Ж. Лабрюєр.)

3*. Перекладіть дослівно на українську мову й запишіть.

Словник: **собственны́й** — **власний**; **больной** — **хво́рий**; **конюшня́** — **ста́йня**; **место́** — **мі́сце**.

С легким сердцем. С легкой руки. Со спокойной душой. На собственной шкуре. С больной головы на здоровую. Молочные реки и кисельные берега. Авгиевы конюшни. Прометеев огонь. На вашем месте. От недавнего времени.

4*. Прочитайте прислів'я вголос. Прикметники, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **віддаль** — расстояние; **ліпше** — лучше.

1. Для (людський) думки немає віддалі. 2. Ліпше пташці на (сухий) гілці, ніж у неволі в (золотий) клітці. 3. З (малий) іскри великий вогонь буває. 4. (Старий) дорогою легко ходити. 5. Не тішся (чужий) бідною, бо твоя ходить за тобою. 6. (Нинішній) роботи на завтра не відкладай. 7 (Вчорашній) дня стомі кіними не доженеш.

5*. Прочитайте вголос прислів'я. Прикметники та інші слова, що в дужках, поставте в потрібній формі. Прислів'я переписіть і запам'ятайте.

Словник: **жарт** — шутка.

1. (Чужий) добром не розбагатієш. 2. У (чужий) хаті і тріска б'ється. 3. Добре (чужий) руками жар загрибати. 4. (Добрий) діла тихо ходять, а (злий) дзвонять, як у дзвони. 5. І від (солодкий) слів буває гірко. 6. Не (всякий) жарти бувають чогось варті. 7. За (ваш) шепотом і (наш) крику не чути.

6*. Прочитайте вголос уривок. Прикметники, що в дужках, поставте в потрібній формі.

Словник: **плазувати** — ползти; **шлях** — путь; **підбитися** — подняться; **несподіваний** — неожиданный; **усміхатися** — улыбаться; **дивуватись** — удивляться; **чар** — очарование; **повітря** — воздух.

Ось ви виїхали на (невисокий) гору. (Сірий) змієм плазує шлях з гори в долину поміж (зелений) травою (безкрай) степу. (Ясний) сонце геть підбілося вгору, розсіває своє (золотий) марево по (зелений) долині. Ні пером не списати, ні словом не сказати тії (несподіваний) красі, якою до вас усміхнулася долина!..

Ви дивитесь і дивуетесь; вам здається, що ви їдете не по (вбитий) дорозі (зелений) степу, а якимсь (невідомий) краєм красі, та чару, та (вільний пахучий) повітря. Вам легко дішеться, легко живеться. (*Панас Мирний.*)

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **державний** — государственный; **запросити** — пригласить; **сучасний** — современный; **становище** — положение; **усміхнений** — улыбающийся; **звичайний** — обычный; **зараз** — сейчас; **мав бути** — должен был быть.

Одного державного діяча запросили прочитати в школі, де він колись учився, лекцію про сучасне становище.

— Коли я дивлюсь на ваші усміхнені обличчя,— почав він у звичайному ораторському дусі,— то мені пригадується моє дитинство. Скажіть-но, любі дівчатка й хлопчики, чому ви всі такі щасливі?

Поставивши це риторичне запитання, оратор витримав ефектну паузу і тут побачив, як із задньої парті піднеслася чиясь рука.

— Що, хлопчику, ти хотів сказати?

— Ви питаєте, чому ми такі щасливі,— відповів учень,— так це тому, що в нас зараз мав бути урок математики, а тепер його не буде.

8. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **можливий** — возможный; **завдяки** — благодаря; **спадщина** — наследство; **напередодні** — накануне; **урядовець** — чиновник; **розглядати** — рассматривать; **опинітися** — очутиться; **спадкоємиця** — наследница; **підступно** — коварно; **скасувати** — ликвидировать; **скарбниці** — казна; **споконвічний** — исконный; **коштовний** — драгоценный; **пильно** — бдительно; **стежити** — следить; **випадковий** — случайный; **скарб** — сокровище; **оздоба** — украшение; **беззастережно** — безоговорочно.

Формування багатьох колекцій найбільших музеїв Петербурга та Москві стало можливим лише завдяки систематичному знекрівленню культурної спадщини народів імперії. Так сталося і з Україною.

Напередодні Полтавської битви і особливо після поразки Мазепи російські урядовці почали розглядати історичні та культурні цінності України як свої військові трофеї. У Москві опинилися бібліотеки та колекції Мазепи, Орлика та інших представників репресованої козацької старшини. Традиції Петра I продовжила його вінченосна спадкоємиця Катерина II. Підступно знищивши Запорізьку Січ і скасувавши Гетьманщину, вона наказує перевезти до Петербурга як трофеї не тільки січову скарбницю, а й споконвічні запорізькі реліквії — хоругви, бунчуки, булави, церковні цінності з козацьких святинь. Стає правилом забирати до Ермітажу — приватного царського музею — усі коштовні археологічні знахідки, зокрема із скіфських курганів. Так опинилися в Петербурзі казкової краси знахідки із царського поховання Куль-Оба. Пильно стежили в Петербурзі і за випадковими знахідками скарбів періоду Київської Русі. Зараз навіть важко перелічити, скільки їх із Києва, Чернігова та інших українських міст опинилося в імперській столиці. Попри безцінність їхнього культурного й наукового значення, треба сказати, що це сотні й сотні кілограмів українського золота та срібла, коштовного каміння. Скажімо, Пашківський скарб 1875 р. налічував одну тисячу триста дванадцять давньоримських срібних монет, унікальні ювелірні прикраси IV ст. Знайдений у Києві в 1890 р. скарб—це тридцять чотири срібні київські гривні X ст., оздобі із золота та срібла. Усе це беззастережно звозилося до Петербурга. (Л. Хоролець.)

9*. Перекладіть ва українську мову.

Много исторических и культурных ценностей Украины очутилось в музеях Петербурга и Москвы. Русские цари забирали с Украины археологические находки, сокровища, ценные коллекции. Когда Екатерина II в 1775 году коварно уничтожила Запорожскую Сечь, она приказала перевезти в Петербург не только казацкую казну, но и запорожские реликвии — знамена, булавы, бунчуки, церковные ценности. Гривни периода Киевской Руси, древнеримские серебряные монеты, уникальные ювелирные украшения, ценные библиотеки свозились в Петербург и Москву. Помимо бесценности их культурного и научного значения, это еще сотни и сотни килограммов золота, серебра, драгоценных камней. Так систематически обескровливались культуры народов Российской империи.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **червоний** — красный; **похилітися** — склониться.

Ой у лузі червона калина похилилася,

Чогось наша славна Україна зажурилася.

А ми тую червону калину підіймемо,

А ми нашу славу Україну — гей! гей! — розвеселимо!

Розмова

Словник: **запропонувати** — предложить; **віріб** — изделие; **знаряддя** — орудие; **металевий** — металлический; **як-не-як** — как-никак; **створити** — создать; **цікавість** — интерес; **річ** — дело; **образотворчий** — изобразительный; **мистецтво** — искусство; **яскравий** — яркий; **барва** — краска; **краєвид** — пейзаж; **постать** — фигура, личность; **нагода** — удобный случай; **дивовижний** — удивительный.

— Завтра після обіду я ма́тиму вільний час. Чи не пі́ти б нам до музе́ю? Ти бу́деш вільний?

— Так, бу́ду. І я хоті́в те са́ме запропо́нувати то́бі. Неда́вно в Історично́му музе́ї відкрито́ виставку́ пам'я́ток трипільської культу́ри: гонча́рні вироби, знаряддя з ро́гу, кісто́к і кременю́, металеві оздо́би. Трипільці, як-не-як,— на́ші прѣ́дки, які жили́ між Дніпро́м і Дністро́м де́сь від п'я́ті з полови́ною до трьо́х з полови́ною тис́яч ро́ків тому́. Вони створи́ли бага́ту й уніка́льну культу́ру. Вона — ровѣ́сниця єгипетської й попередни́ця давньогре́цької.

— Я з ціка́вістю подивлю́ся цю виставку́, але́, мо́же, тро́хи пізні́ше. Річ у ті́м, що че́рез чоти́ри дні́ в Музе́ї образотво́рчого мистец́тва вже закрива́ється виставка́ картин украї́нських худо́жників дру́гої полови́ни дев'ятна́дцятого столі́ття Мико́ли Пимоне́нка, Сергі́я Василькі́вського, Костянти́на Труто́вського й Петра́ Лѐвченка. Я ба́чила тільки́ репроду́кції з їхніх картин: яскра́ві ба́рви, гра сві́тлоті́ней, ліри́чні краєви́ди, могу́тні поста́ті. Бою́ся, що зно́ву тако́ї наго́ди, щоб побачи́ти ці дивови́жні полотна́ в оригіна́лі, не тра́питься. А я й до́сі ні́як не зіб́ралася побува́ти на цій виставці́.

Заняття 19. ВИМОВА, ПРАВОПИС І ВЖИВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

І. Числівники української мови

Майже всі числівники української мови такі ж, як і в російській. Між ними є лише деякі звукові відмінності.

1. Кількісні (количественные) числівники:

оді́н	шість	одина́дцять	ші́стна́дцять
два	сі́м	двана́дцять	два́дцять
три	ві́сім	трина́дцять	дві́сті
чоти́ри	де́в'ять	чоти́рна́дцять	мі́льйон
п'ять	де́сять	п'ятна́дцять	мі́льярд

2. Порядкові числівники:

пе́рший	че́тве́ртий	сьо́мий	деся́тий
дру́гий	п'я́тий	во́сьмий	п'ятдеся́тий
тре́тій	шо́стий	дев'я́тий	мі́льйонний

II. Вимова й написання числівників

1. У числівниках *одина́дцять* — *дев'ятна́дцять* наголошується склад (слог) **-на-**, у числівниках *п'ятдеся́т* — *вісімдеся́т* — склад **-сят**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

одина́дцять хви́лін «одиннадцать минут» »

чоти́рна́дцять днів «четыренадцать дней»

сі́мдеся́т ро́ків «семьдесят лет»

ві́сімдеся́т кілогра́мів «восемьдесят килограммов»

2. У складних числівниках у кінці першої частини буква **ь** не пишеться. Числівники *мі́льйон*, *мі́льярд* пишуться з буквою **ь**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

п'ятдеся́т відсо́тків «пятьдесят процентов»

ші́стдеся́т кро́ків «шестьдесят шагов»

ші́стсо́т грі́вень «шестьсот гривен»

дев'ятсо́т солда́тів «девятьсот солдат»

мі́льйон ви́борців «миллион избирателей»

мі́льярди зі́рок «миллиарды звезд»

III. Вживання числівників

1. Після числівників *два*, *обі́два* «обоє», *три*, *чоти́ри* іменники стоять у називному відмінку множини.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

два дні «два дня»
три квартали «три квартала»
чотири місяці «четыре месяца»
обидва депутати «оба депутата»
три портрети «три портрета»
чотири олівці «четыре карандаша»

2. В усіх інших випадках іменники при числівниках змінюються так само, як і в російській мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

двох днів «двух дней»
чотирма шляхами «четырьмя путями»
шістнадцять років «шестнадцать лет»
півтора кілограма «полтора килограмма»
півторі тонни «полторы тонны»
п'ять цілих і сім десятих метра «пять целых и семь десятых метра»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Числівники, подані російською мовою, запишіть по-українськ й поставте в них наголоси.

Четыре, пять, семь, девять, одиннадцать, четырнадцать, пятьдесят, семьдесят, восемьдесят, шестьсот, девятьсот, миллион, миллиард.

2. Словосполучення запишіть, розкриваючи дужки, в дві колонки: 1) ті, у яких іменники дістали закінчення **-а**; 2) ті, у яких іменники дістали закінчення **-и**.

Два (вагон), чотири (село), три (індік), півтора (літр), два (озеро), три (дуб), чотири (двір), три (відро), півтора (апельсин), обидва (інженер), два (лимон), чотири (автобус).

З перших букв іменників прочитаєте закінчення вислову М. Коцюбинського: «*Не відділяймо...*»

3*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **стілець** — стул; **брехун** — лжец.

1. Два (раз) в році літо не буває. 2. Погода один день блисне, а сім (день) кісне. 3. Три (день) молотів, за півтора (день) з'їв. 4. Хто на два (стілець) сідає, той з обох падає. 5. Не бігай з одним (рот) на два (обід). 6. І три (брехун) не зложать одної (правда).

4*. Текст перепишіть, цифри й скорочення запишіть повністю словами.

Словник: **захід** — запад; **схід** — восток; **північ** — север; **південь** — юг; **майже** — почти; **завдовжки** — длиной; **понад** — свыше.

Площа України 603,7 тис. квадратних кілометрів. Її територія простягається із заходу на схід на 1316 км, з півночі на південь — на 893 км.

Найви́ща верши́на України — го́ра Гове́рла, висота́ її 2061 м. Найби́льше о́зеро — Ялпу́х, пло́ща його́ 220 квадра́тних кіломе́трів. На терито́рії України є май́же 23 тис. водото́ків, з них 116 завдо́вжки понад 100 км.

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **шві́дко** — быстро; **оста́нній** — последний; **задово́лений** — довольный.

Учи́тель на уро́ці зооло́гії за́питує:

— Хто шві́дко назве́ п'ять зві́рів, що живу́ть в А́фриці?

Підня́лися ру́ки. Підня́в ру́ку і Пе́трик з оста́нньої па́рти. Учи́тель задово́лений.

— То скажи́, Пе́трику.

— Три ле́ви і два ти́гри.

6. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **книгозбі́рня** — библиотека; **поже́жа** — пожар; **во́гнище** — очаг; **рятува́ти** — спасать; **вола́ти** — громко кричать, взывать; **вісна́жений** — истощенный; **мрі́яти** — мечтать; **відбудова́** — восстановление; **споруд́ження** — сооружение; **ма́сток** — имение; **будіве́льник** — строитель; **спадко́вий** — наследственный; палкий — пылкий.

«Бо́же мій! — рида́ла Гулеви́чівна. — За що така ка́ра Ки́єву і всі́й Украї́ні? Душа́ наро́ду горі́ть, книгозбі́рня...» Спеко́тної липне́вої пори́ тисяча ші́стсот чоти́рна́дцятого ро́ку палахкоті́ла поже́жа на Подо́лі. Згорі́ли могу́тні во́гнища хри́сти́янства й о́світи — Бого́явле́нський монасти́р, храм Бори́са і Глі́ба, у я́кому зберега́лися старода́вні руко́писи. «Кни́ги ряту́йте», — вола́ла Лисаве́та. І в ній, зчорні́лій, вісна́жений, ва́жко було́ пізна́ти пова́жну багати́йку Ки́єва, красу́ню Єли́заве́ту (Га́льшку) Гулеви́чівну (Ло́зку). Ця високоосві́чена жі́нка зна́ла ла́тинь, старогре́цьку, старослов'я́нську, польську, лито́вську, францу́зьку мо́ви. Мрі́яла розібра́ти літо́писи про Кі́ммєрію — прада́вню Украї́ну, прочита́ти руко́писні пі́сні Бо́яна, ру́нічні пи́сьмена́ наддні́пря́нських а́нтів. Усе́ це горі́ло... Лисаве́та всти́гла ви́хопити лиш кі́лька фо́ліантів, безці́нну «По́вість вре́м'я́них лі́т».

«Ко́жна культу́рна кра́їна ма́є університе́ти, акаде́мії», — міркува́ла Гулеви́чівна. І на ду́мку їй спа́ло організува́ти в Киє́ві Бра́тство правосла́вних украї́нців. Його́ мі́сія — зводи́ти шко́ли, шпита́лі, вику́пувати земля́ків з туре́цької нево́лі, ство́рювати наро́дні книгозбі́рні, розшу́кувати істо́ричні літо́писи. Вона́ же́ртвує на відбудову Подо́лу ві́сім ти́сяч зло́тих, два́дцять ти́сяч — на споруд́ження ака́демії, розсе́ляє в ма́єтках дві́сті найбідні́ших ро́дін, году́є будіве́льників. По́тім дару́є своє спадко́ве володі́ння, Подо́л, бра́тству, яке́ у сі́чні ти́сяча ші́стсот п'ятна́дцятого ро́ку прийма́є стату́т. Тут відкрива́ється Ки́ївська бра́тська шко́ла, книгозбі́рня украї́ністи́ки, готе́ль, монасти́р, дім для сирі́т...

Пройдіть тихенькими вуличками Подолу. Завітайте до бібліотеки і, беручи старовинні фоліанти, згадайте палку покровительку науки далёку Лисавёту, яка народилася тисяча п'ятсот сімдесят п'ятого року й померла тисяча шістсот сорок другого року. Вона жила й працювала для України. Пам'ять про неї не повинна загинути.

7*. Перекладіть на українську мову.

Полыхал пожар, горела библиотека на Подоле в Киеве, в которой хранились древние украинские рукописи. Среди тех, кто спасал книги, была и Гальшка Гулэвичивна — известная киевская богатейка и красавица. Она знала латынь, древнегреческий, старославянский, польский, литовский и французский языки. Гальшка мечтала разобрать летописи о Киммерии — древней Украине, прочитать рунические письмены приднепровских антов. И все сгорело. Сгорела история Украины. Это случилось в тысяча шестьсот четырнадцатом году.

Гальшка Гулэвичивна жертвует восемь тысяч злотых на восстановление Подола и двадцать тысяч — на сооружение академии. «Каждая культурная нация имеет университеты, академии, и Украина тоже должна их иметь», — рассуждала она. Она дарит свое наследственное владение Братству православных украинцев. Здесь в тысяча шестьсот пятнадцатом году открывается Братская школа, которая в тысяча шестьсот тридцать втором году перерастает в Киевскую академию.

Гальшка Гулэвичивна жила и трудилась для Украї И память о ней не должна погибнуть.

8. Вивчіть напам'ять.

Словник: **пірну́ти** — нырнуть; **до́сить** — достаточно; **пе́рли** — жемчуг.

Кні́ги — морська́ глиби́на:

Хто в них пі́рне аж до дна,

Той, хоч і тру́ду мав до́сить,

Ді́вніі пе́рли вино́сить.

(І. Франка.)

Розмова

Словник: **будь ла́ска** — пожалуйста; **придба́ти** — приобрести; **тво́ри** — произведения; **по́пит** — спрос; **навча́льний** — учебный; **дові́дковий** — справочный; **початкі́вець** — начинающий; **зразо́к** — образец; **книга́рня** — книжный магазин; **попе́редній** — предварительный; **замо́влення** — заказ; **зокре́ма** — в частности; **оде́ржати** — получить; **щойно** — только что, **настúпний** — следующий.

— Скажіть, будь ла́ска, чи є у вас у про́дажу рома́н Іва́на Бі́лика «Меч Аре́я»?

— Цей роман давно видавався й розійшовся дуже швидко. Його, як і «Мальви» Романа Іванчука, поезії Ліни Костенко та Василя Симоненка, придбати важко. На ці твори дуже великий попит. Але про такі книжки вам слід запитувати у відділі художньої літератури.

— А ваш який відділ?

— Тут відділ навчальних посібників і довідкової літератури.

— Мені потрібно вдосконалити свої знання з української мови. Які посібники ви б порадили мені?

— Для початківців добре підходить посібник Івана Ющука «Я вучу український язык» у двох частинах: у першій, крім мовних правил, даються зразки творів української літератури від часів Київської Русі до тисяча дев'ятого сімнадцятого року; у другій частині — зразки творів українських письменників двадцятого століття, починаючи від Богдана Лепкого й кінчаючи Василем Стусом. А якщо вам треба вдосконалити грамотність, то я порекомендувала б вам самовчитель Івана Ющука «Практикум з правопису української мови». Але, на жаль, ці посібники були давно видані. Тепер навряд чи де знайдете їх у продажу. Друкується його посібник «Уроки рідної мови». Скоро буде в продажу.

А що зараз є у вас?

— Зараз є в продажу «Культура української мови» Олександра Пономарева, а також «Як ми говоримо» Бориса Антоненка-Давидовича.

— Візьму їх. А чи приймає ваша книгарня попередні замовлення на книжки?

— Так. Ми щойно одержали план видавництва «Лібідь» на наступний рік. Прогляньте й виберіть, що вам потрібно.

Заняття 20. ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Числівники відмінюються за сьома (семью) зразками.

1. За першим зразком відмінюється лише числівник *один*. Він відмінюється, як прикметник, за винятком родового й орудного відмінків жіночого роду: *однієї* й *однією* (подібно як і займенник *той* «тот»).

Відмінки	Однина		Множина
	чоловічий і середній рід	жіночий рід	
Н. Р. Д. Зн. Ор. М. (на)	один одного одному як у Н. чи Р. однім одному однім	одне одна однієї, одної одній одну однією, одною одній	одні одних однім як у Н. чи Р. одніми одних

У середньому роді числівник *один* має такі самі форми, як і в чоловічому роді, крім називного й знахідного відмінків, де він має форму: *одне́*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

одно́го́ ра́зу «однажды»

ні одні́єї хви́лини «ни одной минуты»

з одні́єю ду́мкою «с одной мыслью»

на одні́му по́дихові «на одном дыхании»

з ті́єї причи́ни «по той причине»

2. За другим зразком (як *два*) відмінюються числівники *два*, *три*, *чоти́ри*, *кі́лька* «несколько», *бага́то* «много», збірні (собирательные) числівники (*дво́є*, *тро́є*, *че́тверо*, *п'я́теро*, *ше́стеро* і т.д.), а також займенники *сті́льки* і *скі́льки*.

Відмінки	Кількісні			Збірні	
Н.	два, дві	три	чоти́ри	двоє	п'я́теро
Р.	двох	трьох	чотирьо́х	двох	п'ятьо́х
Д.	двом	трьом	чотирьо́м	двом	п'ятьо́м
Зн.	Як у Н. або Р.			Як у Н. або Р.	
Ор.	двома́	трьома́	чотирма́	двома́	п'ятьома́
М. (на)	двох	трьох	чотирьо́х	двох	пятьо́х

У збірних числівниках у непрямих відмінках в українській мові суфікс **-еро** випадає.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

у дво́х слова́х «в двух словах»

з трьома́ хло́пцями «с тремя парнями»

у чотирьо́х сті́нах «в четырех стенах»

працюва́ти за сімо́х «работать за семерых»

шістьо́м не ви́братися «шестерым не справиться»

обо́х я зна́ю «обоих (обеих) я знаю»

3. За третім зразком (як *п'ять*) відмінюються числівники від *п'яти́* до *два́дцяти́* і назви десятків (крім *сорока́* й *дев'яно́ста*).

Н.	п'ять	шість	сім	вісім	п'ятдеся́т
Р.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті
Д.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті
Зн.	п'ять	шість	сім	вісім	п'ятдеся́т
Ор.	п'ятьма́	шістьма́	сьома́	вісьма́	п'ятдеся́тьма́
М.	п'яти́	шесті́	семи́	восьми́	п'ятдеся́ті

У числівниках *шість, сім, вісім* при відмінюванні відбувається чергування голосних.

У складних числівниках *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* в українській мові відмінюється тільки друга частина.

Числівники цієї групи можуть мати й такі самі закінчення, як збірні числівники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

за сьомá (сімомá) замка́ми «за семью замками»

з п'ятьма́ грíвнями «с пятью гривнями»

прóтягом шесті́ днів «на протяжении шести дней»

до ші́стдеся́ті ро́ків «до шестидесяти лет»

пе́ред сі́мдеся́тьма́ ро́бітника́ми «перед семьюдесятью рабочими»

з ві́сімдеся́тьма́ студéнтами «с восьмьюдесятью студентами»

4. Числівники *соро́к, дев'яно́сто, сто* в усіх непрямих відмінках (крім знахідного) мають закінчення **-а**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

до сорока́ днів «до сорока дней»

з дев'яно́ста ро́бітника́ми «с девяноста рабочими»

на ста сторі́нках «на ста страницах»

5. П'яту групу відмінювання становлять назви сотень від *двохсо́т* до *дев'ятисо́т*.

Н.	дві́сті	п'ятсо́т	сі́мсо́т
Р.	двохсо́т	п'ятисо́т	семисо́т
Д.	двомста́м	п'ятиста́м	семиста́м
Зн.	дві́сті	п'ятсо́т	сі́мсот
Ор.	двома́стами	п'ятьма́стами	сьома́стами
М.	(на) дво́хста́х	п'ятиста́х	семиста́х

У цих числівниках відмінюються обидві частини: перша — як відповідний числівник *два, три* і т.д., друга — як іменник *мі́сто* (пор.: *двохсо́т* — *двох мі́ст*, *дво́мста́м* — *дво́м мі́ста́м*, *п'ятьма́стами* — *п'ятьма́ мі́ста́ми*, *у дво́хста́х* — *у дво́х мі́ста́х*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

блі́зько трьохсо́т ро́ків «около трехсот лет»

і́з ші́стьма́стами ро́бітника́ми «с шестьюстами рабочими»

на шестиста́х кіломе́трах «на шестистах километрах»]

6. Числівники *ті́сяча, мі́льйо́н, мі́лья́рд* відмінююі як іменники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бракує тисячі гривень «не хватает тысячи гривен

з тисячею солдатів «с тысячью солдат»

мільйонам громадян «миллионам граждан»

7. Порядкові числівники (*перший, другий, сотий* і т., відмінюються, як прикметники.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

з першого погляду «с первого взгляда»

з перших рук «из первых рук»

третього дня «на третий день»

на сьомому небі «на седьмом небе»

п'ятдесятитрьохмільйонний «пятидесятитрехмиллионный»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Провідмініяйте письмово числівники *триста сорок два, шістдесят вісім*. Особливу увагу зверніть на орудний відмінок.

2. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них числівники й визначте їхній відмінок. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **долоня** — ладонь; **заплескати** — хлопнуть; **брехня** — ложь.

1. Робить за одного, а їсть за трьох. 2. Ніс на сім'ях ріс, а одному дістався. 3. Однією рукою в долоні не заплещеш. 4. Брехня стоїть на одній нозі, а правда на двох. 5. Без одної крупинки горщик повний буде.

3*. Перепишіть прислів'я, цифри замінюючи словами.

Словник: **весілля** — свадьба; **чобіт** — сапог.

1. На 2 весіллях зразу не танцювати. 2. З 1 липи двічі лико не деруть. 3. Одного мука — 10 (у давальному відмінку) наука. 4. В один чобіт не взуєш 2 ноги. 5. У 7 няньок дитина безноса. 6. Не женися за 2 зайцями, бо й 1 не впіймаєш. 7. 2 смертям не бути, а 1 не минути.

4. Прочитайте текст, звертаючи увагу на форми числівників (числа подано з точністю до цілих).

Словник: **відстань** — расстояние; **доба** — сутки; **хвилина** — минута; **довжина** — длина; **світовий** — мировой.

Земля разом з вісьма іншими планетами обертається навколо Сонця. Відстань її від Сонця змінюється від ста сорока семи мільйонів кілометрів на початку січня до ста п'ятдесяти двох мільйонів кілометрів на початку липня. Період обертання Землі навколо нашого світила дорівнює трьомстам

шістдесяті п'яти добам шесті годінам дев'яти хвилинам десяти секундам, а навколо своєї осі — двадцяті трьом годінам п'ятдесяти шесті хвилинам п'яти секундам. Довжина земного екватора вимірюється сорока мільйонами сімдесятьма п'ятьма тисячами сьомастами чотирма метрами. Площа всієї земної суші дорівнює ста сорока дев'яти мільйонам квадратних кілометрів, а площа Світового океану — трьомстам шістдесяти одному мільйону квадратних кілометрів.

5*. Перекладіть на українську мову.

Ни одной минуты, с одной мыслью, в двух словах, с тремя студентами, за десятью замками, до шестидесяти дней, с пятьюдесятью рабочими.

6*. Перепишіть, цифри замінюючи словами.

Словник: **доба** — сутки; **скорочення** — сокращение; **дорівнює** — равняется; **вага** — вес; **шкодити** — вредить.

За добу серце скорочується в середньому від 90 тисяч до 100—110 тисяч разів. Число його скорочень протягом року дорівнює 33—40 мільйонам разів, а протягом 70 років — 2 мільярдам 310 мільйонам — 2 мільярдам 800 мільйонам разів. Вага крові, яку воно перекачує за рік, вимірюється 2600—2920 тіннами. За 70 років воно перекачує близько 200 тисяч тонн крові. Найбільше серцю шкодять алкоголь і куріння. Бережіть серце!

7. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **вік** — возраст; **порахувати** — посчитать; **негайно** — немедленно.

У чотирьох братів різного віку спитали:

— Скільки буде — два рази по два?

Дошкільник до двох паличок додав ще дві й порахував:

— Одна, дві, три, чотири.

Школяр відкрив таблицю множення й прочитав:

— Два рази по два — чотири!

Студент-першокурсник негайно відповів:

— Чотири!

Старший брат, який закінчив інститут, узяв логарифмічну лінійку, прикинув й оголосив:

— Близько чотирьох.

8. Прочитайте вголос народну притчу й перекажіть її українською мовою.

Словник: **справа** — дело; **засмутитися** — запечалиться; **встїгнути** — успеть; **заважати** — мешать; **гавкати** — лаять; **мавпа** — обезьяна; **охоче** — охотно; **дзьоб** — клюв; **мерщій** — быстрее; **але де там** — но не тут то было; **сторожа** — охрана; **тривати** — продолжаться; **бавитися** — играть.

Спочатку всі жили, скільки хто собі хотів: два десятки років — то два, сто десятків — то сто. Але надумав Бог навести лад у цій справі.

Покликав він чоловіка до себе та й каже:

— Даю тобі для життя три десятки літ. Чоловік засмутився.

— Чи багато я встигну зробити за тридцять років? Тільки жити почну.

Розсердився Бог:

— Иди зі своїми тридцятьма роками й не заважай мені.

Заходить віл. Бог і йому дає три десятки. А віл зажурився:

— Тридцять літ носити ярмо, тягати воза, ходити в плугу. Зніми тріхи!

— Дістав своє і забирайся! — Бог йому на те.

Вийшов віл, а тут чоловік під порогом:

— Віддай мені двадцять років.

Віл радо віддав і залишився з десятьма роками. А чоловік до своїх тридцяти доклав ще й волячі літа.

Після вола до Бога зайшов пес. Дістав і він тридцять. Розсердився пес:

— Стільки років гавкати й на прив'язі бігати?! Дай десять.

Та Бог його й слухати не захотів — вигнав. А тут чоловік під порогом:

— Віддай мені ті, що тобі не потрібні.

Віддав пес. І чоловік до тих п'ятдесяти, що вже мав, долучив ще й двадцять собачих. З сімдесятьма роками веселіше стало йому.

Після пса до Бога зайшла мавпа. Бог і їй вділив три десятки. А мавпа мало не плаче:

— Тридцять літ смішити людей?! Змилуйся, Боже.

Але Бог не зважив на її слізи.

Виходить мавпа від Бога, а чоловік відразу до неї:

— Поділися зі мною двома десятками літ.

Мавпа охоче віддала. Радіє чоловік: до семи десятків додав два — це ж до дев'яноста років набирається!

Так чоловік живе чотири строки: один — свій і три — чужі. Тридцять літ він здоровий, молодий, красивий, дужий! Оце і є його людські літа. Після них приходять волячі: тут чоловік мусить важко працювати. Між п'ятдесятьма і сімдесятьма в нього собачі літа: має сторожити хату. А після сімдесяти настають мавпячі. Бавиться чоловік з онуками, розважає їх...

9*. Перекладіть на українську мову.

Человек живет четыре срока: один — свой и три — чужие. Три десятка лет он здоровый, молодой, красивый, сильный. Из них от шести до двадцати двух человек учится, набирается ума. Это и есть его настоящие человеческие годы. После них приходят воловы: до пятидесяти лет человек должен тяжело работать. Между пятьюдесятью и семьюдесятью у него собачьи годы: он охраняет дом. После семидесяти приходит глубокая старость.

10. Вивчіть напам'ять.

Словник: **усмішка** — улыбка; **кохати** — любить.

Ти знаєш, що ти людина?

Ти знаєш про це чи ні?
Усмішка твоя — єдина,
Мука твоя — єдина, Очі твої — одні...

Сьогодні усе для тебе —
Озера, гаї, степи.
І жити спішити треба,
Кохати спішити треба —
Гляди ж не проспи!
(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **лікарня** — больница; **хворий** — больной; **скаржитися** — жаловаться; **нірка** — почка; **шлунок** — желудок; **віразка** — язва; **сопілка** — свирель; **турбувати** — беспокоить; **нежить** — насморк; **запалення** — воспаление; **набряк** — отек; **лікар** — врач; **звернутися** — обратиться; **ліки** — лекарство; **непрацездатність** — нетрудоспособность; **розлад** — расстройство; **грунт** — почва; **цигарка** — папироса.

— Мабуть, доведеться в лікарню лягати.
— А що з тобою? Ти на хворого не схожий.
— Справді, на печінку не скаржуся, нирки не болять, і шлунок не турбує, і віразки нема. А от у легенях ніби сопілки грають.
— Ти простудився? Температура піднялася? Тебе морозить?
— Ні, гарячки нема. І нежитю тяж. Тільки ніби камінь хтось на груді навалив. Дихати важко.
— Може, в тебе запалення легенів? Бо до набряку, я думаю, не дійшло. Ти-но звернись до лікаря. Він призначить якісь ліки, випише листок непрацездатності. А може, в тебе розлад на нервовому ґрунті?
— Ти маєш рацію, я за день по півторі пачки цигарок викурюю.
— Он воно що! Від цього не тільки сопілки — цілий оркестр заграє. Ти скоріше кідай курити, то й камінь з грудей спадє й дихати стане легше. Але до лікаря все-таки піді.

Заняття 21. ВІДМІНЮВАННЯ ОСОБОВИХ ТА ЗВОРОТНОГО ЗАЙМЕННИКІВ

За способом відмінювання особові (личные) займенники діляться на дві підгрупи: 1) займенники першої та другої особи (лица); 2) займенники третьої особи.

1. Особові займенники *ми, ви* відмінюються так само, як-і в російській мові (*нас, нами, нам* і т. д.). Займенники ж *я, ти*, зворотний (обратный) *себе* відмінюються трохи інакше.

Н.	я «я»	ти «мне»	—
Р.	менé «меня»	тебé «тебя»	себé «себя»
Д.	мені́ «мне»	тобі́ «тебе»	собі́ «себе»
Зн.	менé «меня»	тебé «тебя»	себé «себя»
Ор.	мно́ю «мною»	тобо́ю «тобой»	собо́ю «собой»
М. (на)	мені́ «мне»	тобі́ «тебе»	собі́ «себе»

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
дякую вам «благодарю вас»
скажіть мені́ «скажите мне»
зверта́юся до те́бе «обращаюсь к тебе»
ві́нен пе́ред тобо́ю «виноват перед тобой»
не задово́лений собо́ю «не доволен собой»
на шко́ду собі́ «во вред себе»

2. У відмінкових формах займенників третьої особи *він, вона́, воно́, вони́* після прийменників (после предлогов) з'являється на початку **н-**. А в орудному відмінку **н-** на початку виступає завжди.

Н.	він воно	вона	вони
Р.	його́, до нього́	ї́ї, до не́ї	ї́х, до них
Д.	йому́	ї́й	ї́м
Зн.	його́, про нього́	ї́ї, про не́ї	ї́х, про них
Ор.	ним	не́ю	ні́ми
М.	на ньо́му, на ні́м	на ній	на них

Займенники чоловічого й середнього роду *він* і *воно* відмінюються однаково.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
наді́ятися на ньо́го «надеяться на него»
ві́рити йому́ «верить ему»
почергува́ти за ньо́го «подежурить за него»
зустрі́тися з не́ю «встретиться с ней»
допомогті́ їй «помочь ей»
розпові́сти про них «рассказать о них»
горді́тися ні́ми «гордиться ими»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте уривок. Знайдіть у ньому особові та зворотний займенники, визначте їхній рід, число й відмінок.

Словник: **зла́пати** — сцапать; **гомони́ти** — шуметь; **стусáн** — тумак; **запоті́личник** — подзатыльник; **мі́сник** — шкаф для посуды; **байдуже́** — безразлично; **вести́** перéд — быть впереди; **наза́д** — обратно.

Що ж то зрадувався народ, як злапали відьму Явдоху Зубіху! Усі кричать, гомонять, біжать до неї, проти неї; усяк хоче стусанá або запотіличника їй дати... та й є за що! Нехай не краде з неба хмар, не ховає дощу в себе на миснику... Ось як усі біжать круг неї та за нею, а її аж на руках несуть, боячись, щоб не вірвалась та не втекла; а вона й байдуже!.. А наш Ригорович перед веде та аж біжить з радіщів, що такі напав на відьму і що він її тепер скрутить і вимучить з неї, щоб віддала дощі назад, що покрала... (Г. Квітка-Основ'яненко.)

2. Провідмінійте письмово займенник *він* у чоловічому й жіночому родах та в множині. Коли завдання виконаєте, звірте написане вами з надрукованим вище відмінюванням цього займенника.

3*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **мотузók** — веревка; **дба́ти** — заботитися; **шукáти** — искать; **потура́ти** — потворствовать, потакать.

1. Не бері заліза в руки, поки на (воно) не пліонеш. 2. Скільки мотузка не плеті, а кінець (він) буде. 3. Всяк правду знає, та не всяк про (вона) дбає. 4. Правда ясніша від сонця, та (вона) з свічкою шукають. 5. Не шукай правди в інших, коли в (ти) (вона) нема. 6. Не потурай журбі: вона (ти) ножом під серце, а ти (вона) під ніс перцю. 7. Він би й робив, та в (він) рукави болять.

4*. Перекладіть на українську мову.

Надеяться на нее, гордиться им, виноват перед ней, сказать о ней, искать ее, не потворствуй ей, верить им, благодарю тебя, обратиться к нему, заботиться о нем.

5. Прочитайте афоризми й запам'ятайте.

Словник: **залиша́тися** — оставаться; **товари́ство** — общество; **мрія** — мечта; **доторкну́тися** — дотронуться.

1. Людині треба, щоб її робота залишалася після неї самої жити. (Ю.Яновський.) 1. Щоб змінити людей, їх треба любити. (І. Песталоцці.) 3. Людина не може жити самотою, їй потрібне товариство. (Й.-В. Гете.) 4. Щасливий той, хто бачив мрію, але не доторкнувся їй. (Д. Павлічко.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **ка́чка** — утка; **на́ймит** — батрак; **па́нна** — барышня; **пані́ч** — молодой барин.

Один пан спік качку та й ніяк не міг її поділити між своїми синами й дочками. А був у нього наймит Хома. Пан покликав його та й каже:

— Поділи нас!

Узяв Хома качку, одрізав у неї голову і дав панові:

— Це вам, пане, бо ви — усьому голова. Далі відрізав шию й дав пані, бо вона близько біля голови.

Відрі́зав кри́льця й дав їх двом па́ннам, щоб у та́нцях літа́ли, як на кри́лах. Дві качі́ні но́гі дав панича́м, щоб до́бре ве́рхи ї́здили.

— А тоби́, Хомі́ще, бу́де тулови́ще! — сказа́в сам до се́бе. За ка́чку та й пішо́в.

7. Прочитайте вголос і перекажіть його українською мовою.

Словник: **утекти́** — убежать; **гру́день** — декабрь; **шви́дко** — быстро; **завва́жити** — заметить; **пильно́** — внимательно; **ви́снажений** — истощенный; **юрба́** — толпа; **по́котом** — вповалку; **підло́га** — пол; **зо́йк** — вопль; **лементува́ти** — вопить; **просо́вуватися** — продвигаться; **шкі́ра** — кожа; **півкожу́шок** — полушубок; **хи́жий** — хищный; **жорсто́кість** — жестокость; **розго́йд** — раскачка; **ванта́жний** — грузовой; **валі́за** — чемодан; **побожево́літи** — сойти с ума.

Голо́дного 1932 року я жив у Ле́нінграді. Мені тоді са́ме ви́повнилося два́дцять два. Так ста́лося, що я уті́к з Украї́ни на Моско́вщину...

У гру́дні 1932 року я ви́рішив поверну́тися в Украї́ну, до Ха́ркова, тодішньої її сто́лиці. У Ле́нінграді й Москві́, через яку́ я ї́хав, було́ по́вно хлі́ба й рі́зної ї́жі, тому́ про вели́кий го́лод в Украї́ні я й не підозрі́вав.

При набли́женні до Ха́ркова в мене́ приско́рено би́лося се́рце. Це ж я наближа́вся до моєї́ со́нячної Украї́ни, де ще неда́вно текло́ ме́дом і молоко́м. Коли́ пої́зд в'ї́хав у ста́нцію, я шви́дко ви́скочив з ваго́на на перо́н і завва́жив на ньо́му кілько́х ге́пеу́шників. Вони́ пильно́ пригляда́лися до приї́жджих люде́й, кілько́х ви́снажених і опу́хлих схопи́ли й потягли́ в міліці́йну кімна́ту.

Я зі стра́хом упха́вся з юрбо́ю у ста́нцію. У ній охо́пив мене́ ще би́льший страх. По́вно люде́й. Ці лю́ди клубо́чилися, як які́сь казко́ві че́рви в мо́крій, те́мній і гни́лій я́мі. Одні́ сиді́ли або по́котом лежа́ли на всій ста́нційній підло́зі. Над ни́ми проходи́ли інші́, переступа́ючи че́рез них і ча́сом наста́паючи ненаро́ком но́гами. Чу́лися кри́ки, зо́йки, сто́гін. Лементува́ли чоло́віки, жі́нкі і ді́ти.

Просо́вуючись по́між ни́ми, я побачи́в, що ба́гато хто ле́две вору́шиться, а де́котрі ме́ртві. Би́льшість бідола́х ма́ли тільки шкі́ру й кісткі́. Обличчя́ зморще́ні й оброслі́ ніби мо́хом, а за́мість оче́й глибо́кі запа́дини.

Коли́ я зі стра́хом диви́вся на них, до примі́щення вокза́лу вде́рлося з де́сяток ге́пеу́шників у чо́рних ду́блених півкожу́шках. Вони́ з хи́жою жорсто́кістю кину́лися до ме́ртвих та напівме́ртвих, хапа́ли їх за но́ги й волокли́ на ста́нційну пло́щу. Там підні́мали за ру́ки й но́ги і з розго́йдом укида́ли в закрі́ті ванта́жні авто́мобілі.

Ба́чачи, що ста́лося в Украї́ні, я, щоб пересві́дчитися, спита́в у спухло́го від го́лоду селя́нина, що́ це таке́.

— Уми́рають від го́лоду,— відпові́в він. — У мене́ вдо́ма всі ви́мерли, тепе́р ось уми́раю я.

— А куди́ повезлі́ тих неща́сних?

— У степ. До я́ми. Там бу́де їхня моги́ла.

Я вийняв з валізи шматок білого хліба, що купів у Москві, й сунув співрозмовникові за пазуху.

— Тікайте звідси,— сказав я. — Тікайте в своє село. Там урятуетесь.

— У моє село? — перепитав він. — У ньому вже половина людей вимерла, а решта — здебільшого побожевóлили: їдять своїх жінок і дітей.
(О.Гай-Головка.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Это было в декабре 1932 года. Я решил вернуться из Ленинграда в Украину. В Ленинграде и Москве было полно хлеба и разной еды. О великом голоде в Украине я и не подозревал. Когда я подъезжал к Харькову, сердце у меня учащенно билось: я приближался к моей солнечной Украине. Но уже на вокзале меня охватил страх. На полу станции, словно черви в мокрой и темной яме, вповалку лежали истощенные и опухшие с голоду люди. Большинство горемык имели только кожу и кости. Некоторые были уже мертвые. Слышались вопли, стон. Когда я со страхом смотрел на них, в помещение вокзала ворвались геппеушники. Они с хищной жестокостью бросились к мертвым и полумертвым, хватали их за руки и ноги, бросали в грузовые автомобили и везли в степь, в яму.

— Люди мрут с голоду,— рассказывал опухший крестьянин,— в моей деревне половина людей вымерла, а большинство остальных сошли с ума: они поедают своих жен и детей.

Так расправлялся московско-коммунистический режим с непокорным украинским народом.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **дóсити** — достаточно; **кат** — палач; **стриміти** — торчать; **скúлитися** — съежиться, согнуться; **лікувати** — лечить.

— Дóсити крóві,— продекламував кат,
коли ніж, за́гнаний мені поміж ре́бер,
стримів у спіні.

А я подúмав, скúлившись весь од бóлю:
щó, як він захóче ще й лікувати мене́.

(В. Стус.)

Розмова

Словник: **збагнути** — понять; **ніщити** — уничтожать; **відвérто** — откровенно; **межі** — пределы; **за́сіб** — средство; **га́сло** — лозунг; **панування** — господство; **gréбувати** — гнушаться; **ві́лучення** — изъятие; **шалéний** — неистовый; **неща́дний** — беспощадный; **з цьогó прівóду** — по этому поводу; **свѣ́дчення** — свидетельство; **жах** — ужас; **докла́дно** — подробно; **злóчин** — преступление.

— Коли йдеться про голодомор 1932—1933 років в Україні, я ніяк не збагну: як це можна так нищити свій народ? І не якісь там одиниці, а сім чи, може, й десять мільйонів людей змордували ж. Подумати тільки.

— У тім-то й річ, що кремлівські правителі нищили не свій, а чужий, ворожий їм народ. Один з цих правителів, а саме Троцький, найближчий Ленінів соратник, відверто про це заявляв: «Ні для кого не секрет, що не Денікін змусив нас залишити межі України, а грандіозне повстання, яке підняло проти нас українське сите селянство. У ньому після багатовікового сну прокинувся вільний дух запорозького козацтва й гайдамаків. Це страшний дух». Український народ не корився Москві. Ще 1930 року в Україні відбулося близько сорока тисяч повстань та бунтів проти московсько-комуністичного окупаційного режиму. От кремлівські правителі й вирішили поставити наш народ на коліна. Для цього й використали найжорстокіший, найпідліший засіб — голодомор.

— А як же тоді розуміти комуністичні гасла про дружбу народів, братерство, щастя, гуманізм і тому подібне?

— Гасла гаслами, а війна війною. У війні за своє панування московські комуністи, подовжувачі загарбницької колоніальної політики царської Росії, не гребували ніякими засобами. Ось як Ленін повчав своїх соратників під час голоду 1921 року: «Саме тепер і тільки тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей і на дорогах валяються сотні, якщо не тисячі трупів, ми можемо (і тому повинні) провести вилучення церковних цінностей з найшаленішою й найнещаднішою енергією. Чим більше реакційної буржуазії й реакційного духовенства нам удасться з цього приводу розстріляти, тим краще». От тобі й увесь гуманізм. Ці слова Леніна я не вигадав, його секретний лист з ними було опубліковано в журналі «Известия ЦК КПСС».

— А де я можу докладніше довідатися про голодомор 1932—1933 років?

— Я б радив насамперед прочитати книжку Лідії Коваленко й Володимира Маняка «33-й: голод», Олександра Міщенка «Безкровна війна», його ж підписану псевдонімом Олесь Воля книжку «Мор», у яких зібрано свідчення тих, хто пережив цей жах. Голодомор 1932—1933 років докладно досліджують історики Станіслав Кульчицький і Василь Марочко. Товариство «Просвіта» видало збірник матеріалів «Найбільший злочин імперії».

— Справді, найбільший злочин. Світова історія не знає такого масового й такого жорстокого знищення людей, як те, що його організувала Москва в Україні.

Заняття 22. ВІДМІНЮВАННЯ ІНШИХ ЗАЙМЕННИКІВ

Займенники *наш*, *ваш*, *всякий*, *кожний*, *інший*, *сам*, *самий*, *такій*, *який*, *котрий*, *їхній*, як уже говорилося, відмінюються, як прикметники (див. заняття 18).

Займенник *той* відмінюється, як числівник *один* (див. заняття 20).

Займенники *стільки* й *скільки* відмінюються, як числівник *два* (див. заняття 20).

Кожен по-своєму відмінюються займенники *цей, весь, чий, мій* (*твій, свій*).

1. Дуже подібно відмінюються займенники *цей* і *весь*.

Відмінки	Чоловічий рід		Жіночий рід		Множина	
Н.	цей	весь	ця	вся	ці	всі
Р.	цього	всього	цієї	всієї	цих	всіх
Д.	цьому	всьому	цій	всій	цим	всім
Зн.	як у Н. або Р.		цю	всю	як у Н. або Р.	
Ор.	цим	всім	цією	всією	цими	всіма
М.	цьому	всьому	цій	всій	цих	всіх

Закінчення займенників *цей* і *весь* різняться тільки в орудному відмінку однини та в непрямих відмінках множини буквами (і звуками) **и** та **і**.

Зовсім різняться форми цих займенників в орудному відмінку множини: *ци́ми* і *всі́ма*.

У середньому роді (*це, все*) ці займенники в усіх відмінках (крім називного і знахідного) мають такі самі форми, як і в чоловічому роді.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

за цим зразко́м «по этому образцу»

до цього́ ча́су «до сих пор»

за ці́ми пра́вилами «в соответствии с этими правилами»

з ці́єю мето́ю «с этой целью»

пе́ред усі́м наро́дом «перед всем народом»

з усі́єю відпові́дальні́стю «со всей ответственностью»

з усі́ма на́слідками «со всеми последствиями»

2. Однаково відмінюються присвійні (притяжіательные) займенники *мій, твій, свій* і дуже подібно займенник *чий*.

Відмінки	Чоловічий рід		Жіночий рід		Множина	
Н.	мій	чий	моя	чия	мої	чії
Р.	мого́	чийо́го	моєї́	чиейі́	мої́х	чії́х
Д.	мо́єму	чийо́му	мої́й	чийі́й	мої́м	чії́м
Зн.	як у Н. або Р.		мою́	чию́	як у Н. або Р.	
Ор.	мої́м	чії́м	моєю́	чиейо́ю	мої́ми	чії́ми
М. (на)	мо́єму	чийо́му	мої́й	чийі́й	мої́х	чії́х
	мої́м	чії́м				

Різниця між закінченнями цих займенників спостерігається лише в давальному й місцевому відмінках чоловічого роду, де займенник чий має варіанти форм.

У середньому роді (*моє, твоє, своє, чие*) ці займенники в непрямих відмінках (крім знахідного) мають такі самі форми, як і в чоловічому роді.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

на своєму наполяга́ти «на своем настаивать»

за твоєю пора́дою «по твоему совету»

за моїми відомостями «по моим сведениям»

за чією вказівкою «по чьему указанию»

чийми слідами йти «по чьим следам идти»

з чийого го́лосу «с чьего голоса»

3. Займенники з частками **аби-, де-, -сь** (які пишуться разом: *абі́що, де́який, чийсь*), **хтозна-, казна-, будь-, -небудь** (які пишуться через дефіс: *хто́зна-скі́льки, ка́зна-хто, бу́дь-що, який-не́будь*) відмінюються так само, як займенники без часток.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

че́рез які́хось п'ять хви́лін «через какие-то пять минут»

без бу́дь-чиє́ї допомо́ги «без чьей-либо помощи»

за чийм-небудь розпо́рядженням «по чьему-нибудь распоряжению»

з бу́дь-яко́ї причи́ни «по какой-либо причине»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Провідмінійте письмово займенники *цей, весь і мій* у чоловічому й жіночому родах та в множині. Коли завдання виконаєте, звірте написане вами з надрукованим вище відмінюванням цих займенників.

2. Прочитайте прислів'я, звертаючи увагу на форми займенників. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **гілля́ка** — ветка; **шко́да** — жаль; **лихі́й** — плохой; **бук** — палка.

1. Усьо́му є кіне́ць, ті́льки робо́ті нема́ кінця́. 2. З своєї́ пе́чі і дим соло́дкий. 3. На чийо́му во́зі їде́ш, то́му й пі́сню співа́й. 4. Не руба́й то́ї гілля́ки, на які́й сиди́ш. 5. Шко́да ва́шої голови́, але́ й шко́да моєї́ ша́пки. 6. Зі всіма́ до́брий — собі́ лихі́й. 7. До ньо́го без яко́го-не́будь бу́ка не присту́пиш.

3. Прочитайте вголос афоризми. Знайдіть у них займенники й визначте їхній рід, число й відмінок. Афоризми переписіть і запам'ятайте.

Словник: **намага́тися** — стремиться; **шко́дити** — вредить; **затма́рений** — затемненный; **які́сть** — качество; **дрі́бка** — крупинка.

1. Коли не зможу нічим любій вітчизні прислужитись, в усякому разі з усієї сили намагатимуся ніколи ні в чому не шкодити. (Г. Сковорода.) 1. Не досить, щоб сяяло світло денного сонця, коли світло голови твоєї затьмарене. (Г. Сковорода.) 3. Щоб оцінити чию-небудь якість, треба мати бодай якусь дрібку цієї якості і в самому собі. (В. Шекспір.)

4*. Перепишіть прислів'я, розкриваючи дужки. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **втримати** — удержать; **сміття** — мусор; **година** — час, время; **шаг** — грош, полкопейки.

1. Як на (свій) язик не втримаєш, то на чужому не втаїш. 2. У (своя) хаті кожний пан. 3. Вімети сміття перш зі (своя) хати, а опісля заглядай на чужу. 4. Не солі (нічия) рани, то й (твоя) не будуть. 5. З (цей) діва не буде піва. 6. Він так на (цей) розуміється, як ведмідь на зорях. 7. Діждусь і я (та) години, коли будуть по шагу дині.

5*. Перекладіть на українську мову.

Со всей ответственностью, до этой минуты, со всеми последствиями, на своем стоятъ, в своем доме, по твоему указанию, по чьему-то совету, без какой-либо причины, изо всех сил.

6. Прочитайте народну притчу й запам'ятайте.

Словник: **кріхта** — крошка; **шкодувати** — жалеть; **випасти** — случиться; **мандрувати** — держать путь; **прохарчуватися** — прокормиться; **лүчитися** — случиться; **трапитися** — случиться.

Збирається чумак у Крим та й питає свого батька:

— Якого вам, тату, гостінця з дороги привезті?

— А ти,— каже,— сину, збирай недодки та кріхти, котрі застаються після їжі, та суші, ото мені й буде гостинець.

От як виїхали, спочатку в кожного багато хліба, їдять ~ не шкодують, а він усе, що застається, збирає в торбу. Товариші сміються, питають, нащо це він робить.

— Та це,— каже,— батько казали, щоб їм цього на гостинець привезті.

От випало їм десь мандрувати через таке місце, що від села до села три дні їхати, а хліб уже весь кінчився й купити ніде. Тоді згадали про торбу та й прохарчувалися три дні.

Приїхав той чумак додому, батько й питає:

— А що, сину, чи привіз того гостінця, що я казав?

— Ні,— каже,— тату, я й усю дорогу збирав, та як верталися, так отаке-то лүчилось, ми й поїли.

— Ну, нічого, це я тобі на те й казав, що, може, в дорозі що з вами трапиться, то щоб був запас.

7. Прочитайте вголос байку «Зозуля та Дрізд» і перекажіть її зміст українською мовою.

Словник: **зозу́ля** — кукушка; **ну́дно** — скучно; **нудьга́** — скука; **годува́ти** — кормить; **знéхтувати** — презреть, пренебречь; **спорі́днений** — сродный; **неро́бство** — праздность; **відпочі́нок** — отдых; **поклі́кання** — призвание; **сва́то** — праздник; **прихі́льний** — расположенный.

Зозу́ля прилеті́ла до чо́рного Дрозда́.
— Чи тоби́ не ну́дно? — пита́є його́. — Що ти ро́биш?
— Співа́ю, — відка́зує Дрізд. — Хиба́ не чу́єш?
— Я співа́ю часті́ше від тебе́, проте́ одна́ково ну́дно...
— Так ти ж, па́ні, тільки́ те й ро́биш, що, підкі́нувши в чуже́ гніздо́ свої́ яйця́, з місця́ на місце́ переліта́ючи, співа́єш, п'єш та їси́. А я сам году́ю, бережу́ і вчу́ своїх діте́й, а пра́цю сво́ю полéгшую співом.

Сила. Бага́то хто, знéхтувавши сво́єю робо́тою, лишé співа́ють, п'ють та ї́дять. У цьо́му неро́бстві вони́ відчува́ють несте́рпну й вели́ку нудьгу́, чо́го не зна́ють ті, хто пра́цює без розсла́блення. Співа́ти, пи́ти й їсти́ — не ді́ло, а ді́ше крі́хитний хвостик основно́го, призначено́го нам ді́ла. А хто для то́го їсть, п'є́ і співа́є, щоб охóчіше пі́сля відпо́чинку взятися до сво́єї робо́ти як до поклі́кання свого́, то́му прогна́ти нудьгу́ нева́жко: він щодня́ і пра́цює, і відпочива́є, і це про ньо́го сказа́но: до́брій лю́дині ко́жного дня́ сва́то. Робо́та на́ша — джерело́ ра́дості. А коли́ ко́го сво́я робо́та не звесéляє, той, зви́чайно, не прихі́льний до не́ї, не друг її́ ві́рний і як не спо́кійний, так і не ща́сливий. Але́ нема́є нічо́го соло́дшого, як спі́льна для нас усі́х пра́ця. Вона́ — це пошу́к ца́рства Бо́жого, голо́ва, сві́тло і сі́ль ко́жного окре́мого ді́яння... Ща́сливий, хто поє́дна́в бі́лизьку його́ се́рцю робо́ту із за́гальною спра́вою. Це справжнє життя́. І тепе́р мо́жна зрозумі́ти такий Сокра́тів ві́слів: «Де́хто живе́ для то́го, щоб ї́сти й пи́ти, а я їм і п'ю́ для то́го, щоб жи́ти». (Г. Сковорода.)

8*. Перекладіть на українську мову.

«Некоторые живут для того, чтобы есть и пить, а я ем и пью для того, чтобы жить», — сказал Сократ. Работа наша — источник радости. Счастлив, кто сочетает близкую его сердцу работу с общим делом. Это настоящая жизнь. Такой человек есть, пьет и поет, чтобы охотнее после отдыха взяться за свою работу. Прогнать скуку ему нетрудно. Это о нем говорится: хорошему человеку каждый день праздник. Но многие, презрев свою работу, только поют, пьют и едят. Они в этой праздности терпят несносную скуку, как Кукушка из басни Григория Сковороды.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **здо́гад** — догадка; **лиши́тися** — остаться; **вра́ження** — впечатление **наза́вше** — навсегда.

Розкажу́ тобі́ думку́ та́ємну,
дивний здо́гад мене́ обпі́к:
я лишу́ся в се́рці твоє́му
на сьо́годні, на за́втра, наві́к.

І минáтиме час, нанизáвши
сотні вра́жень, імéн і кра́їн,—
на сьогóдні, на зáвтра, назáвше! —
ти зали́шишся в сéрці мо́їм.
(Л. Костенко.)

Розмова

Словник: **грошовий** — денежный; **перéказ** — перевод; **повідóмлення** — извещение; **розб́ірливо** — разборчиво; **лі́терами** — прописью; **лист** — письмо; **кра́їна** — страна; **рекомендо́ваний** — заказной; **звичáйний** — обычный; **літакóм** — авиа; **листівка** — открытка; **краєв́ид** — пейзаж; **скрі́нька** — ящик; **терміно́вий** — срочный; **зверну́тися** — обратиться; **часо́пис** — журнал; **післяплáта** — наложенный платеж; **замóвити** — заказать; **розмо́ва** — разговор.

— Пробáчте, у вас мóжна одéржати грошовий перéказ?

— Так. Дáйте, будь лáска, повідóмлення. Пáспорт чи íнший докумéнт, що посв́ідчує осóбу, ма́єте з собо́ю? Дóбре. Ось вам квитáнція, запóвніть. Сýму пиш́іть розб́ірливо лі́терами. Поста́вте дáту і св́ій підпис.

— А у вас мóжна придбáти конвéрт?

— Кудí б́удете поси́лати лист: у ме́жах Укра́їни, до кра́їн коли́шнього Со́юзу чи до íнших кра́їн? Рекомендо́ваний чи звичáйний?

— Звичáйний літакóм до Німéччини. І дáйте мен́і, будь лáска, оцю́ листівку з краєв́идом. Ї́ї мóжна виси́лати без конвéрта?

— Ні. Виси́лати т́ільки в конвéрті.

— Тоді дáйте ще од́ін конвéрт у Росі́йську Федера́цію.

Ви не ска́жете, коли́ за́йде лист до Петербу́рга, якщо́ я сьогóдні вкíну його́ в пошто́ву скрі́ньку?

— Ва́жко сказа́ти.

— До рéчі, мен́і потр́ібно відпра́вити терміно́ву телегра́му. Це мóжна зроби́ти у ва́шому пошто́вому відді́ленні?

— Мóжна. Телегра́ф у протилéжному кінці́ за́лу.

— Мен́і трéба віслати часо́писи післяплáтою. Ви бандерóлі прийма́єте?

— Ні. Зверні́ться в сусі́дне вікно́.

— І ще, я маю́ замóвити на вéчір міжміськú розмо́ву з Я́лтою. Це, звичáйно, не у вас?

— Ні. Переговóрний пункт там, де й телегра́ф.

— Дя́кую вам за ва́шу люб'язні́сть.

Заняття 23. ДІЄСЛОВО. ТВОРЕННЯ І ЙОГО ФОРМИ

I. Суфікси та префікси дієслів

1. Там, де в російській мові виступають суфікси **-ова-, -ева-, -ива-, -ыва-, -ствова-, -ирова-, -нич-**, в українській мові, як правило, вживається суфікс **-ува- (-юва-)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

показувати приклад «показывать пример»

нічого іронізувати «ничего иронизировать»

транслювати по радіо «транслировать по радио»

перестань нервувати «перестань нервничать»

воювати з вітряками «воевать с ветряными мельницами»

досить нам бідувати «хватит нам бедствовать»

2. Російському дієслівному префіксові **из- (ис-)** в українській мові, як правило, відповідає префікс **ви-**, рідше **з- (с-)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виливати душу «изливать душу»

вібрати найкоротший шлях «избрать кратчайший путь»

викорінювати зло «искоренять зло»

виходити із припущення «исходит из предположения»

скришити на локшину «искрошить в лапшу»

3. Російським дієслівним префіксам **воз- (вос-), вз- (вс-)** в українській мові відповідають префікси **з- (с-), від-, під-** тощо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

збуджувати цікавість «возбуждать интерес»

зійшло сонце «взошло солнце»

скочити на ноги «вскочить на ноги»

віддати належне «воздать должное»

розкрити хіби в роботі «вскрыть недостатки в работе»

4. Український розмовний (разговорный) дієслівний префікс **попо-** має значення «довго», «багато».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

попоходів я тоді «очень долго ходил я тогда»

попопрацювали ж ми «много же поработали мы»

попоїздив він по світу «много поездил он по свету»

II. Правопис дієслівних префіксів

1. В українській мові пишеться лише префікс **роз-** (у російській **раз-, рас-, роз-, рос-**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розма́хувати рука́ми «размахивать руками»
розста́вити по полі́цях «расставить по полкам»
розтра́тити гро́ші «растратить деньги»
розташува́тися на відпочі́нок «расположиться на отдых»
розподі́лити обоб'язки «распределить обязанности»

2. В українській мові пишеться префікс **з-**. Тільки перед **к, ф, п, т, х** («кафе «Птах») він переходить у **с-**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

змота́ти дрі́т «смотать проволоку»
злі́зти з да́ху «слезть с крыши»
зсі́пати на ку́пу «ссыпать на кучу»
сконцентрува́ти ува́гу «сконцентрировать внимание»
сформува́ти загі́н «сформировать отряд»
спра́витись із завда́нням «справиться с заданием»

III. Форми дієслова

В українській мові є п'ять основних форм дієслова.

1. Неозначена (неопределенная) форма: *ду́мати, говори́ти*.
2. Способові (личные) форми:
 - а) дійсний спосіб (действительное наклонение) в теперішньому (настоящем), минулому (прошедшем) і майбутньому (будущем) часах: *ду́маю, ду́мав, бу́ду думати, поду́маю*;
 - б) умовний спосіб (сослагательное наклонение): *думав би, говори́ли б*;
 - в) наказовий спосіб (повелительное наклонение): *ду́май, говори́ть*.
3. Дієприкметник (причастие): *ду́маючий, обду́маний*.
4. Безособова незмінна форма на **-но, -то**: *обду́мано, прожі́то*.
5. Дієприслівник (деепричастие). *ду́маючи, обдумавши*.

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1*. Перепишіть тільки українські дієслова, вставляючи пропущені суфікси.

Атак..**а́ти** «атаковать», відтяг..**ти** «оттягивать», форм..**а́ти** «формировать», форс..**а́ти** «форсировать», маск..**а́тися** «маскироваться», доз..**а́ти** «дозировать», цит..**а́ти** «цитировать», іроніз..**а́ти** «иронизировать», каприз..**а́ти** «капризничать».

2*. Враховуючи (учитывая) відповідності між дієслівними суфіксами та префіксами обох мов, перекладіть без словника на українську мову подані російські дієслова.

1. Торговать, танцевать, протягивать, угадывать, учительствовать, гарантировать, бетонировать, маскировать. 2. Избирать, изгнать, исключить, исправить, истратить. 3. Возвеличивать, восходит, взболтать. 4. Долго возить, много попить, вдоволь посмеяться, долго поводить.

3. Українські дієслова випишіть у дві колонки: 1) з дописаним префіксом з-; 2) з дописаним префіксом с-.

..шіти, ..рівняти «сровнять», ..пакувати, ..терти «стереть», ..брехати «солгать», ..варіти, ..хвилювати «взволновать», ..садити, ..коцюрбитися «скорчиться», ..плямувати «запятнать», ..гладити, ..блякнути «поблекнуть».

У кожному слові підкресліть четверту від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову Лесі Українки: «Слово, чому ти не...» (**кріця** — сталь).

4. Прочитайте афоризми й запам'ятайте. Знайдіть у них дієслова.

Словник: **корість** — польза.

1. Товаріство не для корісті вибираю, а для душі. (П. Дорошко.) 1. Треба слову ніжності додати, щоб уміло друзів пригортати. (М. Сингаївський.) 3. Добріє світ, народжений в любові. (Т. Коломієць.) 4. Щоб спізнати людину, треба полюбити її. (Л. Фейербах.)

5. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть у них дієслова й визначте форму кожного. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **глум** — насмешка; **гірше** — хуже.

1. Не подумавши, і кілочка не затінеш. 2. Добре того вчити, хто хоче все знати. 3. Сказано на глум, а ти бери на ум. 4. Під лежачий камінь вода не тече. 5. Недовчений вчений гірше, ніж проста́к.

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **канáпа** — диван; **цига́рка** — папіроса; **йóлоп** — олух; **викóнувати** — исполнять; **пові́нен** — должен; **сі́рник** — спичка; **дрі́бніця** — мелочь; **ма́ти на ува́зі** — иметь в виду; **непри́ємність** — неприятность; **захворі́ти** — заболеть; **лі́жко** — кровать; **лі́кар** — врач; **прожо́гом** — опрометью; **роздра́тований** — раздраженный; **труна́** — гроб; **замóвити** — заказать.

— Іва́не! — гукну́в штабс-капіта́н, ле́жачи на кана́пі. — Принеси́ цига́рку.

— Слу́хаюсь, ва́ше благо́родіє! — відкози́рвав денщи́к і тіє́ї ж ми́ті пода́в цига́рку нача́льникові.

— Скільки́ тобі́, йóлопе, повто́рювати, що́ вся́кий на́каз тре́ба викóнувати до кінця?! Ти по́винен був за́раз прине́сти не тільки́ цига́рку, а й сі́рникі́ та попільни́чку, бо́ хіба́ ж без них я змо́жу цига́рку пали́ти? Усі́ дрі́бниці́ тре́ба само́му доду́мувати. Май це на ува́зі, якщо́ не хо́чеш ма́ти непри́ємностей.

Че́рез кі́лька днів штабс-капіта́н захворі́в і на́віть зліг у лі́жко.

— Іва́не! Шви́дко клич до ме́не лі́каря! — на́каза́в він. Денщи́к прожо́гом кіну́вся виконувати́ на́каз...

Мину́ла годи́на, дру́га, тре́тя, а він не поверта́вся. Нарешті́ з'я́вився.

— Де ти так до́вго ходи́в? — сувóро за́пита́в його́ роздра́тований нача́льник.

— Ваше благородіє! — відрепортував Іван. — Наказ виконано: лікаря викликав, труну замовив, яму викопав, оркестр на подвір'ї, усіх ваших родичів сповістив, скоро прибудуть!..

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його українською мовою.

Словник: **ва́лка** — обоз; **чужинець** — пришелец, чужак; **ве́ршник** — всадник; **госпо́да** — дом; **гукáти** — кричать; **банькі** — гляделки, зеньки; **повстя́ний** — войлочный; **о́нуча** — портянка; **лича́кі** — лапти; **чо́біт** — сапог; **обу́рений** — возмущенный; **госпо́дар** — хозяин; **будува́тися** — строиться; **пала́ц** — дворец; **надгρόбок** — надгробный камень; **каплі́чка** — часовенка; **уподо́бати** — облюбовать; **ро́дина** — семья; **ма́сток** — усадьба; **ві́гадка** — выдумка; **чималі́й** — большой; **уяві́ти** — представить.

Валка возів і людей прямувала до запорізьких зимівників, а попереду всіх їхав верхи у панській одязі якийсь чужинець.

Коли вози вже зовсім зблизилися з хатами, вершник спинив їх, поділив на три валки і, направивши дві до зимівників Лантуха і Луб'яного, сам з третьою в'їхав прямо в двір до Балана і почав тут порядкувати, неначе у своїй господі, гукуючи до своїх людей по-російському.

— Гей ти, старій! — гукнув він далі до Балана. — Чого банькі вип'яв? Ході сюди!

Почувши російську мову і побачивши одязу, що про таку тільки чули від людей, а саме: білі повстяні шапки на головах та онучі й личаки замість чобіт на ногах, наші козаки пішли до возів, здивовані й обурені тим, що якийсь підпанок хазяйнує в їхньому дворі, не спитавшись господарів.

Всі ті московські люди, що заїхали у двір Балана, були кріпаками того князя, що для нього, як вчора бачили козаки, будувався біля Січі палац з надгробків, хрестів та капличок запорізького кладовища; підпанок же, що їхав верхи попереду валки, був князівський прикажчик.

Коли князь розглядав у Петербурзі карту подарованих йому земель, він уподобав те місце над лиманом, де стояли запорізькі зимівники, хоч їх на тій карті й не було зазначено, і рішив переселити до лиману п'ятдесят родин кріпаків зі своїх маєтків, що держав у Калужській губернії. Ся його вігадка і впала тепер на голову запорізьких сиднів.

— Хаті будемо будувати, діду! Селó тут буде, та ще й чималé!

У всіх похолóло на серці... Старóму ж козако́ві трóхи не забíло дух, і він лéдве прохрипів:

— Як то б ви будували тут хаті, коли се на́ша земл́я?!

— Та ви ж самі чи́ї? — здивóвано спита́в прикажчик. — Хіба́ не князівські?

— Ми вільні люди!—з обуренням скрикнули козаки. — Ми запоро́жці.

Прикажчик глянув на козаків неймовірно і з по́сміхом. Він зріс у кріпа́цтві, знав, що й ба́тько й дід його були́ кріпа́ками, не міг собі уя́вити, щóб на сві́ті були́ які́сь вільні люди, óпрі́ч пані́в. (А. Кащенко.)

Коментар до тексту. Займенники *се, ся*, вжиті в уривку,— архаїзми. Звичайно в таких випадках вживаються слова *це, ця*.

8*. Перекладіть на українську мову.

В 1775 году русское войско по приказу царицы Екатерины II разрушило Запорожскую Сечь. Земли вольных запорожских казаков были подарены русским вельможам. Сами казаки стали крепостными.

Во двор такого казака Балана въехал обоз возов и людей. На головах у людей были войлочные шапки, на ногах портянки и лапти вместо сапог. Разговаривали они по-русски. Впереди всех ехал верхом какой-то чужак в панской одежде. Он начал здесь распоряжаться, словно в своем доме.

Это были московские люди, крепостные того князя, для которого строился возле Сечи дворец из надгробных камней, крестов и часовенок запорожского кладбища. Пятьдесят семей крепостных князь решил переселить из Калужской губернии сюда, где стояли казацкие зимовники.

— Избы будем строить, деревня здесь будет,— заявил княжеский приказчик.

— Как это строить, когда это наша земля? — удивленно спросил казак, возмущенный тем, что какой-то подпанок хозяйничает в их дворе.

— А вы чьи? Разве не княжеские?

— Мы вольные люди! Мы запорожцы!

— Вы были вольные, а теперь крепостные. Царица вас вместе с землей подарила князю.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **вража́ти** — поражать; **бридь** — безобразность.

Сильніше за любóв злоба́ горіть,

Сильніше за красу́ вража́є бридь,

Але життя́ росте́ лишень з любóви,

Лишень краса́ людéй навча́є жить!

(Д. Павличко.)

Розмова

Словник: **достига́ти** — созреть; **око́лиця** — окраина; **зупі́нка** — остановка; **парка́н** — забор; **пофарбо́ваний** — окрашенный; **ко́лір** — цвет; **хві́ртка** — калитка; **двійча́стий** — двустворчатый; **особлі́вий** — особенный; **прикме́та** — примета; **муро́ваний** — кирпичный; **дах** — крыша; **гре́бінь** — конек; **дима́р** — дымовая труба; **це́гла** — кирпич; **причі́лок** — боковая стена; **горі́ще** — чердак; **га́нок** — крыльцо; **крині́ця** — колодец; **курні́к** — курятник; **ланцю́г** — цепь; **га́вкати** — лаять; **бузо́к** — сирень; **горо́д** — огород; **крисла́тий** — раскидистый; **воло́ський горі́х** — грецкий орех; **куто́к** — конец, сторона.

— Приїжджай до нас у село навесні, на початку травня, коли все цвіте, або під осінь, наприкінці липня чи в серпні, коли все достигає. Побачиш, як гарно в цей час на селі.

— А як добиратися до тебе?

— Поїздом, а потім автобусом.

— Гарзд, я вийду з автобуса в твоєму селі, а далі як знайдучу твою хату?

— Наша хата стоїть на околиці. Коли підеш від автобусної зупинки вулицею на захід, то вона тобі буде ліворуч.

— Крайня?

— Ні. Але ти її легко знайдеш.

— По чому?

— Паркан над дорогою пофарбовано в синій колір. Є хвіртка й двійчасті ворота.

— Я думаю, що паркан, хвіртка й ворота є не тільки у вас.

— Твоя правда. І в сусідів теж. А які ж особливі прикмети? Хата мурована. Дах покритий шифером. На гребені даху — димар із цегли. Причілком стоїть до дороги. У причілку вікно горищної кімнати. Дерев'яний ганок. Є криниця в дворі, є хлів, курник. Собака на прив'язі, на ланцюгу, : рідко гавкає. Але треба вказати щось примітне.

— А може, якісь дерева ростуть?

— Звичайно. У нас коло кожної хати — вишні, яблуні, бузок. О, пригадав. На нашому городі над дорогою росте крислатий волоський горіх. Поблизу, на всьому кутку, такого горіха нема. По ньому й будеш орієнтуватися.

Заняття 24. НЕОЗНАЧЕНА ФОРМА ДІЄСЛОВА. МИНУЛИЙ ЧАС. УМОВНИЙ СПОСІБ

1. У неозначеній формі в українській мові всі дієслова мають у кінці суфікс **-ти**: *читати, могти* «мочь», *берегти* «беречь».

Суфікс **-ть** рідко вживається лише в поезії та розмовній мові: *жить* (замість *жити*), *думать* (замість *думати*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

жити своїм розумом «жить своим умом»

ловити мить «ловить момент»

вести свою лінію «вести свою линию»

берегти як зіницю ока «беречь как зеницу ока»

перебороти себе «превозмочь себя»

2. Минулий час дієслова в українській мові твориться майже так само, як і в російській: *думав, думала, думало, думали*.

Різниця полягає лише в тому, що в українській мові в чоловічому роді:

а) вживається суфікс **-в**, а не **-л**: *писав* «писал», *любів* «любил»;

б) у закритому складі **о, е** чергуються з **і**: *ріс — росла́, ніс — несла́, бері́г — берегла́, вів — велá.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

мав у́спіх «имел успех»

упа́в у ві́чі «бросился в глаза»

підда́в хóду «прибавил шагу»

заві́в у безві́хідь «завел в тупик»

підні́с пілю́лю «приподнес пилюлю»

піднесла́ на́стрій «подняла настроение»

3. Умовний спосіб твориться від минулого часу за допомогою частки *б* (після голосного), *би* (після приголосного): *написа́в би — написáла б, допомі́г би — допомогли́ б.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ві́рвав би з корі́нням «вырвал бы с корнем»

ві́ручив би з бі́ді «выручил бы из беды»

ві́вело б з рівнова́ги «вывело бы из равновесия»

ві́кликáло б підóзру «возбудило бы подозрение»

вас би за́проси́ли «пригласили бы вас»

мені́ б сказа́в «сказал бы мне»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте вголос прислів'я. Знайдіть у них дієслова в неозначеній формі, минулому часі та умовному способі.

Словник: **ла́ден** — готов; **ро́бити** — делать, работать; **опекті́ся** — обжечься; **дме** — дует; **кра́шанка** — окрашенное яйцо.

1. Він ла́ден бу́дь-що ро́бити, абі́ нічо́го не ро́бити. 2. Він би й ро́бив, та в ньо́го рукаві́ боля́ть. 3. Якби́ в ме́не було́ пше́но та сі́ль, то я б зварі́в ка́шу, та жаль, що са́ла нема́. 4. Коли́ б не пи́ли, не ї́ли, то б у зо́лоті ходи́ли. 5. Опі́кся на молоці́, то й на холо́дну во́ду дме. 6. На ду́бі свиня́ гніздо́ зви́ла, а ві́вця прийшла́ та кра́шанку знесла́.

2*. Перепишіть, дієслова, що в дужках, поставте в минулому часі.

Словник: **ві́кликати** — вызывать; **здивува́ння** — удивление; **зі́р** — взор; **лиши́тися** — остаться.

Це (ві́кликати) в ме́не здивува́ння. Карті́на (ті́шити) зі́р. До́щ (лі́ти) як з ві́дра. Сухо́го рубця́ не (лиши́тися). Ду́б (рості́) над рі́чкою. Дру́г (допомогти) мені́. Він (вести) пере́говори. Що ле́гко (прийти), те ле́гко й (піти).

3*. Перекладіть на українську мову.

Поднять настроение, выручить из беды, вывести из равновесия; берег как зеницу ока, он вел свою линию, сказали мне; имела бы успех, завело бы в тупик, помог бы ему.

4. Прочитайте афоризми, знайдіть у них дієслова. Афоризми переписіть і запам'ятайте.

Словник: **рúхатися** — двигаться; **пита́тися** — спрашивать; **за́вжди** — всегда.

1. Жіти — значить безперервно рúхатися вперед. (С. Джонсон.) 1. Щоб жить, ні в ко́го права не питаю́сь. (П. Тичина.) 3. Немо́жливо за́вжди бу́ти геро́єм, але́ за́вжди мо́жна залиша́тися люди́ною. (Й.-В. Гете.) 4. Щаслі́вий, хто мав змо́гу знайти́ щаслі́ве життя́. Але щаслі́віший той, хто вмі́є ним користува́тися. (Г. Сковорода.)

5*. Прислів'я переписіть, дієслова, що в дужках, поставте в умовному способі. Частку *б* чи *би* ставте після виділеного слова.

Словник: **підосла́ти** — подстелить.

1. Якби́ знав, де впав, то й солóмки (підосла́ти). 2. Коли́ б кі́зка (не скака́ти), то і ні́жки (не зламáти). 3. Якби́ на кропиву́ не морóз, вона́ всіх людей (пожа́лити). 4. Якби́ в мене́ було́ пшоно́ і сіль, то я (зварі́ти) ка́шу, та жаль, що нема́є са́ла. 5. Якби́ та якби́, так (ві́рости) і в ро́ті грибі́.

6. Прочитайте стародавню притчу й запам'ятайте.

Словник: **усу́нути** — устрани́ть; **поса́да** — должность; **пога́ний** — плохой; **ста́рець** — нищий; **ви́разка** — язва; **ко́ристь** — польза; **вчи́нок** — поступок; **добро́дій** — сударь, господин; **дошкуля́ти** — донимать; **роз'я́трювати** — растравлять.

Римському цезареві Клавдію Тиберію порадили усунути з посад поганих чиновників і призначити на їхні місця нових. Тиберій на це розповів таку історію:

— Одно́го ра́зу я побачив на базáрі ста́рця. Ті́ло його́ було́ вкрі́те ви́разками, на які́х сиді́ло бага́то мух. Я підійшо́в до неща́сного й відігна́в мух. Ста́рець же цей сказав мені: «Яка́ ко́ристь від цьо́го вчи́нку, о добро́дію? Мúхи, котри́х ти прогна́в, були́ вже́ сі́ті і не дúже дошкуля́ли мені́. А тепе́р на їх́нє місце́ прилетя́ть нові́, голо́дні мúхи і ві́зьмуться ще́ дúжче роз'я́трювати мо́ї ра́ни».

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **всесві́тньо́вiдо́мий** — всемирноизвестный; **засно́вник** — основатель; **обста́вина** — обстоятельство; **друкува́ти** — печатать; **ретельни́сть** — усердие, рачительность; **щодéнник** — дневник; **перева́жно** — преимущественно; **виклада́тися** — преподаваться; **спо́гад** — воспоминание; **зга́дувати** — вспоминать; **добува́ти** — доставать; **отри́мувати** — получать; **кордо́н** — граница; **ві́рш** — стихотворение; **доводи́тися** — приходится; **ча́сом** — иногда.

Всесвітньовідомий вчений, засновник і перший президент Української академії наук Володимир Вернадський (1863—1945) народився в Петербурзі й більшу частину свого життя провів у Росії. Так склалися обставини. Але він ніколи не забував того, що його прадід Іван був козаком, був українцем. Перший і єдиний вірш, який написав у Петербурзі сімнадцятирічний Володимир Вернадський, був звернений до землі його предків:

Украина, родная моя сторона,
Века ты уже погибаешь...

І через усе своє життя він проніс у серці пам'ять про Україну, її народ і мову. Ось що він сам писав про себе.

«Страшенно утискують українців. Драгоманову навіть в Австрії не дозволили видавати газету українською мовою. У Росії зовсім заборонено друкувати книги моєю рідною мовою. На канікулах я з усією ретельністю візьмуся за неї». (Петербург, 29 березня 1878 р. «Щоденник».)

«Моя мати народилась у Києві в поміщицькій сім'ї, яка складалась вже тоді майже виключно з військових. Її батько — артилерійський генерал — був слугака, але людина хороша, судячи з розповідей, оригінальний тип старого українського козацтва (він говорив переважно українською мовою)». (Москва, 1943 р. «Спогади».)

«Батько розказував історію України зовсім не так, як вона викладалась у гімназії. Він часто згадував, що Петербург побудований на кістках українців... В бібліотечі батька я знайшов розрізнені номери «Основи» та інші українські видання. Я добував українські книги у букиністів, дещо отримував з-за кордону». (Москва, 1943 р. «Спогади».)

«Читав я Шевченка і дуже хочу, щоб ти прочитала в маленькому закордонному виданні (є у Георгія) його невеликий вірш «Минають дні, минають ночі» — чудовий. Це найкраще, що мені доводилося читати». (2 травня 1892 р. Лист до дружини.)

«Пишіть по-українськи, бо тут я можу чути українську мову тільки від моєї дочки (вона тепер студентка Військово-медичної академії) та часом рідко від кого-небудь із українців». (Сімферополь, 23 квітня 1921 р. Лист до А. Кримського.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Всемирноизвестный ученый, основатель Украинской академии наук Владимир Вернадский родился в Петербурге и большую часть своей жизни провел в России. Но он никогда не забывал того, что его прадед был казаком. Через всю свою жизнь он пронес память об Украине, ее народе и языке. В дневнике он с болью писал о том, что в России запрещено печатать книги на его родном языке. Его дед по матери — артиллерийский генерал — разговаривал преимущественно на украинском языке. Отец, рассказывая историю Украины, часто вспоминал, что Петербург построен на костях украинцев. Вернадский читал украинские книги. Он находил их в библиотеке отца, доставал у букинистов, получал из-за границы. Особенно любил он

читать произведения Шевченко. В одном из писем к жене он советует ей прочитать небольшое стихотворение Шевченко «Проходят дни, проходят ночи»: «Это самое лучшее, что мне приходилось читать». Своих друзей Вернадский просит писать ему по-украински.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **блакіть** — голубизна; **намріяти** — намечтать; **струмók** — ручей; **стрі́чечка** — ленточка; **метéлик** — бабочка; **хвилюва́ти** — волновать; **маюва́ти** — буйно розвиватися; **квітува́ти** — цвести.

Блакiть мою́ ду́шу обві́яла,
Душа́ моя со́нця намрі́яла,—
Душа́ причасті́лася кро́тості́ трав —
Добри́день я сві́ту сказа́в!

Струмо́к серед га́ю як стрі́чечка.
На кві́тці метéлик мов сві́чечка.
Хвилю́ють, маю́ють, квіту́ють поля́ —
Добри́день тобі́, Украї́но моя́!
(П. Тичина.)

Розмова

Словник: **ста́витися** — относиться; **на́мір** — намерение; **гада́ти** — полагать; **звичайно́** — конечно; **вважа́ти** — считать; **не́хтувати** — пренебрегать; **гане́бно** — позорно; **тві́р** — произведение; **безперéчно** — несомненно; **хвилюва́ти** — волновать; **майбу́тнє** — будущее; **байдужий** — безразличный.

— Я за національністю росіянин. А народився й віріс в Україні. Як я повинен ста́витися до Росії?

— Це ж земля́ ва́ших прэ́дків. О́тже, вона́ повинна цікавити вас. Своє коріння трéба пам'ятати й знати. Ви ж не маєте на́міру виїжджа́ти до Росії?

— Ні. Моєю́ батьківщиною ста́ла Украї́на. Тут усе́ мені́ близьке́, рідне: і приро́да, й люди́.

— Я гадаю́, ви не ду́маєте забува́ти и не забу́дете росі́йської мо́ви?

— Звичайно́, ні. Це ж мо́ва мої́х ба́тьків. Але́ й украї́нську мені́ трéба знати́, бо живу́ в украї́нській держа́ві. Я вважаю́, що жи́ти се́ред наро́ду і не́хтувати його́ мо́вою — це гане́бно.

— Я не сумніваю́ся, що ви чита́єте й бу́дете чита́ти твори́ росі́йських письменників.

— Безперéчно. Вони́ мені́ близькі́ свої́м ду́хом, своєю́ мента́льністю, у них іде́ться про Росію́. Але́ мені́ близькі́ й твори́ украї́нських письменників, бо в них є́ те, що хвилю́є люди́й, се́ред яких я живу́. А це хвилю́є й мене́. І не мо́же не хвилюва́ти, бо ж у мене́ з ці́ми люди́ми одна́ земля́, одна́ до́ля, одна́кове майбу́тнє. Хоч мені́ Росія́ й не байдужа, але́ ду́мати й піклува́тися я

повінен насамперед про Україну. Адже я тут живу, тут житимуть мої діти, внуки й правнуки.

— От ви й самі відповіли на своє запитання.

Заняття 25. ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЄСЛІВ

За характером закінчень у теперішньому часі всі дієслова поділяються на I та II дієвідміни (спряження) і невелику архаїчну групу.

I. Дієслова I та II дієвідмін

Число	Особа	I дієвідміна		II дієвідміна	
Однина	1-а	пішу	чую	бачу	стою
	2-а	пишеш	чуєш	бачиш	стоїш
	3-я	пише	чує	бачить	стоїть
Множина	1-а	пишемо	чуємо	бачимо	стоїмо
	2-а	пишете	чуєте	бачите	стоїте
	3-я	пишуть	чують	бачать	стоять

1. В українській мові нема т. зв. «разноспрягаемых» дієслів. Дієслово в усіх особах (лицах) і числах змінюється за одним зразком. Якщо це дієслово I відміни, то в закінченнях скрізь має **-е- (-є-)**, а в третій особі множини — **-уть (-ють)**; якщо ж це дієслово II дієвідміни, то відповідно має **-и- (-ї-)**, **-ать (-ять)**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

я х́очу «я хочу»

ми х́очемо «мы хотим»

ти х́очеш «ты хочешь»

ви х́очете «вы хотите»

він х́оче «он хочет»

вони́ х́очуть «они хотят»

2. У третій особі однини в кінці дієслів I дієвідміни нема звука **-ть**: *він буду́є*. Цей звук з'являється тільки перед **-ся**: *він буду́ється*.

У дієсловах II дієвідміни в третій особі однини звук **-ть** є постійно: *він вчи́ть, вчи́ться*.

Цей звук, яким закінчується також форма третьої особи множини, в українській мові завжди звучить м'яко: *вони́ буду́ють, буду́ються, вча́ть, вча́ться*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

росте́ як із води́ «растет очень быстро»

ви́соко літа́є «высоко летает»

до́вго збира́ється «долго собирается»

по́ки грім не вда́рить «пока гром не грянет»

підбива́ють підсумки «подводят итоги»

підно́сять до небес́ «возно́сят до небес́»

3. У першій особі множини в кінці вживається **-о**: *ду́маємо, ідемо́*.
Форми без -о (*ду́маєм, іде́м*) допустимі лише в поезії та розмовній мові.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

раді́ємо з ва́ших у́спіхів «раду́ємся вашим успіхам»

пода́ємо при́клад «показу́ємо при́мер»

про́симо ви́бачення «проси́м извинения»

сподіва́ємося зустрі́тись «наде́емся встре́титься»

4. В особових формах перед закінченням відбуваються чергування приголосних:

а) **г, з — ж**: *берегти́* — *бережу́*, *вози́ти* — *вожу́*;

б) **к, т — ч**: *пекти́* — *печу́*, *леті́ти* — *лечу́*;

в) **х, с — ш**: *колиха́ти* — *колишу́*, *носи́ти* — *ношу́*;

г) **д — дж**: *ходи́ти* — *ходжу́*, *сиді́ти* — *сиджу́*.

Причому в дієсловах І дієвідміни це чергування відбувається в усіх особах, а в дієсловах II дієвідміни — лише в першій особі однини. У дієслові *бі́гти* «бежать» звук [ж] виступає в усіх особах: *біжу́, біжі́ши, біжі́ть, біжимо́, біжите́, біжа́ть*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

сиджу́ й чека́ю «сизу и жду»

воджу́ тра́ктор «вожу трактор»

печу́ть хлі́б «пекут хлеб»

допоможу́ вам «помогу вам»

ле́две но́ги волочу́ «еле ноги волоку»

хо́чемо відпочи́ти «хотим отдохнуть»

5. В українській мові звук [л'] після губних («мавпа Буф») з'являється не тільки в першій особі однини (*люблю́, терплю́*), а й у третій особі множини (*любля́ть, те́рплять*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ста́влять собі́ за мету́ «ставят перед собой цель»

спля́ть без за́дніх ніг «спят без задних ног»

лю́блять побала́кати «любят поговорить»

grimля́ть гарма́ти «гремят орудия»

ро́блять тиск «оказывают давление»

II. Архаїчна група дієслів

До цієї групи належать дієслова *да́ти, ї́сти, пові́сти* (розпові́сти, відпові́сти, допові́сти і под.).

Число	Особа	Ахаїчна група дієслів		
Однина	1-а	дам	їм	розпові́м
	2-а	дасі́	їсі́	розповісі́
	3-я	дасть	їсть	розпові́сть
Множина	1-а	дамó	їмó	розповімó
	2-а	дастé	їстé	розповістé
	3-я	дадúть	їдýть	розповідýть

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

дасі́ про себе зві́стку «дашь знать о себе»

не віддамó на потáлу «не отдадим на поругание»

відповісі́ за все «ответишь за все»

розповістé мені́ пізні́ше «расскажете мне позже»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прозмінюйте письмово дієслова *казáти*, *мрі́яти* (I дієвідміна), *мовча́ти*, *поі́ти* (II дієвідміна).

2. Прочитайте афоризми й запам'ятайте. Зверніть увагу на форми дієслів.

Словник: **рішенéць** — решение; **запобі́гти** — предупредить; **боягу́зтво** — трусость; **ба́жане** — желаемое; **пра́гнути** — стремиться; **бода́й** — хотя бы; **обме́жений** -~ ограниченный; **зго́да** — согласие.

1. Якщо хтось знає, який рішенéць він має прийняти, щоб зробити щось добре або запобі́гти чомусь поганому, але не робить цього, то це називається боягу́зством. (*Б. Спіноза*.) 2. Тому що ви не можете зробити всього бажаного, то пра́гніть зробити бода́й можливе. (*Теренцій*.) 3. Те, що ми знаємо,— обмежене, а те, чого не знаємо,— нескінченне. (*П. Лаплас*.) 4. Життя і мрія в згоді не бувають і вічно борються, хоч міру прагнуть. (*Леся Українка*.)

3. Запишіть у дві колонки дієслова: 1) із вставленими буквами **е**, **є**; 2) із вставленими буквами **и**, **ї**. (У дужках біля дієслів позначено дієвідміну).

Святку́..мо (I), вивча́..ш (I), знаход́..ш (II), нена́вид..те (II), сто..мо́ (II), схóч..те (I), лет..те (II), коли́ш..ться (I), осмі́л..ться (II), одяга́..ться (I), ба́ч..те (II), піш..ш (I), стрі́му..мося (I), змíн..ться (II), сьо́рба..те «хлебаєте» (I), те́рп..ш (II).

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського письменника Публія Теренція: «Якщо́ дво́є ро́блять те са́ме, ...»

4*. Перепишіть прислів'я. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній формі теперішнього часу. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **панува́ти** — господствовать; **наза́д** — обратно; **втра́тити** — потерять.

1. По одѣжі зустрічають, а по рózуму (проводжати). 2. Дурний язýк поперѣду рózуму (бiгти). 3. Сiла без рózуму (шалiти), а рózум без сiли (мiлiти). 4. Де сiла (панувати), там правда (мовчати). 5. З непра́вдою свiт проiдеш, та наза́д не (вёрнутися). 6. Як рóбимо, так i (хóдити), як дба́ємо, так i (ма́ти). 7. Що ма́ємо—не (дба́ти), втра́тивши — (пла́кати).

5*. Перекладiть на українську мову.

Растет очень быстро, показывает пример, любит поговорить, подводим итоги, хотим отдохнуть, хожу на занятия, сижу и жду, ставят перед собой цель, отдашь позже, помогу тебе.

6. Прислiв'я перепишiть. Дiєслова архаiчної групи підкреслiть.

Словник: **бублик** — баранка; **заробiти** — заработать.

1. Скорiше прода́си, як кúпиш, i скорiше втра́тиш, як зна́йдеш. 2. Чудний бублик: кругóм об'iси́, а всере́динi нема́ нiчо́го. 3. Ха́ту продамо́, собак наку́пимо — нiхто́ до ха́ти не підсту́пить. 4. Дасть Бог день, дасть i по́житок. 5. Гiрко зарóбиш — со́лодко з'iси́.

7. Вивчiть напам'ять.

Я люблю тебе, дру́же, за те,
що в оча́х твоiх мо́ре синiє,
що в оча́х твоiх со́нце цвiте́,
мою ду́шу голуби́ть i грiє.

За волóсся твоє́ золотé,
за чолó молодé i відкри́те.
Я люблю тебе́, дру́же, за те,
що не мо́жу тебе́ не люби́ти.

(В. Сосюра.)

8. Прочитайте народну усмiшку й запам'ятайте.

Словник: **пéвний** — определенный; **ме́та** — цель; **коло́да** — бревно; **ви́гукнути** — воскликнуть.

Дво́є солда́тів бреду́ть одiн за одним без пéвної метí. Назу́стріч iм iде́ сержа́нт. Він запри́мiтив iх i пита́є:

— Гей, що ви рóбите?

— Ми коло́ду несемо́ на склад,— відповiда́ють вони́.

— Яку́ коло́ду? — диву́ється сержа́нт, бо нiяко́ї коло́ди нiде́ не вiдно.

— Ти ба́чиш, Пётре! — ви́гукнув одiн iз солда́тів. — Виявля́ється, коло́ду ми забу́ли взи́ти.

9. Прочитайте вголос текст i перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **гарма́та** — орудие; **вiдступ** — отступление; **дри́бний** — мелкий; **никче́мний** — ничтожный; **спогляда́ння** — созерцание; **перемо́га**

— победа; **чимало** — много; **винятковість** — исключительность; **становище** — положение; **відповідальність** — ответственность; **хутко** — быстро; **переладнати** — переделать, перестроить; **відповідно** — соответственно; **створіти** — создать; **обслуга** — расчет.

— До гармат! — наказав тихо і спокійно Кравчіна. Команди кинулись до гармат і стали, і тут уже всім зробилось ясно, що відступу не буде, що почалося зовсім інше життя. Все дрібне, нікчемне, погане, все, що було незначного й слабкого в людині, — все неначе відійшло десь собі вслід за полком.

Якусь хвилину артилеристи стояли мовчки, в глибокому внутрішньому спогляданні, і кожен відчув до краю своє місце в житті.

Кравчіна зрозумів це і побачив, що починається перемога і що битися можна до кінця.

Коли бійці стали до гармат, і кулеметники зайняли свої точки, і бронебійники вернулись до своїх ям, Кравчіна побачив, що не тільки ніхто з його бійців не вийшов з бою, а навіть чимало полчан із полку, який відступив, зосталося з ним.

Василь Кравчіна розумів усю винятковість становища і всю свою відповідальність за життя бійців. Ніхто з них, може, й не думав, до якого бою готувались вони. Думи свої вони доручили йому. Кравчіна хутко переладнав свої батареї відповідно до нових обставин, створив нові кулеметні, мінометні, бронебійні точки. Мислі швидко й жарко палали в його голові...

Час летів на танках, летіли смерть на секундах і життя. Все скоротилось, стислось і напружилось до краю, все буття. Гарматні обслуги метались лавами в шаленому ритмі.

— Снаряд! Замок! Приціл! Вогонь!

Від прямих ударів танки репались, і кидались угору, й горіли з причепами, як на страшному суді. Горіло залізо, десант, горіла сталь усе ближче, ближче! (О. Довженко.)

10*. Перекладіть на українську мову.

Шли танки. Время летело на них, летела смерть на секундах.

— К орудиям! — приказал тихо Кравчина.

Он понимал всю исключительность положения и всю свою ответственность за жизнь бойцов.

Расчеты бросились к орудиям. Пулеметчики заняли свои места. Бронебойщики вернулись к своим ямам. Каждый почувствовал до конца свое место в жизни.

Всем стало ясно, что отступления не будет. Все мелкое, ничтожное, слабое в человеке словно отошло вслед за отступившим полком. И Кравчина понял, что начинается победа и что биться можно до конца. Никто из его бойцов не вышел из боя.

От прямых попаданий трескались танки и горели с прицепами. Горело железо, горела сталь все ближе и ближе.

Розмова

Словник: **щопра́вда** — правда; **щосі́ли** — изо всех сил; **уявля́ти** — представлять; **ще б пак** — еще бы; **вмика́ти** — включать; **раху́нок** — счет; **по́милка** — ошибка; **майдáнчик** — площадка; **по́за гро́ю** — вне игры; **розгубі́тися** — растеряться; **влашту́вувати** — устраивать; **трива́ти** — продолжаться; **кутові́й** — угловой; **кут** — угол; **тиск** — давление; **щі́льний** — плотный; **за́хист** — защита; **перева́га** — перевес.

— Ти чув, наші віграли.

— Не тільки чув, а й бачив, щопра́вда, по телеві́зору.

— А я сидів на стадіо́ні й щосі́ли крича́в разо́м з усіма́. Уявляєш, що там дія́лося?

— Ще б пак. Щойно вмика́ю телеві́зор і оча́м своі́м не вірю: наш ворота́р вийма́є м'яча́ із сі́тки. Це було́ на п'я́тій чи шоста́й хвили́ні. Го́сті відкри́ли раху́нок.

— Таку́ гру́бу по́милку допуска́є наш півзахисни́к: поси́лає м'яча́ на лі́вий фла́нг і — якра́з у но́ги нападни́кові госте́й. Ми кричимо́ йому́: куди́ б'єш? А він — ех!

— По́тім наші́ приті́сли госте́й до ворі́т, боротьба́ то́читься в штрафно́му майдáнчику, а м'яч ні́як не вліта́є в сі́тку. Оди́н уда́р у шта́нгу, дру́гий — ви́ще ворі́т, тре́тій — наш граве́ць по́за гро́ю.

— Уда́ри йду́ть оди́н за оди́м, а го́ла нема́. Трибу́ни прямо́ реву́ть.

— І на́решті́ гол. Раху́нок зрівня́но. Але́ ні́чия не влашту́є на́ших. Ата́ка трива́є.

— Ти б бачив...

— Я ж бачив...

— Ет, по телеві́зору. А ти б бачив на полі́: підрі́зки м'яча́, закру́чені кутові́, різка́ змі́на швидко́сті, фі́нти, фальши́ві за́махи, сило́вий тиск. Ма́йже весь час м'яче́м володі́є на́ша кома́нда.

— І супе́рник теж був си́льний: філігра́нні па́си, несподи́вані контрата́ки, щі́льний за́хист.

— Але́ в на́паді вони́ я́вно сла́бкіші. Перева́га була́ на бо́ці на́ших.

— Тож і зу́стріч закі́нчилася по́вною поразко́ю госте́й: раху́нок три о́чка супро́ти одно́го.

Заняття 26. МАЙБУТНІЙ ЧАС: ПРОСТИЙ, СКЛАДНИЙ І СКЛАДЕНИЙ

Майбу́тній про́стий час твори́ться лише від дієслів докóнаного (совершенного) ві́ду, складни́й й скла́дений — від дієслів недокóнаного ві́ду.

1. Дієсло́ва в майбу́тньому про́стому часі відміню́ються так само, як і в тепе́рішньому. Рі́зниця між цими часами лише в тому, що дієсло́ва в

майбутньому простому часі — доконаного виду, у теперішньому — недоконаного.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

складе́ш подя́ку «поблагодари́шь»
діста́не з-під землі́ «достанет из-под земли»
зали́шимо на за́втра «оставим на завтра»
розповісте́ дітям «расскажете детям»
наберу́ть ро́зголосу «получат огласку»
не пові́рять на сло́во «не поверят на слово»

2. Складний майбутній час утворюється додаванням (добавлением) до неозначеної форми дієслова недоконаного виду особових форм дієслова (й)няти:

<i>йти</i> + <i>му</i> — <i>йти́му</i>	<i>йти</i> + <i>мемо</i> — <i>йти́мемо</i>
<i>йти</i> + <i>меш</i> — <i>йти́меш</i>	<i>йти</i> + <i>мете</i> — <i>йти́мете</i>
<i>йти</i> + <i>ме</i> — <i>йти́ме</i>	<i>йти</i> + <i>муть</i> — <i>йти́муть</i>

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

зна́тимеш на зубо́к «будешь знать на зубок»
стоя́тиме на сво́єму «будет стоять на своем»
лі́тиметься че́рез ві́ння «будет литься через край»
чекáтимете погóди «будете ждать погоды»
гра́тимемося в хо́ванки «будем играть в прятки»
ма́тимуть наді́ю «будут иметь надежду»

3. Складений майбутній час в українській мові твориться так само, як і в російській:

<i>бу́ду йти</i>	<i>бу́демо йти</i>
<i>бу́деи іти́</i>	<i>бу́дете йти</i>
<i>бу́де йти</i>	<i>бу́дуть іти́</i>

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

бу́деш підтрíмувати листува́ння «будешь поддерживать переписку»
тиск бу́де па́дати «давление будет падать»
бу́демо йти за ко́мпасом «будем идти по компасу»
бу́дуть дба́ти про харчі́ «будут заботиться о продовольствии»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Письмово прозмінійте в складному майбутньому часі дієслово *вчи́ти*.

2*. Перекладіть на українську мову.

Расскажете завтра, оставим это детям, получит огласку, достанут из-под земли, будем ждать погоды, будут стоять на своем, будете играть в прятки.

3. Прочитайте прислів'я й запам'ятайте. Зверніть увагу на форму дієслів.

Словник: **жі́то** — рожь; **півень** — петух; **ві́рій** — теплые края; **шанува́тися** — вести себя хорошо; **шанува́ти** — уважать.

1. Робі́, робі́, то й ма́тимеш, посі́й жі́то, то й жа́тимеш. 2. Співáтиме півень чи ні, а день бу́де. 3. Не крича́ли журавлі́, як з ві́рію леті́ли, не бу́дуть крича́ти, як і наза́д леті́тимуть. 4. Хто шану́ється, то́го й лю́ди шанува́ти бу́дуть. 5. Що в мо́лодості навчи́ш, то на ста́рість як зна́йдеш.

4*. Перепишіть речення, розкриваючи дужки. Дієслова, що в дужках, поставте в потрібній особі складного майбутнього часу.

С л о в н и к: **до скóну** — до смерти; **сві́док** — свидетель; **ві́ддаля́** — издали; **дарма́** — напрасно.

1. Украї́но! До́ки жи́ти бу́ду, до́ти (ві́дкрива́ти) тебе́. (В. Симоненко.) 2. Мені́ до скóну о́тчий кра́й (здава́тися) ра́єм. (Д. Луценко.) 3. Коли́ я не (горі́ти), коли́ ти не (горі́ти), коли́ ми не (горі́ти), то хто ж тоді́ бу́де сві́тити? (Ю. Збанацький.) 4. Коли́ житт́я ти не учáсник, а тільки сві́док ві́ддаля́, — дарма́ (чека́ти) пре́красних ві́д тебе́ по́двигів земл́я. (М. Рильський.)

5*. Дієслова, вжиті в складеному майбутньому часі, поставте в складному майбутньому.

Словник: **чергува́ти** — дежурить; **ра́зом** — вместе; **відпочива́ти** — отдыхать.

Я бу́ду чека́ти тебе́. Ти бу́деш чергува́ти вночі́. Він бу́де приби́рати коридо́р. Ми бу́демо працюва́ти ра́зом. Ви бу́дете охоро́няти скла́д. Вони бу́дуть відпочива́ти.

6. Прочитайте народну притчу й запам'ятайте.

Словник: **го́ни** — приблизительно 200 метров; **побажа́ти** — пожелать; **зачека́ти** — обождать; **наза́д** — обратно.

Ішли́ Со́нце, Моро́з і Ві́тер бі́тим шля́хом усі́ три й зустрі́чають чоло́віка.

— До́брий день!

— До́брого здо́ров'я!

Приві́тались і пішли́ — ті собі́, а той собі́; пройшли́ во́ни з го́ни й розду́малися тоді́: ко́му той чоло́вік побажа́в до́брого здо́ров'я — чи всі́м, чи, мо́же, одно́му? Верну́лися, наздоганя́ють то́го чоло́віка:

— Зачека́й, щось запита́ємо.

Той зачека́в, підхо́дять вони́ до ньо́го:

— Ко́му, чоло́віче, ти побажа́в здо́ров'я — чи одно́му, чи всі́м?

— Ні,— ка́же,— одно́му я побажа́в.

— Котро́му ж?

— Оцьому,— каже,— губатому я побажав доброго здоров'я.

Овернулись і йдуть собі наза́д. Со́нце й ка́же:

— Я його́ попечу́!

А Мороз ка́же:

— Я його́ ізморóжу.

А Ві́тер ка́же:

— Ти не спечеш, а ти не зморóзиш, бо як ти будеш пекти́, я холо́дом ві́ятиму, а як ти, Морóзе, будеш морóзити, то я прити́хну, і він не зме́рзне.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його українською мовою.

Словник: **шукáти** — искать; **незаба́ром** — вскоре; **схо́ваний** — спрятанный; **зати́шний** — уютный; **ще́врик** — птичка, похожая на жаворонка; **кома́шня** — насекомые; **клопітлі́вий** — хлопотливый; **вередлі́вий** — привередливый; **кво́лий** — слабый; **дзьо́б** — клюв; **роззя́вити** — раскрыть; **ненаже́рливий** — прожорливый; **кружка́** — в кружок; **майсте́рно** — искусно; **прито́ркуватися** — прикасаться; **змандрува́ти** — уйти с постоянного места жительства.

З ку́щика трави́ випурхнула пта́шка. До́рош здригну́вся, не спуска́ючи очей із то́го місця, звідки вона́ вилеті́ла, підпо́вз на ко́лінах і став шука́ти гніздо́. Незаба́ром він помі́тив у землі́ манію́сіньку я́мку, схова́ну в гу́стій траві́, і в ній зати́шне гнізде́чко, ви́мощене з трав'я́них сте́бел і м'яко ви́стелене на дні пружі́нистим кінськи́м во́лосом.

До́рош знав, що це було́ гнізде́чко польово́го ще́врика, сві́тло-бу́рої пта́шечки з корóтким хвóстиком і коротесеньки́м дзьо́биком, що жи́виться малесеньки́ми жучка́ми і комашне́ю. Ще́врик уже́ прилеті́в, уже́ обнови́в своє́ гнізде́чко, пови́гриба́в із ньо́го ла́пками земе́лку, нави́в чистоту́, і клопі́тлива са́мка ско́ро ся́де в ньо́го, втя́гне краси́ву го́лівоньку в те́пле пі́р'ячко, відкладе́ ше́стеро тро́хи більши́х, як гороши́нка, я́чок і по́тім до́вго сиді́тиме на них, сварли́ва та вередли́ва, гри́зно попи́скуючи на самця́, якщо́ він ма́ло прино́ситиме їй ї́жі, і неохоче́ пуска́ючи його́ на ніч у своє́ гнізде́чко. Сиді́тиме до́ти, до́ки ше́стеро голопу́цьків-маля́т не проклю́ють кво́лими дзьо́биками тонію́сіньку шка́ралу́пу я́чка і, обі́гріті й ви́сушені мате́ринським ті́лом, не роззя́влять ро́тиків і не попрóсять ї́сти. Тоді́ на са́мку впаду́ть нові́ кло́поти, нові́ турбо́ти. Не присі́даючи й на хвили́ну, ці́лий де́нь бу́де вона́ літа́ти сюди́-туди́, щоб нагодува́ти ненаже́рливих ротáтих ді́точок свої́х, а вони́ сиді́тимуть кружка́, повитя́гавши ши́ї і порозкривáвши дзьо́бики. І в цьо́му малесенько́му гнізде́чку вікові́чним, раз і наза́вжди заведе́ним порядко́м бу́де йти житт́я дру́жної пташи́ної сім'ї́, і ко́жного ро́ку з гнізде́чка вилі́татиме нове́ поколі́ння, нові́ кри́льця бу́дуть трі́патися в чи́стому, прозо́рому, сві́жому, паху́чому степово́му пові́трі. «Таке́ житт́я, такий за́кон житт́я,— подума́в До́рош, любóвно розгляда́ючи майсте́рно зро́блене гнізде́чко, але́ не прито́ркуючись до ньо́го рука́ми, щоб пта́шка не змандрува́ла геть. — Таке́ житт́я. Молоде́ наро́джується, старе́ вмира́є». (Григорі́й Тютю́нник.)

8*. Перекладіть на українську мову.

Из кустика травы выпорхнула маленькая светло-бурая птичка с коротким хвостиком и очень коротеньким клювиком. Это был полевой щеврик. Он уже прилетел и обновил свое гнездышко, вымощенное из стебель травы и мягко выстеленное конским волосом. Хлопотливая самка скоро сядет в него, отложит шестеро яиц и потом будет долго сидеть на них, грозно попискивая на самца, если он будет мало приносить ей еды. Будет сидеть, пока шестеро птенцов не проклюнут своими слабыми клювиками очень тоненькую скорлупу яйца. Тогда на самку свалятся новые хлопоты, новые заботы. Она целый день будет летать, чтобы накормить своих прожорливых деток. А они будут сидеть в гнезде и ожидать еды, вытянув шеи и раскрыв клювики. И так каждый год из гнезда будут вылетать новые поколения. Таков закон жизни: молодое рождается, старое умирает.

9. Вивчіть напам'ять.

Словник: **рѳзпач** — отчаяние; **світання** — рассвет.

Я не помру́ від рѳзпачу і му́ки,
Лиш в одинѳкій нѳчі навѳсні
Все бѳдуть сні́ться мѳлі, тѳплі ру́ки
І оченѳта сѳні і яснѳ́.

І бѳдеш ти у кѳжному диха́нні,
І бѳдеш ти наві́ки при менѳ́
Гасѳть зіркі́ очѳма на свѳтанні́,
Палѳть менѳ́ в безжа́льному вогні́.

І бѳду жда́ти кѳжної годѳни
В далѳкому чи блѳзькому краѳу
Одну́ тебе́, тебе́ є́ди́ну,
Малѳньку мѳлу дѳвчинку мою́.
(В. Симоненко.)

Розмова

Словник: **прѳба́чте** — извините; **ві́льний** — свободный; **будь ла́ска** — пожалуйста; **валѳ́зка** — чемодан; **ре́чі** — вещи; **потурбува́ти** — беспокоить; **фіра́нка** — занавеска; **краєві́д** — пейзаж; **волі́ти** — предпочитать; **полѳ́ця** — полка; **байду́же** — все равно; **заважа́ти** — мешать; **че́рга** — очередь; **квитѳ́к** — билет; **всти́гнути** — успеть; **ві́дрѳдження** — командировка; **ті́ждень** — неделя.

— Прѳба́чте, ко́ло вас ві́льне мѳ́сце?

— Так, сіда́йте, будь ла́ска.

— Чи не мо́жу я покла́сти валѳ́зку в я́щик під сидѳ́нням?

- Зараз, я встану й переставлю свої речі під один бік.
 — Пробачте, що потурбував вас. Ви далеко їдете?
 — До кінцевої станції. А ви?
 — Я теж. Можна, я відсуну фіранку на вікні? Коли їду в поїзді, люблю дивитися на краєвиди за вікном.
 — Я вже стільки наїздився в поїздах і надивився, що волію подрімати. А ви як хочете. Будь ласка.
 — Дякую. Як ваша поліція — верхня чи нижня?
 — Байдуже. Якщо хочете, займайте верхню. Я все одно лягати не буду.
 — Я теж не лягатиму, тільки свого портфеля поставлю, щоб не заважав. Не думав, що доведеться так довго стояти в черзі за квитком, тож не мав часу зайти в буфет на вокзалі. Якщо не заважатиму вам, то перекушу. Може, й ви зі мною?
 — Ні, дякую. Я встиг удома добре поїсти.
 — Не пам'ятаєте, коли поїзд прибуває на кінцеву станцію?
 — Якщо не запізниться, то о пів на дев'яту. Я їду далі, у мене пересадка. Доведеться чекати наступного поїзда годин зо три.
 — А я далі не їду. Я в гості. Ви теж у гості?
 — Ні, у відрядження.
 — На довго?
 — На тиждень.

Заняття 27. НАКАЗОВИЙ СПОСІБ

Наказовий спосіб твориться від основи теперішнього (майбутнього простого) часу. Для цього від третьої особи однини відкидаємо закінчення: *пиш(е), крикн(е), стан(е), співа́й(е), повір(ить)* — і до одержаної основи додаємо закінчення наказового способу.

Число	Особа	Під наголосом та після збігу приголосних		В інших випадках	
Однина	2-а	пиші́	кри́кни	по́вір	ста́нь
Множина	1-а	пиші́мо	кри́кнімо	по́вірмо	ста́ньмо
	2-а	пиші́ть	кри́кніть	по́вірте	ста́ньте

1. Під наголосом та після збігу приголосних додаємо закінчення:

- а) у другій особі однини **-и:** *кажі́, підкрéсли:*
 б) у першій особі множини **-імо:** *кажі́мо, підкрéслімо;*
 в) у другій особі множини **-іть:** *кажі́ть, підкрéсліть.*

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

допоможі́ мені́ «помоги мне»

ході́ зі мно́ю «иди со мной»

прові́тріть кімнату «проветрите комнату»

не сварі́ться, діти «не ссорьтесь, дети»
любі́мося «будем же любить друг друга»
зупині́мо машину «давайте остановим машину»

2. В інших випадках додаємо закінчення:

а) у другій особі однини нульове, причому зубні приголосні («де ти з'їси ці лини») пом'якшуються: *постав, сядь*;

б) у першій особі множини **-мо**: *поставмо, сядьмо*; "

в) у другій особі множини **-те**: *поставте, сядьте*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

пода́й зві́стку «подай весть»

уво́ль мою во́лю «исполни мое желание»

одяга́йтеся скорі́ше «одевайтесь скорее»

посі́дьте з на́ми «посидите с нами»

збира́ймося на за́няття «будем собираться на занятия»

оста́ньмося дру́зьями «давайте останемся друзьями»

3. В інших особах російському *пусть, да* в українській мові відповідають *нехай, хай*.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

хай вам щасті́ть «пусть вам сопутствует счастье»

неха́й він прі́йде до ме́не «пусть он придет ко мне»

неха́й вони́ поспіша́ть «пусть они поспешат»

хай живе́ му́дрість «да здравствует мудрость»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Поставте в усіх формах наказового способу дієслова *нести, сидіти* (як *пиши*), *поставити, поклікати* (як *повір*), *кинути, виходити* (як *стань*).

2. Прочитайте вголос прислів'я, знайдіть дієслова в наказовому способі й визначте їхнє число й особу. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **губі́ти** — терять; **ква́питися** — спешить; **гу́дити** — порицать; **з розго́ном** — с размахом; **побра́тися** — пожениться; **жури́тися** — печалиться.

1. Учійся чужо́го ро́зуму, а й свого́ не губі́й. 2. Не спіші́ язико́м, ква́пся діло́м. 3. Вір свої́м оча́м, а не чужі́м реча́м. 4. Здорове́нькі бу́дьмо: себе́ не хвалі́мо, і́нших не гу́дьмо. 5. Не робі́ть з розго́ном, але́ з ро́зумом. 6. Бу́дьте, як вдо́ма, а пово́дьтесь, як у го́стях. 7. Побері́мося — не жури́мося, бу́дем панува́ти: я бу́ду сві́ні па́сти, а ти заверта́ти.

3*. Перепишіть речення, дієслова, що в дужках, поставте в наказовому способі.

Словник: **мрі́я** — мечта, **крі́ця** — сталь.

1. Мріє, не (зрадить)! Мріє, (станеться) живою! 2. Не (всихає), пішні квіти, (цвітє) хоч до літа! (Пождє) літа, доля прийде, не (тікає) з світа! 3. Де поділися ви, голоснії слова?.. (Вражає), (ріже), навіть (убиває), не (буде) тільки дощиком осіннім, (палає) чи (палить), та не (в'ялить)! 4. Коли я крицею зроблюсь на тім вогні, (скаже — 2-а ос. мн.) тоді: нова людина народилась; а як зломлюсь, не (плаче — 2-а ос. мн.) по мені. 5. (Берється — 1-а ос. мн.) краще до роботи, (змагається — 1-а ос. мн.) за нове життя! (З тв. Лесі Українки.)

4*. Перекладіть на українську мову.

Остановите машину, давайте проветрим комнату, помогите нам, одевайтесь скорее, посиди со мной, собирайтесь на занятия, идемте с нами, давайте не будем ссориться, пусть они придут ко мне.

5. Дієслова в другій особі однини наказового способу запишіть у три колонки: 1) із закінченням **-и**; 2) з м'яким знаком у кінці; 3) без м'якого знака в кінці.

Клич.., здобуд.. «приобрети», озелен.., прос.., сюсюкай.., вдар.., кос.., достан.., об'їд.., сип.., знищ.. «уничтожь», обвед.., присяд.., ріж.., пиш.., поліз...

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З тих букв прочитаєте початок вислову О. Підсухи: «... і забудь».

6. Прочитайте народну усмішку і запам'ятайте.

Словник: **місто** — город; **гроші** — деньги; **кóмір** — воротник.

Ішов чоловік до міста і тільки зійшов на місток, як звідти віліз бандіт з пістолетом і відібрав у нього гроші.

— Послухай,— каже чоловік бандітові,— стрільни мені в піджак, а то жінка не повірить, що мене пограбовано.

Той стрільнув.

— Тепер ще сюди пальні,— просить чоловік і підставляє рукав піджака.

— Що ж, можна й сюди,— каже бандіт.

— Тепер сюди,— каже чоловік і підставив шапку.

— Не можу,— каже бандіт,— кінчилися патрони.

— А,— каже чоловік, схопивши грабіжника за кóмір, — тепер ходімо зі мною в міліцію.

7. Прочитайте вголос уривок і перекажіть його українською мовою.

С л о в н и к: **хтóзна** — как знать; **мінїтися** — играть, переливаться; **знікнути** — исчезнуть; **грудка** — комок; **багáття** — костер; **шугну́ти** — взлететь; **посхóплюватися** — повскакивать; **задéрти** — задрать; **крок** — шаг; **тримáти** — держать; **тютюно́вий** — табачный; **лáгодитися** — собираться; **балáкати** — разговаривать о том, о сем; **злóдій** — вор; **покуштува́ти** — попробовать; **закорті́ти** — сильно захотеть; **жме́ня** — горсть; **смак** — вкус; **добрáти** — распробовать; **яр** — овраг.

— А ці абрикóси і всере́дині жо́вті чи тільки зве́рху?

— Хто́зна. Я тільки кісточку ба́чив: гостре́нька така́ з одно́го бо́ку, а з дру́гого тупі́ша...

— Мені́ здається, що вони́ гаря́чі. Оце́ ніч, а вони́ гаря́чі...

— По-мо́єму, вони́ в пушкú, еге́ ж?

— Хто́зна... Ско́ро осьо́б визна́ємо.

Вогóнь поча́в пригаса́ти. Тільки жаро́к ще грав і міні́вся.

— Ану́, Па, сходи́ ще ти подиви́тися за Што́калом, тво́я че́рга,— сказа́в Сілка. Прислу́хався.— Цсс, на́че хтось іде́,— зашепоті́в.— О, чу́єш?

Угори́ справді щось на́че проту́пало і зні́кло. По́тім звідти́ покоті́лася гру́дка, упала́ в на́ше бага́ття, і з ньо́го шугну́ли і́скри. Ми посхо́плювалися на но́ги і задерли́ го́лови, але́ пі́сля вогню́ не ба́чили й на кро́к від се́бе.

— Не бі́йтеся, це я,— хри́пко сказа́в хтось ізгорі́

До на́ших ніг потекла́ дрібна́ глі́на, а слі́дом за не́ю Што́кало. Він трима́в обома́ рука́ми бі́ля грудей́ кепку́ з абрикóсами...

— На́те ї́жте та йді́ть уже́ додо́му, бо мені́ спа́ти хо́четься.— Што́кало дихну́в на нас ядучи́м тютюно́вим ду́хом з ро́та. — Сіда́йте, чо́го ви постовпі́ли? Хто́ ж так ла́годиться кра́сти? Крича́ть, бала́кають, не тільки мені́,— у село́ чу́ти. Вогóнь кладу́ть! Злоді́ї назива́ється... Ті́хо тре́ба, якщо́ вже замі́рилися кра́сти!

— Та ми, ді́ду, тільки покуштува́ти хоті́ли! — ви́гукнув щі́ро Чи-це-я́-чи-не-я́. — Хіба́ ми кра́сти?..

— Оце́ бері́ть та й кушту́йте. Та і я з ва́ми яку́сь із'ї́м, бо ви тут так про них бала́кали, що аж мені́ закорті́ло.— Дід засмі́вся і пе́рший узя́в з кепки́ жме́ню абрикóс.

Ми й собі́ несмі́ло потягли́ся рука́ми до кепки́, взяли́ по одні́й, відкуси́ли потро́шку, трима́ємо в ро́ті і слуха́ємо на смак...

Ні, зра́зу не добереш́ того неві́даного смаку́! Як мед? Куди́ там тому́ ме́дові! То мед—і́ все. А це... І со́нцем па́хнуть. Хоч і холо́дні. А ми ду́мали, що вони́ гаря́чі... (*Григі́р Тютю́нник.*)

8*. Перекладіть на українську мову.

— А эти абрикосы и внутри желтые или только сверху? Мне кажется, что они горячие.

Было поздно... Мы пришли красть абрикосы у деда Штокало. Но дед Штокало не ложился спать. Мы сидели в овраге у костра, ждали и разговаривали о том, о сем. Вдруг наверху что-то словно протопало. Потом оттуда покатился комок земли, упал в наш костер. Мы повскакивали на ноги и задрали головы, но после огня ничего не видели.

— Не бойтесь, это я,— слышали хриплый голос деда Штокало. И вслед за голосом показался сам... Штокало. Он нес кепку, полную абрикос.— Нате ешьте и идите уже домой, потому что мне спать хочется. Садитесь, чего остолбенели? Берите и пробуйте. И я с вами какую-то съем. Вы здесь так о них разговаривали, что даже мне захотелось невмоготу.

Деддохнул на нас едим табачным духом, засмеялся и первый взял из кепки горсть абрикос.

Мы тоже потянулись несмело руками к кепке. Нет, сразу не определишь на вкус. Словно мед? Куда там тому меду! То мед — и все. А это... Даже косточки, такие остренькие с одной стороны и тупее с другой, пахнут солнцем. Хотя и холодные.

9. Вивчіть напам'ять

Словник: **тішком-нішком**—тихонько; **нахилітися** — склониться.

Повій, вітре, на Вкраїну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув карі очі,—
Повій, вітре, опівночі.

Між горами там долина,
В тій долині є хатина,
В тій хатині дівчинонька,
Дівчинонька-голубонька...

Повій, вітре, тішком-нішком
Над рум'яним, білим лічком,
Над тим лічком нахиліся,
Чи спить мила, подивіся.

Чи спить вона, чи збуділась,
Спитай її, з ким любилась,
З ким любилась, і кохалась,
І любити присягалась.

Як заб'ється їй серденько,
Як зітхне вона тяженько,
Як заплачуть карі очі —
Вертай, вітре, опівночі...

(С. Руданський.)

Розмова

Словник: **домівка** — родной дом; **ліжко** — кровать; **стілець** — стул; **куток** — угол; **підлога** — пол; **кілим** — ковер; **лепеха** — аир; **клечання** — зеленые ветки; **стеля** — потолок; **гілка** — ветка; **шібка** — стекло в окне; **візерунок** — узор; **натіскувати** — нажимать; **клямка** — дверная ручка; **замкнутий** — закрытый; **відчинятися** — открываться; **стосик** — стопка; **шафа** — шкаф; **порожньо** — пусто; **одвірок** — косяк; **вимикач** — выключатель; **поважний** — почтенный; **вік** — возраст.

— Мені майже кожної ночі сниться наша хата.

— Заскучив за домівкою.

— Мабуть, що так. Найчастіше сниться моя кімната. Але не така, як завжди. Ліжка нема, тільки стільці по кутках стоять. Підлога встелена не килимом, а лепехою, стіни прибрані клечанням, навіть зі стелі звисають зелені гілкі. На підвіконні вазони. А шибкі у вікні замуровані морозяними візерунками, крізь них нічого не видно.

— І мені часто сниться наша квартира. І теж якось дивно. Ніби я стою на площадці перед дверима й ніяк не можу знайти кнопку дзвінка. Тоді натіскую на клямку, двері, виявляється, не були замкнені, вони відчиняються, і я заходжу в коридор. Скрізь горить світло. Диван у кімнаті застелений барвистим покривалом. Книжки на столі складені рівним стосиком. Дверцята в шафі відчинені. І якось порожньо в кімнаті.

— Порожньо без тебе вдома. Виглядають тебе, чекають.

— Розглядаюся довкола. На одвірку чітко видно позначки, які тато з мамою робили на мої дні народження, міряючи, наскільки я віріс. А вимикач не справа, а ліворуч від дверей. Стіни завішані портретами якихось мало знайомих мені людей поважного віку. І ніби вони розмовляють між собою щось про мене. Але що — не можу розібрати.

— Це душі твоїх предків турбуються про тебе.

— Спиться, то й сниться. Про що вдень думаєш, те вночі сниться.

Заняття 28. ДІЄПРИКМЕТНИК. ФОРМА НА -НО, -ТО

1. В українській мові дієприкметники (причастия) на **-ся** не утворюються. Російським дієприкметникам на **-ся** тут відповідають інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

країни, які розвиваються «развивающиеся страны»

перешкоди, які трапляються «встречающиеся препятствия»

розгублений хлопець «растерявшийся парень»

зачасна небезпека «притаившаяся опасность»

світні вогники «светящиеся огоньки»

2. В українській мові нема дієприкметників на **-ший, -вший**. Їм відповідають дієприкметники на **-лий** або інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

посивілий лікар «поседевший врач»

розквітлий куш «расцветший куст»

який читав книжку «читавший книгу»

який зустрів мене «встретивший меня»

який відкрив Америку «открывший Америку»

колишній Союз «бывший Союз»

3. Дієприкметники на **-чий**, які відповідають російським дієприкметникам на **-щий**, в українській мові майже не вживаються (почти не употребляются). У таких випадках українська мова надає перевагу (оказывает предпочтение) прикметникам на **-ливий**, дієприслівникам тощо.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

палаюче вогнище «пылающий костер»

який поважає себе «уважающий себя»

манліва далина «манящая даль»

загрозливе становище «угрожающее положение»

захисник вітчизни «защищающий отчизну»

хвиля, набігаючи, розбивалась «набегающая волна разбивалась»

4. Російським дієприкметникам на **-мый** в українській мові відповідають дієприкметники на **-уваний, -ований, -ний**, інші слова.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

виучувана мова «изучаемый язык»

виконувана робота «исполняемая работа»

атакований з усіх боків «атакуемый со всех сторон»

контрольована ситуація «контролируемая ситуация»

улюблене заняття «любимое занятие»

політика, яку проводить уряд «политика, проводимая правительством»

5. Дієприкметники на **-ний, -тий** в українській мові творяться й вживаються так само, як і в російській. Але в українській мові на відміну від російської:

1) нема коротких дієприкметників (типу російських *окончен, закрыт*);

2) ніколи не подвоюється **н** у суфіксах (*закінчений, сказаний*).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

вінесений на обговорення «вынесенный на обсуждение»

знайдений розв'язок «найденное решение»

розбуджена свідомість «разбуженное сознание»

розглянуте питання «рассмотренный вопрос»

будінок збудований «дом построен»

відкритий для огляду «открыт для осмотра»

6. Від дієприкметників на **-ний, -тий** утворюється незмінювана (неизменяемая) безособова форма на **-но, -то**, яка використовується як присудок (сказуемое) у безособовому реченні (в безличном предложении). Такої форми в російській мові нема.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

кімнату прибрано «комната убрана»

речі поскладано «вещи сложены»

кілим почищено «ковёр почищен»

стіл накріто «стол накрыт»

вікно (кого? щ о?) **поміто** «окно (кто? ч т о?) помыто»

прибирання (к о г о? щ о?) **закінчено** «уборка окончена»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них дієприкметники та форми на **-но, -то**. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **ліпше** — лучше; **зароблений** — заработанный; **ледачий** — ленивый; **жіто** — рожь; **втікаючий** — убегающий; **глум** — насмешка.

1. Ліпше свій хліб недопечений, ніж чужий перепечений. 2. Зароблений сухар кращий від краденого бублика. 3. Лежачий плуг ржавіє, ледача людина хворіє. 4. За ходячим ліс, за ледачим піч. 5. Боязливий і втікаючого боїться. 6. За моє жіто та мені й біто. 7. Сказано на глум, а ти бери на ум.

2*. Перекладіть на українську мову російські вислови з дієприкметниками.

1. Заработанный хлеб, построенный дом, вынесенный на обсуждение вопрос, найденное решение, открытый со всех сторон. 2. Мое любимое занятие, изучаемый язык, рассматриваемый вопрос, проводимая правительством политика, контролируемая ситуация. 3. Угрожающее положение, манящая перспектива, уважающий себя человек, защищающий отчизну, разбивалась набегающая волна. 4. Расцветшее дерево, поседевшая голова, встретивший меня друг, развивающаяся страна, встречавшиеся на пути препятствия.

3*. Перепишіть речення, від дієслів, що в дужках, утворіть дієприкметники й поставте їх у потрібній формі.

Словник: **луна́** — эхо; **задиві́тися** — засмотреться; **спáдок** — наследство; **власник** — владелец; **сплюндрува́ти** — разорить.

1. Блукають лу́ни, людьмі (забу́ти) звéчора в ліса́х. 2. Цвіте́ земля, (задиві́тися) в свобóду. 3. Сів ді́д на (спиля́ти) осокóрі, дума́є. 4. Ми — спадко́ємці спа́дків (розграбува́ти). 5. Ми — власники (сплюндрува́ти) святи́нь (З тв. Л. Костенко.)

4*. Перепишіть, дієприкметники замінюючи безособовими формами на **-но, -то**.

Словник: **ві́конаний** — исполненный; **заборóнений** — запрещенный; **поперéджений** — предупрежденный.

Завда́ння ви́конане. Сторóннім вхі́д заборóнений; Дорі́жка заме́тена й посі́пана пісцо́м. Гвинті́вка зібрана, затво́р вста́влений. Пру́жина зма́щена масти́лом. Ре́мінь прикрі́плений. Солда́ти поперéджені. З офіце́рами прове́дена бе́сіда.

5. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте.

Словник: **скóсний** — совершенный; **осóба** — лицо; **загро́за** — угроза; **втра́чений** — потерянный; **за́вданий** — причиненный.

1. Несправедливість, скóсена відно́сно однієї́ осóби, є загро́зою для всіх. (Ш. Монте́ск'є.) 2. Тоді́ лишé пізна́єш цінні́сть ча́су, коли́ він втра́чений. (Г.Сковорода.) 3. Ра́ну, за́вдану вітчизні́, ко́жен із нас відчува́є в глиби́ні свого́ се́рця. (В. Гюґо.)

6. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **ра́птом** — вдруг; **прошто́вхуватися** — проталкиваться; **шано́вний** — уважаемый; **не в змо́зі** — не . в состоянии; **запам'ята́ти** — запомнить; **заперéчувати** — возражать; **пéвний** — уверенный; **гі́дність** — достоинство; **проба́чте** — извините.

У перепóвненому авто́бусі, що йшов на Фа́стів, солі́дний чоло́вік з портфе́лем ра́птом підхо́пився з сиді́ння й став прошто́вхуватися до конду́кторки.

— Шано́вна, хіба́ вам не було́ ска́зано, що мені́ вихо́дити в Сорóчому Бро́ді?

— Так, але...— почала́ була́ конду́кторка.

— Не виправдо́вуйтеся,— перебі́в її солі́дний чоло́вік. — Я зна́ю все напе́ред: і що авто́бус перепóвнений, і що ви не в змо́зі запам'ята́ти, де ко́му вихо́дити.

— Але...

— Не заперéчуйте. Бу́дьте пéвні, я цьо́го так не зали́шу.— І він з незмі́рною гі́дністю ви́йшов.

Коли́ вже авто́бус ру́шив, конду́кторка, вісунувши го́лову у ві́кно, гукну́ла йому́ навздогі́н:

— Проба́чте, добрóдію, але́ до Сорóчого Бро́ду і́хати ще ці́лих три кіломе́три.

7. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **Різдво́** — Рождество; **існува́ти** — существовать; **ме́шкати** — жить; **прямоку́тний** — прямоугольный; **бік** — сторона; **бракува́ти** — не хватать; **вальо́к** — комок (мокрой глины); **вапня́к** — известняк; **помі́ст** — настил; **гру́ба** — печка; **ла́ва** — скамейка; **нага́дувати** — напоминать; **хліборóбський** — земледельческий; **зберегти́ся** — сохраниться; **знаря́ддя** — орудия; **соки́ра** — топор; **прикме́та** — особенность; **вража́ти** — поражать; **глек** — кувшин; **шоло́м** — шлем; **ко́мин** — передняя часть варистой печи; **килимáрство** — ковроделие; **ві́ріб** — изделие; **спори́дненість** — родство; **старожі́тний** — древний.

На всій території України від IV тисячоліття до I тисячоліття перед Різдвом Христовим існувала культура, яка дістала назву трипільської. Трипільці мешкали великими селами на берегах річок. Їхні хати були прямокутної форми. Стіни дерев'яні, обмащені з обох боків глиною. Де бракувало лісу, житла будували з глиняних вальків, або так званого саману, на Одещині — з вапняку. Стіни нерідко були розписані. Підлогу робили з дерев'яних колод, складених помістом, обмазаних глиною, іноді обпаленою. Розміри цих будівель були різні — від 6 до 150 квадратних метрів, серед них переважали багатокімнатні. Вони мали всередині грубу, лави. Їхній план нагадує пізніші українські хати.

Населення трипільської культури було хліборобське. Збереглося багато кам'яних серпів з дерев'яними держакami. Були сохи, до яких впрягали пару волів. Сіяли пшеницю, жито, просо, ячмінь. Було поширене скотарство. Серед фігурок тварин бачимо корову, вівцю, свиню, коня.

У трипільських знахідках зустрічаються кам'яні знаряддя високої техніки: добре обгладжені, відшліфовані, просвердлені сокири, долота, ножі, серпи.

Головною прикметою трипільської культури було гончарство. У знахідках цієї культури багато різноманітного посуду, який вражає багатством форм, орнаменту. Тут зустрічаються величезні глечики і малесенькі глечики-іграшки. Найтипівіші з них нагадують формою грушу. Трапляються подвійні глечики, такі, у яких українські селяни колись носили в поле обід. Поширений посуд у формі шоломів.

Дуже цікаві інші керамічні вироби: фігурки різних тварин, зокрема голови биків з розлогими рогами, а також фігурки жінок. Їхні голівки нагадують голову сови і зроблені наче щипкою...

В Україні трипільська культура збереглась у пережитках і залишила по собі виразні сліди. До недавнього ще часу жінки в селах розмальовували хати, комини, печі тощо. У килимарстві, гончарстві, дереворізбі, вишивках, писанках дуже багато геометричних та рослинних орнаментів, які виразно нагадують орнаменти на виробах часів трипільської культури. Український народ зберіг свою етнічну спорідненість із старожитньою людністю Пра-України. (За Н. Полонською-Василенко.)

8*. Перекладіть на українську мову.

На всей территории Украины с IV тысячелетия до I тысячелетия перед Рождеством Христовым существовала культура, называемая трипольской. Трипольцы строили деревянные избы, а где не было леса — избы из глины, известняка. Это были преимущественно многокамерные здания. Они имели внутри печку, скамейки. Стены с обеих сторон были обмазаны глиной. План зданий напоминает более поздние украинские хаты.

Трипольцы были земледельцами, занимались скотоводством. Сохранились каменные серпы, топоры, ножи; фигурки коров, овец, свиней, коней; зерна пшеницы, ржи, проса, ячменя. Были сохи, в которые впрягали пару волов.

Главной особенностью трипольской культуры было гончарство. Здесь встречаются большущие кувшины и маленькие кувшинчики-игрушки, бывают двойные кувшины, такие, в которых украинские крестьяне носили в поле обед. Очень интересны фигурки разных животных, в частности головы быков с раскидистыми рогами, а также фигурки женщин, головки которых напоминают голову совы.

Пережитки трипольской культуры сохранились в Украине до наших дней. Еще недавно женщины в селах разрисовывали печи, стены в хатах. В украинском гончарстве, ковроделии, вышивках очень много геометрических и растительных орнаментов, которые напоминают орнаменты времен трипольской культуры.

9. Вивчіть напам'ять народну пісню.

Словник: **зітха́ти** — вздыхать; **вербо́ліз** — ивняк, раkitник; **ма́ритися** — грезиться; **загу́блений** — потерянный; **бурхлі́вий** — бурный; **шука́ти** — искать; **воро́ття** — возврат, возвращение.

Ті́хо над рі́чкою в ні́ченьку те́мную
Спить зача́рований лі́с.
Ні́жно шепоче́ він ка́зку та́ємную,
Со́нно зітха́ вербо́ліз.

Ні́чка розсі́пала зі́роньки я́снії,
Он вони в рі́чці на дні́.
Пла́чуть бере́зи по то́й бі́к кудря́вії,
Сто́гне хтось тя́жко вві́ сні́.

То йому́ ма́риться ща́стя загу́блене
В хви́лях бурхлі́вих життя́.
Мо́же, озва́лося се́рце розгу́блене —
Пла́че, шука́ воро́ття.

Примітка до тексту. Слова *ку́дрі*, *кудря́вий* в українській мові вживаються рідко. Звичайно кажуть: *ку́чері*, *кучеря́вий*.

Розмова

Словник: **відпочива́ти** — отдыхать; **сапа́ти** мотыжить; **підпу́шувати** — рыхлить; **підгорта́ти** — окучивать; **бу́ряк** — свекла; **цибу́ля** — лук; **гарбу́з** — тыква; **каву́н** — арбуз; **квасо́ля** — фасоль; **со́няшник** — подсолнух; **полуні́ці** — клубника; **суні́ці** — земляника; **роді́на** — семейство; **сма́чний** — вкусный; **по́ратися** — возиться, ухаживать; **огуді́ння** — плеть; **пу́п'янок** — огурчик, почка; **ті́чка** — шест; **во́лоть** — метелка, кисть; **ко́шик** — корзинка; **достига́ти** — созревать; **ча́сом** — случайно.

- Влітку, як тільки маю трішки вільного часу, їду до батьків у село.
- Відпочиваєш, загоряєш?
- Ні, працюю. Полю бур'ян на горіді, сапаю, підпушую, підгортаю картоплю, поливаю. І загоряю, звичайно.
- Багато картоплі?
- На горіді росте не тільки картопля, а й морква, петрушка, буряки, цибуля, часник, щавель, гарбузи, кавуні, діні, кабачки, патисони, огірки, помідори, квасоля, кукурудза, соняшники...
- Скільки всього...
- Це ще не все. Є й полуніці, суніці, фізалис...
- А що таке фізалис?
- Це рослина з родини пасльонових, подібна до помідорів. І плоди має схожі. Варення з них смачне.
- Цікаво поратися коло того всього?
- Дуже цікаво. Ти бачиш, як пробиваються із-під землі перші листочки картоплі, як рядочками сходить морква, петрушка, як гарбуз пнється на паркан, кабачки лізуть на дерево, огудіння огірків засновує землю й на ньому в'яжуться перші пуп'янки, квасоля в'ється по тичках, з'являється зав'язь на помідорах, розкривається до сонця кошик соняшника. А коли все досягає...
- Ти віршив часом не пінеш?
- Не пішу. Але безперечно: горід улітку — справжня поезія.

Заняття 29. ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівники (деепричастия) не змінюються і вживаються так само, як і в російській мові. Вони бувають недоконаного (несовершенного) і доконаного виду.

1. Усі дієприслівники недоконаного виду мають у кінці **-чи**. Ця частина додається до дієслова в третій особі множини замість **-ть**: *(вони) співають* «поют» — *співаючи* «поючи», *сидять* — *сидячи* «сидя».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

розмовляючи про справи «разговаривая о делах»

не знаходячи місця «не находя места»

повертаючись додому «возвращаясь домой»

відверто кажучи «откровенно говоря»

не чекаючи підступу «не ожидая подвоха»

думаючи про Україну «думая об Украине»

2. Усі дієприслівники доконаного виду мають у кінці **-ши**. Ця частина додається до дієслова в чоловічому роді минулого часу: *(він) побачив* «увидел» — *побачивши* «увидев», *приніс* — *принісши* «принесши».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

поверну́вшись додо́му «вернувшись домой»

переборóвши трóдноші «преодолев трудности»

не спита́вши до́зволу «не спросив разрешения»

опусті́вши óчі «потупив глаза»

ві́солопивши я́зикá «высунув язык»

розві́сивши вóха «развесив уши»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть у них дієприслівники, з'ясуйте, як вони утворилися. Прислів'я запам'ятайте.

Словник: **обіця́ти** — обещать.

1. Краще зробити не обіцяючи, ніж обіцяти, а не зробити. 2. Не давши слова — держись, а давши — кріпись. 3. Не хвалісь, ідучи на торг, а хвалісь, ідучи з торгу. 4. Не почавши, не кінчиш. 5. Лінійвий сидючи спить, лежачи робить.

2*. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники недоконаного виду й запишіть у дві колонки: 1) на **-учи, -ючи**; 2) на **-ачи, -ячи**.

Стояти, очікувати «ожидать», брати, терпіти, проходити, грузнути, нести, множити, сидіти, узагальнювати «обобщать».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте початок давньоримського вислову: «...до зірок».

3. Від поданих дієслів утворіть дієприслівники й запишіть у дві колонки: 1) доконаного виду (на **-ши**); 2) недоконаного виду (на **-чи**).

Спитати «спросить», відвідати «посетить», лікувати «лечить», спостерігати «наблюдать», креслити «чертить», освоїти, зникнути «исчезнутъ», садити, оцінювати, з'ясувати «выяснить», дякувати «благодарить».

У кожному слові підкресліть другу від початку букву. З цих букв прочитаєте початок вислову І. Франка: «... — великі дві сили».

4*. Прислів'я перепишіть, розкриваючи дужки. Дієслова, що в дужках, поставте у формі дієприслівників.

Словник: **сокі́ра** — топор.

1. Не (посі́яти), не зберéш. 2. Не (взя́тися) за сокі́ру, ха́ти не збуду́єш. 3. І сокі́ра, (лежа́ти), іржа́віє. 4. Не (поду́мати), і кіло́чка не затéшеш. 5. Не (спита́ти) брóду, не лізь у во́ду. 6. Не хвалі́сь, (іти) у бій, а хвалі́сь, (іти) з бо́ю.

5*. Перекладіть на українську мову.

Откровенно говоря, я не думал об этом. Возвращаясь домой, мы разговаривали о делах. Преодолев трудности, не хвались. Не подумав, не говори.

6. Прочитайте вголос афоризми й запам'ятайте.

Словник: **долати** — преодолевать; **помилка** — ошибка; **уперто** — упрямо; **триматися** — держаться; **здобути** — добыть, достичь, приобрести.

1. Мудрий той, хто, долаючи свої помилки, приходить до істини; тільки дурень уперто тримається своїх помилок. (Ф. Рюккерт.) 2. Багато хто тому й виступає проти істини, що, визнавши її, пропаде. (Й. -В. Гете.) 3. Хто моря переплів і спалив кораблі за собою, той не вмере, не здобувши нового добра. (Леся Українка.) 4. Говорити не думаючи — все одно що стріляти не цілячись. (М. Сервантес.) 5. Навчаючи інших, ми вчимося самі. (Сенека.)

7. Прочитайте вголос народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **тримати** — держать; **кермо** — руль; **здивовано** — удивленно; **керувати** — управлять.

Він їхав, ліву руку тримаючи на кермі, а правою обнімаючи стан своєї подруги.

— Двома руками тримати треба! — вигукнув йому регулювальник.

Перехожий, підійшовши до регулювальника, здивовано запитав:

— А як же він тоді машиною керуватиме?

8. Прочитайте вголос текст і перекажіть його зміст українською мовою.

Словник: **знадвору** — со двора; **зирк** — глядь; **місяць** — луна; **одказувати** — отвечать; **лунати** — звучать; **гучно** — громко, звучно; **урочистий** — торжественный; **захоплювати** — захватывать; **притулітися** — прислониться, прижаться; **лінути** — лететь, уноситься; **талан** — судьба; **крамар** — торговец; **мусити** — быть должным; **порада** — совет, помощь, отрада; **стрічка** — лента; **спогадати** — вспомнить; **влягати** — гнаться; **орати** — пахать.

— Пустіть колядувати! — чую голос дівочий знадвору. Я — зирк у вікно: то не півний місяць з зоряного неба засвітив у хату перед Різдвом. У маленькім віконці, якраз проти печі, рожевіє на морозі дівоче лице.

— Пустіть колядувати! — питається ще раз.

— Співайте! — голосно одказує мати.

— Кому?

— Сашкові!

— «Молодець Сашечко та по торгу ходів, святій вечір...» — заспівало зразу аж чотири дівки, і вже хто їх знає, чи то від морозу, чи такі дівчата і слова колядки у зимовий вечір, тільки спів лунає так дзвінко і гучно і світ став одразу такий урочистий, що в мене, малого, аж дух захопило. Притулившись на лавці край вікна під рушниками, щоб не помітили дівки, я весь обертаюся в слух. І вони тоді довго й повільно, ніби лінухи в безмежну далечінь часу, на сімсот, може, літ, виспівують мені талан. І ось, вслухаючись у чарівні слова, я починаю відіти: великий молодець, ходжу я по торгу з конем серед крамарів і купців. І мушу я ніби продати коня, бо слова мої співали так: «Ой коню, коню, ти порадо моя. Ой, порадь ти мене, та продам я

тебе за малу ціну, за сто червінців». А кінь у яблуках, шія крута, червона стрічка в гриві, одспівує мені на вухо не продавати його і спогадати про себе. Я почував біля вуха його ніжні м'які губи, а слова коневі у дівчат такі, що повік пам'ятатиму:

«Ой, чи ти не забув, як у війську був, як ми з тобою білись з ордою, да як же за нами турки влягали, ой, да не самі турки, пополам з татарами. Да догнали ж бо нас аж на тихий Дунай, до крутого берега,— святий вечір...»

Що ж мені робити? Вже коні ворожі іржуть на Дунаї і ворожі стріли піють недолю мені. Тоді, розкривши широко очі, я почував, ніби якась сила піднімає мене з лави і виносить з хати прямо на коня, і тут кінь мій скочив, «Дунай перескочив, да Дунай перескочив, копита не вмочив, і ні шаблі кінця, ні мене, молодця,— святий вечір...»

Я вертаюсь з Дунаю до хати, оглядаюсь: аж і мати співає, гойдаючи колиску, і в неї зовсім не хатня мрія, щось зовсім не буденне, ніби сама вона теж ліне десь у просторах свого серця, і дівки за вікном на морозі під зоряним небом. Ой, як гарно! І Дунай широкий та глибокий. Вода холодна, аж сичить. А по тім боці турки й татаре лютують, що так багато я їх потоптав конем.

Потім співали другі й треті дівки. Чого тільки не чув я про себе. Там уже я і збирав війська, аж землі важко, і вибивав ворота у чужі городи, і орав поле сізими орлами, і засівав поле дрібним жемчугом, і мостив мості все тесовії, і постилав килими все шовковії, і сватав паняночку з-за Дунаєчку, з-за Дунаєчку королєву дочку. І лісами їхав — ліси шуміли. Мостами їхав — мості дзвеніли. Городами їхав — люди стрічали, поздоровляли,— святий вечір...

Потім мене переносили вже зовсім сонного на піч. Там я і засинав на житі серед пісень, міцно обнімаючи за шію свого яблукатого коня. (О.Довженко.)

Коментар до тексту. У тексті трапляються архаїчні форми й слова: *відіти* — звичайно *бачити*; *татаре* — звичайно *татари*; *городами* — звичайно *містами*; *жемчуг* — звичайно *перли*.

9*. Перекладіть на українську мову.

В зимний вечер перед Рождеством девушки колядовали за окном. А в хате, прижавшись на лавке у окна под рушниками, их слушал малый Сашко. Они долго и медленно, словно уносясь в безграничную даль времени, может быть, лет на семьсот, пели ему Судьбу. Пение звучало так торжественно, что у него, малого, аж дыхание захватило. И малый Сашко, вслушиваясь в чарующие слова, начинает видеть, будто он, великий молодец, должен продать своего коня. А конь в яблоках, шея крутая, красная лента в гриве, ему на ухо говорит: «Ой, не забыл ли ты, как в войске был, как мы с тобой бились с ордой?». И будто некая сила подымает Сашку с лавки и выносит из хаты прямо на коня. Конь прыгнул, Дунай перепрыгнул, и начался бой. Много врагов потоптали они.

Возвращается Сашко с Дуная в хату, оглядывается: и мать поет, качая колыбель. И у нее совсем не будничная мечта, и она тоже летит где-то в просторах своего сердца. И девушки поют за окном на морозе под звездным небом. А малый Сашко уже собирает войско, и выбивает ворота в чужие города, и пашет поле сизыми орлами, а засекает его мелким жемчугом, и сватает барыньку из-за Дунаечка, дочь короля. И по лесам едет — леса шумят, по мостам едет — мосты звенят, через города едет — люди встречают.

Потом его, совсем сонного, переносят на печь. Там он и засыпает на ржи среди песен, крепко обнимая за шею своего коня в яблоках.

10. Вивчіть напам'ять початок народної пісні.

Словник: **спочивати** — отдыхать; **криниця** — колодезь.

Розпрягайте, хлопці, коні
Та лягайте спочивать,
А я піду в сад зелений,
В сад криниченьку копати.

Копав, копав криниченьку
У вишневому саду...
Чи не вийде дівчинонька
Рано-вранці по воду?

Вийшла, вийшла дівчинонька
В сад вишневий воду брать,
А за нею козаченько
Веде коня напувать.

Коментар до тексту. Наголоси на словах у пісні можуть не збігатися (не совпадать) із літературними наголосами. Наприклад, у пісні співається: «Веде коня напувать». А звичайно ці слова слід наголошувати так: «Ведé коня напува́ти».

Розмова

Словник: **цікавити** — интересовать; **звичай** — обычай; **даклядно** — подробно; **праця** — работа; **свято** — праздник; **Великдень** — Пасха; **Зелені свята** — Троица; **колишній** — давний; **уявлення** — представление; **існувати** — существовать; **каратися** — наказываться; **блукати** — блуждать; **притулок** — приют, кров; **державність** — государственность.

— Менé цікавлять звичаї українського народу. Чи вони десь описані?

— Найповніше й найдокладніше вони описані в двотомній праці Олєкси Воропая «Звичаї нашого народу». Тут вони подаються за календарём, починаючи від перших днів зими й кінчаючи осінніми святами.

— А які звичаї, обряди, свята найхарактерніші, найцікавіші?

— Усі вони пов'язані з певними змінами в природі, з важливими подіями в житті людини. Тому кожен звичай по-своєму цікавий і характерний. Найбільше обрядів пов'язано із святкуванням Різдва та Нового року, з маївками й веснянками, з Великодними й Зеленими святами, зі святом Івана Купала.

— Чи в Україні тепер дотримують колишніх звичаїв?

— На жаль, мало хто їх знає. А вони ж дуже давні й сповнені поезії. Більшість з них виникла ще в дохристиянські часи. Вони є частиною нашої національної культури, нашого світогляду. Це ціла система обрядів і уявлень.

— В усіх народів світу існує повір'я, що той, хто забув звичаї своїх предків, карається людьми і Богом. Він блукає по світу, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку.

— Нас століттями, особливо протягом останніх сімдесяти років, насильно змушували забути свої звичаї. Але тепер, коли Україна повернула свою державність, намітилося відродження наших національних традицій.

Заняття 30. ПРИСЛІВНИК

1. Прислівники з префіксом **по-** мають кінцівку **-ому**. Ті ж прислівники, у складі яких є суфікс **-ськ-** (**-зьк-**, **-цьк-**), можуть мати й рідше вживану паралельну форму на **-и**: *по-українському* і *по-українськи*,

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

домовимося по-доброму «договоримся по-хорошему»

хай буде все по-старому «пусть будет все по-старому»

не вмію по-англійському «не умею по-английски»

треба по-людському жити «нужно по-человечески жить»

кажі мені по-людськи «говори мне по-человечески»

2. Російським прислівникам на **-ски** (без префікса **по-**) в українській мові відповідають прислівники на **-о**.

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

твори́мо ви́користати «творчески использовать»

логі́чно ду́мати «логически мыслить»

практи́чно засто́сувати «практически применить»

го́рбится старе́чо «старчески сутулится»

ра́джу по-дру́жньому «советую дружески»

3. В українській мові досить поширені (довольно распространены) прислівники на **-ки** (крім на **-ськи**).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.

ста́ти навко́лішки «стать на колени»
навпрі́сідки пусти́тися «вприсядку пуститься»
пода́тися навпро́шкі «податься напрямик»
добира́тися пі́шки «добираться пешком»
повзті́ ра́чки «ползти на четвереньках»
метр завви́шки «метр высотой»

4. У російській мові багато прислівників мають форму ору́дного відмі́нка (творительного падежа), а в українській мові прислівники творяться, як правило, по-іншому (по-другому).

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
уде́нь і вночі́ «днем и ночью»
улі́тку попраці́ємо «летом поработаем»
узі́мку хо́лодно «зимой холодно»
га́рно навесні́ «хорошо весной»
ї́хати ве́рхи «ехать верхом»
крадькома́ зі́ркає «украдкой бросает взгляды»

5. Префікс **що-** в прислівниках часу має значення «кожний».

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
щодня́ дощ «каждый день дождь»
щовече́ра спі́ви «каждый вечер песни»
щолі́та загоря́ємо «каждое лето загораем»
щоро́ку зустрі́чаємося «каждый год встречаемся»

6. В українській мові нема прислівників з префіксом **по-** типу російського *побыстрее*. В українській мові в таких випадках вживаються слова *тро́хи, якомо́га (трохи шви́дше, якомо́га шви́дше)* або тільки вищий ступінь (*шви́дше*).!

Прочитайте вголос і запам'ятайте.
підніма́й якомо́га ви́ще «подымай повыше»
ки́дай якнайда́лі «бросай подальше»
натисні́ тро́хи сильні́ше «нажми посильнее»
ступа́й ле́гше «ступай полегче»

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ

1. Прочитайте прислів'я, знайдіть прислівники й поясніть, як вони утворилися.

Словник: **спе́ршу** — сначала; **по́тім** — после; **ні́коли** — недосуг; **вра́нці** — утром; **ї́жа** — еда; **кий** — палка; **навскося́к** — наискось; **брехня́** — ложь; **де́коли** — иногда; **удво́х** — вдвоем; **ненáче** — как будто.

1. Всяк розу́мний по-сво́єму: оди́н спе́ршу, а дру́гий по́тім. 2. Ліні́вому все ні́коли: вранці́ ро́сно, в обі́д жа́рко, а ввече́рі куса́ють кома́рі. 3. До ї́жі ра́чки лі́зе, а до робо́ти кі́єм не заже́неш. 4. Сяк-так навско́сяк, аби не по-лю́дському. 5. Не щодня́ брехня, де́коли й пра́вда. 6. За мо́рем теплі́ше, та вдо́ма милі́ше. 7. У дво́х, ка́жуть лю́ди, ле́гше пла́кати неначе́.

2*. Перепишіть прислів'я, прислівники, подані в дужках (в скобках) російською мовою, перекладіть на українську.

Словник: **спе́ка** — жара; **ховáтися** — прятатися; **пі́зно** — поздно..

1. (Днем) від спе́ки хова́ється, а (ночю́) від кома́рів. 2. Ліні́вому (каждый день) свя́то. 3. Коли́ (летом) не ходи́в по ма́ліну, (зимой) вже пі́зно. 4. З вовка́ми жи́ти — (по-волчы́) ви́ти. 5. Відхо́дить ли́хо (пешком), а приї́здить (верхом). 6. За мо́рем (теплее), та вдо́ма (милее). 7. Кра́ще ма́ти воро́га (спереди), як (сзади).

3*. Перекладіть на українську мову.

Каждый день встречаемся, ступай повыше, бросай по-легше, податься пешком, добираться ночью, говорю тебе по-хорошему, логически мыслить, договоримся по-дружески; летом теплее, но весной милее.

4. Прочитайте афоризми й запам'ятайте.

Словник: **міркува́ти** — рассуждать; **непоква́пно** — не спеша; **почуття́** — чувства; **зрешто́ю** — в конце концов; **злида́р** — нищий; **ру́хатися** — двигаться.

1. Якщо́ ти двічі́ подума́єш, перш ніж оди́н раз ска́жеш, ти ска́жеш удві́чі кра́ще. (*Т. Пейн.*) 2. Мірку́йте непоква́пно, але́ дійте рішуче́, поступа́йтеся великоду́шно, але́ стійте непохі́тно. (*К. Колтон.*) 3. Лю́ди, які́ розми́нюють свої́ почу́ття напра́во й налі́во, по-мо́єму, зрешто́ю му́сять відчува́ти себе́ злида́рями. (*О. Гончар.*) 4. По-спра́вжньому великі́ ті, чи́є се́рце б'ється́ для всіх. (*Р. Роллан.*) 5. Жи́ти — значить безперер́вно ру́хатися впе́ред. (*С. Джонсон.*)

5. Прочитайте народну усмішку й запам'ятайте.

Словник: **нара́да** — совещание; **пропози́ція** — предложение; **будува́ти** — строить; **хмиз** — хворост; **заперечи́ти** — возразить; **дозво́лити** — разрешить; **розв'язати́** — решить; **взовж** — вдоль.

Проектува́ли зві́рі міст. На діло́вій нара́ді ко́жен із них подава́в свої́ пропози́ції. Зае́ць сказа́в:

— Міст тре́ба будува́ти з хми́зу: по-пе́рше, його́ ле́гше зроби́ти, а по-дру́ге — дешеві́ше обійде́ться.

— Ні,— заперечи́в ведмі́дь,— якщо́ вже будува́ти, то обов'язко́во з сторі́чних дубі́в, щоб міст був міцни́й і довгові́чний.

— Дозвольте, коле́ги! — встряв у розмо́ву осе́л. — Який міст будувати,— це ми опісля ві́рішимо. Насамперед треба розв'язати принци́ове пита́ння: як його́ будувати — вздовж чи впо́перек рі́чки?

6. Прочитайте вголос текст і перекажіть українською мовою.

Словник: **відзнача́тися** — отличаться; **залиши́ти** — оставить; **по́бут** — быт; **чо́вен** — лодка; **дотéпний** — находчивый, остроумный; **кмі́тливий** — сообразительный; **винахі́дливий** — изобретательный; **пра́гнути** — стремиться; **уявля́ти** — представлять; **легкова́жний** — легкомысленный; **влас́ний** — собственный; **пе́вність** — уверенность; **га́сло** — лозунг; **па́ля** — кол; **ла́ви** — ряды.

Коза́цьке ві́йсько відзнача́лося суворо́ю дисциплі́ною, особливо́ під час похóдів. Францу́зький інжене́р Бопла́н, що залиши́в ціка́вий о́пис по́буту украї́нців та коза́ків, сві́дчив: ко́ли під час морсько́го похóду в човні́ об'явля́вся п'я́ниця — його́ відра́зу ж викида́ли в мо́ре. Водноча́с Боплан відзнача́в, що украї́нські коза́ки «дотéпні, кмі́тливі, винахі́дливі й ще́дрі, не пра́гнуть до вели́кого бага́тства, але́ безме́рно коха́ються у свобóді, без яко́ї не уявля́ють житт́я. Вони́ надзвича́йно мі́цні ті́лом, ле́гко перенóсять спе́ку і хо́лод, го́лод і спра́гу, невто́мні на війні́, му́жні, смі́ливі, на́віть легкова́жні, бо не дорожа́ть влас́ним житт́ям... Со́тня цих коза́ків під прикритт́ям та́бору не побої́ться й ти́сячі поля́ків і на́віть кілько́х ти́сяч тата́р». Туре́цький хро́ніст Наї́ма пові́домля́в: «Мо́жна з пе́вністю сказа́ти, що не зна́йти на землі́ люде́й смі́ливі́ших, які́ б так ма́ло бо́ялися еме́рті». Коза́ки жили́ й дія́ли за га́слом: «Хто хоті́в би за хри́сти́янську ві́ру потра́пити на па́лю, хто хоті́в би бу́ти четверто́ваним, колесова́ним, хто хоті́в би прийня́ти всіля́кі му́ки за свій наро́д — вступа́й до на́ших лав. Не тре́ба сме́рті бо́ятися, вмира́ти все одно́ оди́н раз». (Р. Іванченко.)

7*. Перекладіть на українську мову.

После 1240 года Украина на долгие столетия попала под чужеземное иго: монголо-татары, Польша, Россия. Украинский народ никогда не мирился со своим подневольным положением. Все время он не переставал бороться за возрождение своей государственности.

Немеркнущие страницы в книгу истории борьбы за свободу Украины вписали запорожские казаки. Это были люди, которые за христианскую веру, за свой народ были готовы попасть на кол, быть четвертованными, колесованными, принять любую смерть. Они говорили: «Не нужно смерти бояться, умирать все равно один раз».

С восхищением о них писали иностранцы. Француз Боплан, который в 1630—1648 годах жил в Украине, свидетельствовал: украинские казаки были находчивы, сообразительны и щедры, они не стремились к большому богатству, но превыше всего ценили свободу. В борьбе за нее они не дорожили собственной жизнью. Турецкий хронист Найма утверждал: не найти на земле

людей более смелых, чем украинские казаки, которые бы так мало боялись смерти.

В более близкие к нам времена с таким же самопожертвованием за свободу Украины боролись сечовые стрельцы, воины УПА.

8*. Вивчіть напам'ять початок українського національного гімну.

Ще не вмерла України
ні слава, ні воля,
ще нам, браття українці,
усміхнеться доля.

Згинуть наші воріженьки,
як роса на сонці,—
запануєм і ми, браття,
у своїй сторонці.

Душу й тіло ми положим
за свою свободу
та й покажем, що ми, браття,
козацького роду.

Станем, браття, всі за волю —
від Сяну до Дону.
В ріднім краю панувати
не дамо нікому.

Чорне море ще всміхнеться,
і Дніпро зрадіє,
ще на нашій Україні
дolenька доспіє.

(П. Чубинський.)

Розмова

Словник: **зрозуміло** — понятно; **колір** — цвет; **прапор** — флаг, **погiдний** — безоблачный; **злагода** — согласие; **достáток** — обилие; **збагну́ти** — понять; **тлумáчити** — толковать; **вбачáти** — усматривать; **джерелó** — источник; **середóвище** — среда; **використóвувати** — использовать; **пéрвісний** — первичный; **час** — время; **зобра́ження** — изображение; **подóбатися** — нравиться; **зміст** — содержание; **налéжний** — должный; **поша́на** — уважение.

— Пáне профéсоре, щó означають кольорi в національному українському прапорi, це менi зрозумiло. Сiнє погiдне нéбо i жóвтий пшени́чний лан, мир i пра́ця, злагода i достáток. А от щó означає тризуб, нiяк не збагну́.

— Шановний колего, і синій та жовтий кольори на нашому прапорі неоднаково тлумачаться. Дехто в них вбачає символ сонця (жовтий колір) як джерела енергії і води (синій) як життєдайного середовища, інші — поєднання духовності (синій колір) і практичності, життєвості (жовтий), мудрості й багатства тощо.

— А тризуб? Аджé на території України він відомий з першого століття нашої ери. Його використовували наші князі Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий Він є в гербі Анни Ярославни — королеви Франції.

— Так. І, мабуть, тому що він такий давній, його первісне значення забулося, стерлося з пам'яті. Одні сприймають його як символ єдності часу — минулого, теперішнього й майбутнього, а отже, й поколінь. Як у Шеї ченка: «і мертвим, і живім, і ненарожденим землякам моїм». Інші бачать у ньому схематичне зображення сокола в польоті. А ще дехто прочитує тут слово «воля». Багато є різних тлумачень.

— Для мене найбільш вірогідним є перше тлумачення. Виявляється, українські національні символи мають глибокий і мудрий філософський зміст.

— На жаль, не всі це розуміють. І не всі з належної пошаною ставляться до наших прадавніх національних символів. А символів недооцінювати не слід, бо вони здатні згуртувати людей різних поглядів навіть тоді, коли вже ніщо не може об'єднати їх.

ВІДПОВІДІ ДО ТРЕНУВАЛЬНИХ ВПРАВ

(Ответы к тренировочным упражнениям)

1.5. Україна — моя Вітчизна. З нею пов'язане все моє життя. Її щастя — це й моє щастя, її горе — це й моє горе. Іншої вітчизни в мене нема. Я буду працювати для неї, для її добра, а це значить, що й для себе, для свого добра.

2.3. Гостя, потоку, ночі, настрою, боку, котá, лебедя, хмелю, ячменю, ведмедя, печі, постелі.

2.4. Бєрезня, квітня, травня, червня, липня, серпня, вересня, жовтня, грудня.

2.9. Восені свиня налòпалась жолудів і заснула під дубом. Як тільки виспалась, вона знічєв'я почала рити зємлю біля дуба, усі корінці попідривала. На дубі на тó пору сидів кібець. Побáчивши неvvічливість свині, він сказáв:

— Що ти рóбиш? Навіщо псуєш корінці? Дуб мóже засóхнути.

— Нехáй сохне! Мені потрібні жолуді, а не дуб.

— А ти підніми вгóру своє рíло (свою піку) і побáчиш, що жолуді на дубі ростуть. Дуб тебе годує.

3.2. Сказáти, зв'язáти, розкажі, розкрíти, розстáлися, змíлувався, ззáду.

3.3. Життя, щастя, терпіння, безчестя, безділля, пиття, пуття, з радістю.

3.4. Тунель, ресора, баласт, клема, метал, антена, колона; Магеллан, Дарданелли, Іссик-Куль, Аккра, Брюссель, Бонн.

3.6. Дерево міцне корінням, а людина — батьківщиною. За рідною землею й у небі скучно. Якби на коні піч і я на печі — отό був би козак.

3.9. Люди обрали собі старшину. Новий старшина зробився такий пановитий (пихатий, бундючний), що й підступити до нього страшно. Якось сидить він на рундуці (на ганку) і бачить, що хтось їде селом. Погукнув свого (на свого) небожа:

— Біжи і спитайся, що воно за птиця така їде. Підбігає хлопчик і каже:

— Наш новий пан старшина звелів спитати, що ви за птиця така тут їдете?

— Скажи старшині, що і ти дурень, і він дурень,— озвався проїжджий.

Вернувся хлопець. Старшина питає:

— А що?

— Він і вас знає, і мене знає.

— Як?

— Та сказав, що й ви дурень, і я дурень.

4.1. Краще чесно вмерти, як нечесно жити. Хто терпеливий, той щасливий. Хліб, сіль, вода — козацька їда. Від людського поговору не запнешся пеленою. Погрожує мишка кішці, але здалека.

4.2. Захисні, туристська, контрастне, рідкісний, усне, шістнадцять, обласна.

4.7. Я прекрасно пам'ятаю, як будували нашу хату. Вона ще не стара, вона молодша від (за) мене. З любові до неї виростала моя любов до рідної землі. У війну, коли доводилось брати чужі столиці, я з ніжністю згадував її, згадував, як я, чотирирічний, ніс батькам на будівництво, на другий край села, біленький вузлик із харчами. Крім вузлика, сестра дала мені лозинку від собак. І я пішов. Широкий став, берегом якого я йшов, тоді здавався мені неосяжним. Назустріч вибігали собаки з дворів, але гавкали на мене не від люті, а від здивування, наче хотіли спитати: «І куди воно, отакé малé, чимчикує?» З неї, цієї глиняної хати під соломою, починалось моє відчуття Батьківщини.

5.11. Дмитро з Іваном їхали з Криму. Сіль везли. Їхали повагом і, заколісані їздою, задрімали. На небі вісипали зіроньки, повновидий місяць зійшов, усе навкруги залив м'яким сріблястим сяйвом. А волі йдуть і йдуть. По дорозі трапилася їм річечка широка, але не глибока. Зайшли волі на міст і зупинилися.

Прокінувся Дмитро, глянув: на небі зірки світяться, місяць усміхається, і внизу теж зірки, місяць, ще й жаби кумкають. Дмитро штовх товариша під бік:

— Іване! Подивися, де ми!

Прокінувся Іван, глянув—лішенько моє!

— Це ж ми на небо заїхали.

6.8. Давно́-давно́ ходи́в по землі праслов'янський бог Сваро́г. І люди попросіли його́, щоб він позба́вив їх від уся́кого осору́жного га́ддя. До́брий Сваро́г зібрав у велеті́нський міх га́дюк, жа́б, гу́сінь, сто́ніжок та іншу повзу́чу не́чисть і дав мішо́к я́комусь циба́тому чолов'я́зі, щоб той ви́кинув його́ в Славу́ту, то́бто в Дніпро́. «Ті́льки не розв'язу́й мішка́»,— сказа́в бог.

Ні́зько вкло́нівся чолов'я́га бо́гові, узя́в мішо́к і поні́с. Але́ йому́ ста́ло ціка́во, що ж у цьо́му мішкú. Він зупини́вся, розв'язав мішо́к. І то́ї (ті́єї) миті́ з мішка́ ви́слизнуло га́ддя, повистри́бували жа́би й розпо́взлі́ся по землі́.

Сваро́г, що спочи́ва́в на хма́ринці, ба́чив усе́ це й сказа́в:

— Не послухався? Тепе́р бу́деш зби́рати. І перетвори́вся циба́тий чолов'я́га на пті́цю, яку́ назва́ли черногу́зом (леле́кою). Зби́рає леле́ка жа́б та вся́ке га́ддя й до люде́й го́рнеться, на́че хо́че сказа́ти: я від лю́дини пішо́в.

7.4. Буді́нок «дом», буді́вля «здание», будо́ва «стройка». Велі́ти «велеть», волі́ти «предпочита́ть». Виголо́шувати «произно́сить», оголо́шувати «объявля́ть», проголо́шувати «провозглаша́ть». Жорсткі́й «жесткий», жорсто́кий «жесто́кий». Наго́да «удобный случай», приго́да «приключение».

7.7. Зима́ (груде́нь, сі́чень, лю́тий) сніжко́м заме́рзле гру́ддя присі́пле, щипа́є но́са і на во́дах з льо́ду мості́ буду́є. Весна́ (бе́резень, кві́тень, тра́вень) льоді́ поло́мить, приві́тає всіх кві́тами і всю́ди просте́лить (розсте́лить) шовко́ві тра́ви. Лі́то (че́рвень, лі́пень, се́рпень) лу́ги покоси́ть, ягі́дкі зро́сить черво́ним со́ком і додо́лу дости́глий ко́лос скло́нить. О́сінь (ве́ресень, жо́втень, листопа́д) дару́є лю́дям смачні́й о́воч і зрива́є оста́ннє лі́стя з дере́в.

7.9. Обі́д у нас вважа́вся найкрасі́вішим трудо́вим перепочи́нком. На обі́д вари́вся борщ і ка́ша (вари́ли борщ і кашу́). Борщ міг бу́ти з ри́бою, солони́ною, сві́жим м'ясо́м і на́віть з ку́рятиною. Борщ із сві́жою капу́стою і молоді́ньким пі́вником па́хнув запаморо́чливо. Ка́ша була́ пшо́няна, гре́чана або я́чна. Найча́стіше — пшо́няна. Холо́дна — з гаря́чим моло́ком, гаря́ча — з холо́дним. Могла́ бу́ти, на́решті́, і з олі́єю — со́няшниково́ю, ля́ною або коно́пляною. Сма́к вершко́вого ма́сла ма́ло хто знав, як і яе́ць. Ма́сло на столі́ могло́ появи́тися лише́ в неде́лю, коли́ ма́ма пиро́гі пекла́ і пе́ред тим гру́дку ма́сла наколоті́ла. Тоді́ вона́ зма́зувала ним пирі́жки зве́рху. Вони́ пахті́ли (пахли́) ще́ краще́, ніж зма́зані олі́єю.

8.2. Бі́ля рідного поро́гу; дере́во бі́ля (край) доро́ги; згі́дно з нака́зом команді́ра; незважа́ючи на по́гану пого́ду; завдя́ки ва́шому сприя́нню; всу́переч усі́м віщува́нням (прогно́зам); ле́кція з геогра́фії; ста́лося че́рез по́милку; комі́сія для скла́дання пла́ну робо́ти.

8.3. Аби́ со́нце зійшло́ — день бу́де. Щоб ри́бу їсти, тре́ба у во́ду лі́зти. Не плю́й у крини́цю, бо схоче́ш води́ці. Якби́ знав, де впаду́, то соло́ми підстелі́в би. Кра́ще по́гано ї́хати, ніж до́бре йти́.

8.7. Коли́ шкільна́ футбо́льна кома́нда завою́вала пе́ршість і її́ фотогра́фія була́ вмі́щена в райо́нній газе́ті, Калю́жний зовсі́м заді́р но́са. Усе́, що ті́льки ле́жить на доро́зі, він обов'язко́во зафутбо́лить під сте́лю. І ми —я і Мишко́ — провчи́ли його́. Принесли́ до кла́су цеглі́ну, загорну́ли в газе́ту й покла́ли не́дале́ко від дере́й. І ко́жному кри́чимо́, щоб не чи́пав. То

для Калюжного гостінця. І ось він вбігає в клас. Побачив пакунок, розігнався й щосіли вдарив носком. Тільки цеглина — не книжка і не шапка, вона не полетіла під стелю, зате Калюжний ухопився за ногу й поойкав до парті.

9.3. Так, наш обов'язок — щодня, щогодини прикрашати свою землю. Хай життя буде кращим. Будь ласка, допоможі мені. Ні, сонний спокій нам не сниться.

9.6. Уявіть собі таку картину. Рано-вранці ви сидите над ставком. У вас в руках вудочка. На гачку — картопля. Ви з такою увагою, з таким чеканням дивитесь на поплавок. І раптом — сіп! Серце — штрик! Поплавок поїхав, ви почуваете (відчуваєте), що ліска (волосін) натяглася, вудлище тремтить. Ви ведете коропа до берега. Ось виткнулася його голова, видно його спину. Він виринається. Ви дихаєте прискорено. У вашій уяві короп уже засмажений або фарширований, а з голови — юшка... І раптом — лясь! Короп зірвався. Ви в одязі, в чоботях, з картоплею в торбині стрибаєте у воду, щоб ухопити коропа руками. Але даремно!

10.7. В Україні весною (навесні) дуже гарно. Усі вишніві садочки цвітуть, щебечуть усі солов'ї (солов'йки). Скільки солов'їв тоді щебече — не злічити. Одного разу вилучилося (довелося, трапилося) мені заночувати на селі (в селі), у маленькій білій хатці. Приїхали ми пізно ввечері і зразу (відразу) спати полягали. Було дуже тихо: чутно було тільки шелест лістя під віконечком, та леління (дзюрчання) води, та люляння дитини- Коли це під віконечком солов'єiko у вишнях свіснув, другий, третій, і вже не знаю, скільки їх почало посвістувати. Щебетання гриміло до самого світу (світанку). Солов'ї (солов'йки) так і не дали спати до ранку.

11.8. Де співають, там живуть добрі люди. А в ніякій іншій землі не співають так гарно, як у нас в Україні. Кажу це не тому, що хочу виставити свій рід перед світом у перебільшено вигідному світлі, а в ім'я правди. З цим згодні всі, хто співає. Що може бути миліше, як пісня, коли по довгому дню (після довгого дня) роботи повертаєш з веселого луку і тобі ще неповних дев'ятнадцять років. Тіло приємно мліє, в душі тиша, під босими ногами тепла земля, вкрита м'яким пілом чи ніжною грязюкою. Ідеш і відчуваєш (почуваєш), що десь поруч з тобою «вона» з грабельками, чуєш рідну землю, яка годує не тільки хлібом і медом, а й думками, піснями, звичаями. Справді, ніде дерево народної поезії не дало таких величних плодів, ніде геній народу у своєму здоровому розумі не втілювався так, як у піснях народу України.

12.5. На думці, в дорозі, в пазусі, з водою, правдою, хвилею, вовчицею, проти овечь, кішко.

12.6. З честю, без честі, печі, у заздрості, мудрістю, по мудрості.

12.9. Тоталітарна комуністична система упродовж десятиріч докладала всіх зусиль, щоб відібрати в нас мову й історію, знищити нас як націю. Вона майже зруйнувала багатовікову українську культуру, віру, народні звичаї, деформувала й спустошила душі багатьох людей. А народ без мови й історії, без національного буття — це беззахисна сіра маса. З ним можна робити все, що забажає імперська диктатура. Сьогодні ми повинні відродити в собі

національну духовність і гідність, нашу мову й історію, щоб стати повноцінними людьми.

13.3. За морем, в небі, подвір'ї, вогнищі, до моря, слів, діла, до зеренця.

13.4. Щеням, і щеняті, у щеняти, совенята, козеняті, з вовчатами, теляті.

13.7. Російські царі всіма способами нищили Україну. Кількадесят тисяч українців загинуло тільки при будові Петербурга. Козаки тут працювали під доглядом московських наглядачів, як каторжники, цілими днями, у крижаній воді по коліна копали рови і канали, тяжко хворіли й умирали сотнями. Народ казав, що це місто збудоване на козацьких кістках.

А в Україну російські царі посиляли московські полки. По містах, селах і хуторах квартирували московські солдати. Вони забирали в українських селян худобу, коней, хліб, сіно, крали все, що було під рукою. Грабували гірше від бусурманів. А якщо хто хотів оборонити (захистити) своє добро, того ув'язнювали, судили й вивозили в Московщину на безповоротне заслання як бунтівника.

14.5. Без розуму, диму, без вогню, з вогнем, з вітром, до дуба, конем, зайцями, воза, з ведмедем, пальців, приятелів, пирогів, господарем.

14.8. Петро I дав наказ військам негайно знищити столицю гетьманської України — Батурин. Російські війська вдерлися в місто і з нечуваною жорстокістю вірізали всіх жителів, не пошкодувавши навіть немовлят. Вони повністю зруйнували місто — спалили палади, храми, школи, будинки. А в наших музеях і досі висять портрети катів України з шанобливими написами. Про Мазепу оповідається як про «зрадника». Але він не зрадив українського народу. Мазепа прагнув при підтримці шведського короля звільнити свою Батьківщину від «опіки» російських царів. Не тільки Україна, у ті часи й інші закабалені країни шукали підтримки в сильних державах Європи, щоб звільнитися від чужих правителів. Гетьман Іван Мазепа — національний герой України.

15.1. Мій друже, пробач (вибач) мені. Сестро, не ображайся. Брате, напиши листа. Мамо, як Ваше здоров'я? Скажіть, Степане Івановичу. Дозвольте, Ольго Михайлівно.

15.2. Семене, язичку, небоже. Боже, кішко, куме.

15.3. Зошит Ігоря Петренка. Документи Надії Петренко. Пораджуся з Сергієм Григоренком. Разом з Марією Григоренко. Передай Сашкові Мидаку.

15.7. Олесь була вільною козачкою-сиротою, а Іван Золотаренко — кріпаком сухомлінського пана. Олесь полюбіла кріпака Івана Золотаренка. А Іван полюбив вільну козачку Олесю. Ходять молоді, Олесь з Іваном Золотаренком, і запрошують людей на весілля.

— Просіли тато, просіли мама і ми просимо, шановний пане (добродію), до нас на весілля.

— Нехай Бог дасть вам гарну долю, щастя і здоров'я.

Молоді дякували. А люди засмучувалися: «Ой, Іване Золотаренку, що ж ти зробив, мій друже. Адже козачка Олесья тепер теж стане кріпачкою сухомліїнського пана».

Поміщики в Україні були переважно з Росії і Польщі. Вони грабували селян, знущалися з них гірше від бусурманів.

16.2. 1. Подарунковий, огірковий, профспілковий, словниковий. 2. Сатиричний, бюрократичний, критичний, електричний. 3. Конституційний, інформаційний, емоційний. 4. Тренувальний, вербувальний, пізнавальний, жувальний.

16.4. Лісове повітря, подарунковий магазин, комісійна вартість, літальний апарат, регулювальний пристрій, офіційні стосунки, категоричні міркування, творчі хвилини, Ольжині іменіни, Наталчин день народження.

16.8. Це було восени 1654 року. Українські козаки захищали місто Бучу на Дністрі від польських військ. Оборорою міста командував сотник Завістний. Перед вирішальним боєм сотник задумався.

Він думав про те, коли минеться (закінчиться) спустошення України. Палили, грабували, плюндрували її різні варвари й пройди́світи. А тепер її степи й ниви обливáють кров'ю свої ж брати в спілці з невірою. Кожне задрить, що вона обгорну́лася зеленими га́ями, оперезáлася блакитними річка́ми, мальовни́че прикраси́лася біленькими сéлами, і з мечом та вогнем геть женé її дітeй, віднімає в них і добро́ (майнó), і родину, і життя, і навіть любов до своєї батьківщини, топче її рясні лані. Бог наділів Україну всім, тільки чомусь щастя не дав — чи за гріхи, чи за достатки. Але діти її крeвні (рідні) ні за які скарби не відречуться від неї (не зречуться її). Вони стоять непохiтно і стоятимуть до заги́ну за свою змучену нeньку.

17.2. Солóдший, корóтший, швiдший, глiбший, шiрший, ви́щий, блiжчий, нiжчий, розумнiший, яснiший, зеленiший, гiрший, бiльший.

17.3. Швiдший від стрiлi (за стрiлу́, нiж стрiла́), вáжчий за чаву́н, мiцнiший від сталi, дорóжчий за зóлото, тóнший за гóлку, бiлiший від молока́, найблiжчий друг, найнебезпéчнiший вóрог, найвáжчий день.

17.4. Яснiша від сóнця, гiршого, смачнiший від чужiх пирогiв, найдорóжча, найбистрiша й найсмiливiша, найвáжчий, гордовiтiший, дурнiший.

17.5. Зóлото дорóжче від срiбла. Сталь мiцнiша від брóнзи. Днi стають корóтшими. Настáла нiч, чорнiша від вугiлля. Бiти люди́ною — найвiдповiдальнiша професiя. Хто смiливiший, той iде найкорóтшим шляхом. Найвáжчий — почáток.

17.8. Тi, хто бáчив хоч раз на́шу Україну, ка́жуть, що хотiли б жити й помeрти на її чудових простóрах. Її iсторiя зачарóвує кожного своїми подiями й напiвказковими геро́ями. Український нарóд на дiво самобу́тнiй, земля прeкрасна. Але хай би моя́ батьківщина була́ найубóгiша, найнiкчeмнiша на землi, то й тодi б вона менi здавaлася кращою за Швейцарiю й усю Італiю. Вона́ на́ша мáти, ми її дiти. Нам потрiбно любити її й гордiтися своєю найпрeкраснiшою мáтр'ю і служити на сла́ву її iменi.

18.3. З легкім серцем. З легкої руки. Зі спокійною душею. На власній шкірі. З хворої голови на здорову. Молочні ріки і кисільні береги. Авгієві конюшні. Прометей вогонь. На вашому місці. Від недавнього часу.

18.4. Для людської, на сухій, в золотій, з малої, старою, чужою, нинішньої, вчорашнього.

18.5. Чужим, у чужій, чужими руками, добрі, злі, від солодких, не всякі, за вашим, нашого.

18.6. На невисоку, сірим, поміж зеленою, безкрайого, яснє, своє золотє, по зеленій, несподіваній, по вбитій, зеленого степу, невідомим краєм, вільного пахучого повітря.

18.9. Багато історичних і культурних цінностей України опинилися в музеях Петербурга й Москви. Російські царі забирали з України археологічні знахідки, скарби, цінні колекції. Коли Катерина II 1775 року підступно знищила Запорозьку Січ, вона наказала перевезти до Петербурга не тільки козацьку скарбницю, а й запорозькі реліквії — хоругви, булави, бунчукі, церковні цінності. Гривні періоду Київської Русі, давньоримські срібні монети, унікальні ювелірні прикраси, цінні бібліотеки звозилися до Петербурга й Москви. Попри безцінність їхнього культурного й наукового значення, це ще й сотні і сотні кілограмів золота, срібла, коштовного каміння. Так систематично знекрівлювалися культури народів Російської імперії.

19.1. Чотири, п'ять, сім, дев'ять, одинадцять, чотирнадцять, п'ятдесят, сімдесят, вісімдесят, шістсот, дев'ятсот, мільйон, мільярд.

19.3. Два рази, сім днів, три дні, півтора дня, два стільці, з одним ротом, на два обіди, три брехуні, одної правди.

19.4. Шістсот три цілих і сім десятих тисячі, на одну тисячу триста шістнадцять кілометрів, на вісімсот дев'яносто три кілометри, дві тисячі шістдесят один метр, двісті двадцять, двадцять три тисячі, сто шістнадцять, сто кілометрів.

19.7. Палахкотіла пожежа, горіла бібліотека на Подолі в Києві, у якій зберігалися стародавні українські рукописи. Серед тих, хто рятував книги, була й Гальшка Гулевичівна — відома київська багатійка й красуня. Вона знала латинь, старогрецьку, старослов'янську, польську, литовську і французьку мови. Гальшка мріяла розібрати літописи про Кіммєрію — прадавню Україну, прочитати рунічні письмена наддніпрянських ґентів. І все згоріло. Згоріла історія України. Це сталося тисяча шістсот чотирнадцятого року.

Гальшка Гулевичівна жертвує вісім тисяч злотих на відбудову Подолу і двадцять тисяч — на спорудження академії. «Кожна культурна нація має університети, академії, і Україна теж повинна мати їх», — міркувала вона. Вона дарує своє спадкове володіння Братству православних українців. Тут тисяча шістсот п'ятнадцятого року відкривається Братська школа, яка тисяча шістсот тридцять другого року переростає в Київську академію.

Гальшка Гулевичівна жила й працювала для України. І пам'ять про неї не повинна загинути.

20.1. Р. трьохсѳт сорока́ двох
Д. трьомста́м сорока́ двом
О. трьомаста́ми сорока́ двома́
М. на трьохста́х сорока́ двох
Р. семисѳт ші́стдеся́ті вѳсьмі
Д. семиста́м ші́стдеся́ті вѳсьмі
О. сьомаста́ми ші́стдеся́тма́ вісьма́
М. на семиста́х ші́стдеся́ті вѳсьмі

20.3. На двох, з одної́ (з однієї́), десяти́ом, дві́ но́гі, у сімо́х, за двома́, й одного́, двом, а однієї́.

20.5. Ні однієї́ хвили́ни, з однією́ ду́мкою, у двох слова́х (двома́ слова́ми), з трьома́ студѳнтами, за десяти́ма́ замка́ми, до ші́стдеся́ті днів, з п'яти́деся́тма́ робі́тниками́.

20.6. Від дев'яно́ста, до ста — ста десяти́, три́дцяти́ трьом, сі́мдеся́ті, двом мі́льярдам трьомста́м десяти́ мі́льйо́нам — двом мі́льярдам вѳсьмиста́м мі́льйо́нам, двома́ тися́чами ші́стьмаста́ми — двома́ тися́чами дев'ятма́стами́ два́дцятма́, сі́мдеся́т, бі́льзько дво́хсѳт.

20.8. Чолові́к (люди́на) живе́ чоти́ри стро́ки: оди́н — свій і три — чужі́. Три десяти́тки ро́ків він здо́ровий, молоді́й, краси́вий, си́льний. З них від шести́ до два́дцяти́ двох чолові́к вчи́ться, набира́ється ро́зуму. Оце́ і є його́ спра́вжні людські́ ро́ки. Пі́сля них при́ходять воля́чі: до п'яти́деся́ті ро́ків чолові́к муси́ть тяжко́ працюва́ти. Мі́ж п'яти́деся́тма́ і сі́мдеся́тма́ в нього́ соба́чі ро́ки: він сторо́жить хату. Пі́сля сі́мдеся́ті наста́є глибо́ка ста́рість.

21.3. На нього́, кі́нець їй, про не́ї, та її́, в те́бе її́, вона́ тебе́, ти їй, в нього́.

21.4. Наді́ятися на не́ї, горди́тися ним, ві́нен пе́ред не́ю, розпо́вісти про не́ї, шука́ти її́, не потура́й їй, ві́рити їм, дякую́ тобі́, зве́рну́тися до нього́, піклува́тися про нього́.

21.8. Це бу́ло в гру́дні 1932 ро́ку. Я ві́рішив поверну́тися з Ле́нінграда́ в Украї́ну. У Ле́нінграді́ й Москві́ бу́ло по́вно хлі́ба й рі́зної ї́жі. Про вели́кий го́лод в Украї́ні я й не підозрі́вав. Коли́ я під'ї́жджав до Ха́ркова, се́рце в ме́не прискóрено бі́лося: я набли́жався до моє́ї со́нячної Украї́ни. Але́ вже на вокза́лі мене́ охопи́в страх. На станці́йній підло́зі, як че́рви в мо́крій і те́мній я́мі, по́котом лежа́ли ви́снажені й спу́хлі від го́лоду люди́. Бі́льшість бі́долах ма́ли тільки́ шкі́ру й кі́стки. Де́які бу́ли вже ме́ртві. Чу́лися зо́йки, сто́гін. Коли́ я зі стра́хом диві́вся на них, до примі́щення вокза́лу вде́рлися ге́пеу́шники. Вони́ з хі́жою жорсто́кістю кі́нулися до ме́ртвих і напівме́ртвих, ха́пали їх за ру́ки й но́ги, вки́дали у ванта́жні авто́мобілі́ і везлі́ в степ, у я́му.

— Лю́ди умира́ють від го́лоду,— розпо́відав спу́хлий селя́нин,— у мо́єму селі́ полови́на люди́й ви́мерла, а ре́шта — здебі́льшого побожево́ліли: вони́ ї́дять свої́х жіно́к і діте́й.

Так розпо́влявся моско́всько-кому́ністи́чний режі́м з непокі́рним украї́нським наро́дом.

22.4. На своєму, у своїй, зі своєї, нічиєї рани, твоєї, з цього, на цьому, я тієї.

22.5. З усією відповідальністю, до цієї хвилини, з усіма наслідками, на своєму стояти, у своїй хаті, за твоєю вказівкою, за чиєюсь порадою, без будь-якої причини, з усієї сили.

22.8. «Дехто живе для того, щоб їсти й п'яти, а я їм і п'ю для того, щоб жити»,— сказав Сократ. Робота наша — джерело радості. Щасливий, хто поєднує близьку його серцю роботу із загальною справою. Це справжнє життя. Така людина їсть, п'є і співає, щоб охочіше після відпочинку взятися до своєї роботи. Прогнати нудгу їй неважко. Це про неї сказано: добрій людині кожного дня свято. Але багато хто, знехтувавши своєю роботою, лише співають, п'ють і їдять. Вони в цьому неробстві відчують нестерпну нудгу, як Зозуля із байки Григорія Сковороди.

23.1. В усі слова вставити суфікс **-ува-**.

23.2. Торгувати, танцювати, протягувати, угадувати, учителювати, гарантувати, бетонувати, маскувати. Вибирати, вигнати, виключити, виправити, витратити. Звеличувати, сходити, збовтати. Поповозити, попопити, попосміятися, поповодити.

23.8. 1775 року російське військо за наказом Катерини II зруйнувало Запорізьку Січ. Землі вільних запорізьких козаків були подаровані російським вельможам. Самі козаки стали кріпаками. У двір такого козака Балана в'їхала валка возів і людей. На головах у людей були повстанні шапки, на ногах онучі й личаки замість чобіт. Розмовляли вони по-російському. Попереду всіх їхав верхи якийсь чужинець у панській одязі (у панському одязі). Він почав тут порядкувати, неначе в своїй господі.

Це були московські люди, кріпаки того князя, що для нього будувався біля Січі палац з надгробків, хрестів та капличок запорізького кладовища. П'ятдесят родин кріпаків князь вирішив переселити з Калужської губернії сюди, де стояли козацькі зимівники.

— Хаті будемо будувати, село тут буде,— заявив князівський прикажчик.

— Як то будувати, коли це наша земля? — здивовано спитав козак, обурений тим, що якийсь підпáнок хазяйнує в їхньому дворі.

— А ви чий? Хіба не князівські?

— Ми вільні люди! Ми запорóжці! .

— Ви були вільні, а тепер кріпаки. Царіця вас разом з землею подарувала князеві.

24.2. Вікликáло, тішила, лив, лишілося, ріс, допоміг, вів, прийшло, пішло.

24.3. Піднести настрій, віручити з бідí, вивести з рівновáги; беріг як зіни́цю óка, він вів свою лі́нію, сказа́ли мені́; ма́ла б у́спіх; завелó б у безві́хідь, допоміг би йому́.

24.5. Солóмки б підосла́в; коли́ б ... не скака́ла; то б ... не зламáла; вона́ б ... пожа́лила; я б зварі́в; віросли б.

24.8. Всесвітньовідомий вчений, засновник Української академії наук Володимир Вернадський народився в Петербурзі і більшу частину свого життя провів у Росії. Але він ніколи не забував того, що його прадід був козаком. Через усе своє життя він проніс пам'ять про Україну, її народ і мову. У щоденнику він з більшим писав про те, що в Росії заборонено друкувати книги його рідною мовою. Його дід по матері — артилерійський генерал — розмовляв переважно українською мовою. Батько, розповідаючи історію України, часто згадував, що Петербург побудований на кістках українців. Вернадський читав українські книжки. Він знаходив їх у бібліотеці батька (у батьковій бібліотеці), добував у букіністів, отримував з-за кордону. Особливо любив він читати твори Шевченка. В одному з листів до дружини він радить їй прочитати невеликий вірш Шевченка «Минають дні, минають ночі»: «Це найкраще, що мені доводилося читати». Своїх друзів Вернадський просив писати йому по-українськи (по-українському).

25.4. Проводжають, біжить, шаліє, міліє, панує, мовчить, вернешся, ходимо, маємо.

25.5. Росте як із води, подає приклад, любить побалакати (поговорити), підбиваємо підсумки, хочемо відпочити, ходжу на заняття, сиджу і чекаю, ставлять собі за мету, віддасі пізніше, допоможу тобі.

25.10. Ішли танки. Час летів на них, летіла смерть на секундах.

— До гармат! — наказав тихо Кравчина. Він розумів усю винятковість становища і всю свою відповідальність за життя бійців.

Обслуги кинулися до гармат. Кулеметники зайняли свої місця. Броньбійники вернулися до своїх ям. Кожний відчув до краю своє місце в житті. Усім зробилось ясно, що відступу не буде. Усе дрібне, нікчемне, слабке в людині неначе відійшло вслід за полком, який відступив. І Кравчина зрозумів, що починається перемога і що битися можна до кінця. Ніхто з його бійців не вийшов з бою.

Від прямих ударів репалися танки і горіли з причепами. Горіло залізо, горіла сталь усе ближче й ближче.

26.2. Розповісте завтра, залишимо це дітям, набере розголосу, дістануть з-під землі, чекатимемо погоди, стоятимуть на своєму, гратимете в хованки.

26.4. Відкриватиму, здаватиметься, я не горітиму, ти не горітимеш, ми. не горітимемо, чекатиме.

26.5. Чекатиму, чергуватимеш, прибиратиме, працюватимемо, охоронятимете, відпочиватимуть.

26.8. З кущика трави випурхнула маленька світло-бура пташка з коротким хвостиком і коротесеньким дзьобиком. Це був польовий щеврик. Він уже прилетів і обновив своє гніздечко, вимощене з трав'яних стебел і м'яко вистелене кінським волосом. Клопітлива самка скоро сяде в нього, відкладе шестеро яєчок і потім довго сидітиме на них, грізно попискуючи на самця, якщо він мало приноситиме їй їжі. Сидітиме, доки шестеро пташенят не проклюнуть своїми кволими дзьобиками тонюсіньку шкаралупу яєчка. Тоді на самку впадуть нові клопоти, нові турботи. Вона цілий день буде літати (літатиме), щоб нагодувати своїх ненажерливих діточок. А вони

сидітимуть у гнізді й чекатимуть їжі, повитягавши шії і порозкривавши дзьобики. І так кожного року з гнізда вилітатимуть нові покоління. Такий закон життя: молоде народжується, старе вмирає.

27.3. Не зрадь, станься, не всихайте, цвітійте, пождіть, не тікайте, вражайте, ріжте, убивайте, не будьте, палайте, паліть, в'яліть, скажіть, не плачте, берімося, змагаймося.

27.4. Зупиніть машину, провітрімо кімнату, допоможіть нам, одягайтеся скоріше, посідь зі мною, збирайтеся на заняття, ходімо з нами, не сварімося, хай (нехай) вони прийдуть до мене.

27.8. — А ці абрикоси і всередині жовті чи тільки зверху? Мені здається, що вони гарячі.

Булó пізно. Ми прийшли красти абрикоси в діда Штокала. Алé дід Штокало не лягав спати. Ми сиділи в ярú біля (коло) багаття (вогнища), чекали й балакали. Раптом нагорі щось наче протупало. Ми посхóплювалися на нóги й задёрли гóлови, алé після вогню нічого не бачили.

— Не бійтеся, це я,— почúвся хрипкий гóлос діда Штокала. І слідом за гóлосом з'явився сам... Штокало. Він ніс кéпку, пóвну абрикóс. — Нате їжте та йдіть ужé додóму, бо мені спати хóчеться. Сідайте, чогó постовпіли? Беріть і куштуйте. І я з вами якусь з'їм. Ви тут так про них балакали, що аж мені закортіло.

Дід дихну́в на нас ядучим тютюновим дұхом, засміявся і пёрший узяв з кéпки жмёню абрикóс.

Ми й собі потягли́ся несміло рука́ми до кéпки. Ні, зразу не доберéш смаку́. Як мед? Куді там томú мéдові! То мед — і все. А це... Навіть кісточки, такі гострénькі з одного́ бóку і тупіші з дрúгого, пахнуть со́нцем. Хоч і холóдні.

28.2. Зарóблений хліб, збудóваний будинок (дім), вінесене на обговóрення питáння, знайдений рóзв'язок (знайдене рíшення), відкритий з усіх боків. Моё улю́блене заняття, виучувана мова, розгля́дуване питáння; полі́тика, яку провóдить у́ряд; ситуа́ція, яка контролю́ється. Загро́зливе стано́вище, манли́ва перспекті́ва; лю́дина, яка поважа́є себе́; захисні́к вітчизни (той, хто захища́є вітчизну); розбива́лась, набіга́ючи, хві́ля. Розкві́тле дере́во, посиві́ла гóлова; друг, який зустрів мене́; кра́їна, яка розвива́ється; перешко́ди, які трапля́лися (зустріча́лися) на шляху́.

28.3. Забу́ті, задівлена, спіля́ному, розграбо́ваних, сплюндрóваних.

28.4. Завда́ння ви́конано. Вхід заборóнено. Дорі́жку замéтено й посі́пано. Гвинті́вку зібрано, затво́р вста́влено. Пружину́ зма́щено. Ре́мінь прикрі́плено. Солда́тів попередже́но. Провéдено бе́сиду.

28.8 На всій території України від IV тисячоліття до I тисячоліття пéред Різдво́м Христóвим існува́ла культу́ра, яка назива́ється трипільською. Трипільці будували дерев'яні хаті́, а де не було лісу — хаті́ з гли́ни, вапняку́. Це були перева́жно багатокáмерні будівлі. Вони ма́ли всередині гру́бку, лавкі́. Стіни з обо́х боків були обма́зані (обма́щені) гли́ною. План будівель нага́дує пізні́ші украї́нські хаті́.

Трипільці були хліборобами, займалися скотарством (тваринництвом). Збереглися кам'яні серпи, сокири, ножі; фігурки корів, овець, свиней, коней; зёрна пшениці, жита, прósа, ячмёню. Були со́хи, до яких впря́гали па́ру волі́в.

Головною прикметою трипільської культури було гончарство. Тут зустрічаються величезні глєки і малєсенькі глєчики-іграшки, бувають подвійні глєчики, такі, у яких українські селяни носили в полі обід. Дуже цікаві фігурки різних тварин, зокре́ма го́лови бикі́в з розло́гими рога́ми, а та́кож фігу́рки жіно́к, го́лівки яких нага́дують го́лову сови́.

Пережитки трипільської культури збереглися в Україні до наших днів. Ще не́давно жі́нкі в се́лах розма́льовували пе́чі, сті́ни в ха́тах. В українському гончарстві, килима́рстві, ви́шивках дуже ба́гато геоме́тричних і рослі́нних орна́ментів, які нага́дують орна́менти часі́в трипільської культури.

29.2. Тєрплячи.

29.4. Посі́явши, взя́вшись, ле́жачи, поду́мавши, спита́вши, і́дучи́.

29.5. Відве́рто ка́жучи, я не ду́мав про це. Поверта́ючись додо́му, ми розмовля́ли про спра́ви. Переборóвши тру́днощі, не хва́лись. Не поду́мавши, не ка́жи́.

29.9. У зимóвий ве́чір пе́ред Різдво́м дівча́та ко́лядува́ли за ві́кно́м. А в ха́ті, приту́лившись на ла́вці край ві́кна́ під рушника́ми, їх слухав ма́лий Сашко́. Вони́ до́вго й пові́льно, ні́би лі́нучи в безме́жну далечи́нь ча́су, мо́же, лі́т (ро́ків) на сі́мсо́т, виспівували йому́ талáн. Спів луна́в так урочи́сто, що в ньóго, ма́лого, аж дух захо́пило. І ма́лий Сашко́, вслухо́вуючись у чарі́вні слова́, почина́є ба́чити, ні́би він, вели́кий молодéць, му́сить прода́ти свого́ коня́. А кінь у я́блуках, шія́ крута́, черво́на стрі́чка в гріві́, йому́ на ву́хо ка́же: «Ой, чи ти не забу́в, як у вій́ську був, як ми з тобо́ю бі́лись з ордо́ю?» І ні́би яка́сь сі́ла підніма́є Сашка́ з ла́вки і вино́сить з ха́ти пря́мо на ко́ня. Кінь ско́чив, Дуна́й переско́чив, і почався бій. Ба́гато воро́гів потопта́ли вони́.

Верта́ється Сашко́ з Дуна́ю в ха́ту, огляда́ється: і ма́ти співа́є, го́йдаючи ко́лиску. І в не́ї зо́всім не будéнна мрі́я, і вона́ теж лі́не де́сь у простóрах свого́ се́рця. І дівча́та співа́ють за ві́кно́м на морóзі під зóряним не́бом. А ма́лий Сашко́ вже збира́є вій́сько, й ви́бива́є воро́та в чужі́ міста́, і оре́ поле сі́зими орла́ми, а засі́ває дрі́бними пе́рлами, і свата́є паня́ночку з-за Дуна́єчку, коро́леву дочку́. І лі́сами ї́де — лі́сі шумля́ть, моста́ми ї́де — моста́ дзвеня́ть, міста́ми ї́де — лю́ди стрі́чають.

Пóтім його́, зо́всім со́нного, перенóсять на пі́ч. Там він і засина́є на житі́ се́ред пісе́нь, мі́цно обні́маючи за ши́ю свого́ коня́ в я́блуках.

30.2. Вде́нь, вночі́, щодéнь, влі́тку, взі́мку, пі́шки, ве́рхи, по-во́вчому, спє́реду, зза́ду.

30.3. Щодéнь зустрі́чаємо́ся, ступа́й яко́мога ви́ще, кідай ле́гше, пода́тися пі́шки, добира́тися вно́чі, ка́жү то́бі по-до́брому, ло́гічно ду́мати, домо́вимося по-дру́жньому; влі́тку теплі́ше, та навесні́ милі́ше.

30.7. Пі́сля 1240 ро́ку Укра́їна на до́вгі столі́ття потра́пила під чужозе́мне ярмо́: тата́ро-монго́ли, По́льща, Росі́я. Але́ украї́нський наро́д ні́коли не мі́рився зі сво́ім підневі́льним стано́вищем. Ве́сь час він не переста́вав боро́тися за відрóдження сво́єї держа́вності.

Немеркнучі сторінки в книгу історії боротьби за волю України вписали запорізькі козаки. Це були люди, які за християнську віру, за свій народ були готові потрапити на палю, бути четвертованими, колесованими, прийняти будь-яку смерть. Вони казали: «Не треба смерті боятися, вмирати все одно один раз».

Із захопленням про них писали іноземці. Француз Боплан, який у 1630—1648 роках жив в Україні, свідчив: українські козаки були дотепні, кмітливі й щедри, вони не прагнули до великого багатства, але понад усе цінували свободу. У боротьбі за неї вони не дорожили власним життям. Турецький хроніст Наїма стверджував: не знайти на землі людей сміливіших, ніж українські козаки, які б так мало боялися смерті.

У ближчі до нас часи з такою ж самопожертвою за волю України боролися січові стрільці, вояки УПА.

Читайте газети, журнали, книжки українською мовою, слухайте радіо українською мовою, дивіться передачі по телевізору українською мовою, скрізь розмовляйте українською мовою — будете знати українську мову!